

2427
SZEGEDI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

SZERKESZTI:

BIBÓ ISTVÁN, EREKY ISTVÁN, KOGUTOWICZ KÁROLY, TÓTH KÁROLY

III. KÖTET.

AZ ÁLLAMELMÉLET ALAPVONALAI.

IRTA:

KELSEN HANS.

A NÉMET KÉZIRATBÓL FORDITOTTA ÉS ELŐSZÓVAL ELLÁTTA:

MOÓR GYULA.

SZEGED, 1927.

Co

AZ ÁLLAMELMÉLET ALAPVONALAI

IRTA:

KELSEN HANS.

A NÉMET KÉZIRATBÓL FORDITOTTA ÉS ELŐSZÓVAL ELLÁTTA:

MOÓR GYULA.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára	
Lelt. par. no. 123 /	Lsz.:
956 X 3 (csoport):	szám.

SZEGED, 1927.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000882098

Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 27-691

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

Le. péld. sz.:

21127/

11

Előszó.

I.

Annak a neokantiánus jogbölcseletnek, amely az utolsó emberöltőben újból virágzásba hozta a természetjogi spekulációk lehanyatlása után a XIX. század szociológiájának az útvesztőibe tévedt s lassú sorvadásnak indult jogfilozófiai elmélkedést, három különösen kiemelkedő képviselője *Stammler Rudolf*, *Somló Bódog* és *Kelsen Hans*. Mindhárman Kant filozófiájának az alapjára építenek, de eltérnek egymástól már abban, hogy ennek a hatalmas filozófiai rendszernek nem ugyanazt az alapvető gondolatát választják a maguk vezérlő szempontjául, vagy hogy a kiinduló pontul választott filozófiai vezérlő szempontot nem ugyanazon irányban használják fel a jog világának a bölcseleti átkutatására.

*Somló*nak kétségkívül a Kanti „*apriori*” és „*a posteriori*” megkülönböztetése lebeg vezérlő gondolat gyanánt szeme előtt, midőn a „jogi alapfogalmakat” élesen szétválasztani igyekszik a szabályok változó tartalmától függő „tételes jogi fogalmaktól.”¹⁾ *Stammler* és *Kelsen* a valóságnak és az értéknek, a szűkszerűségnek és a helyességnek, a „mi van” és a „mi legyen” szempontjának Kanti megkülönböztetéséből indulnak ki. *Stammler* úttörő jelentőségű munkája²⁾ szerint a szociálfilozófia szá-

¹⁾ Juristische Grundlehre. (Leipzig 1917.) — L. erre vonatkozólag bővebben „Somló Bódog” c. cikkemet (Társadalomtudomány c. folyóirat 1921. évf. 37. l.), valamint Somló „Gedanken zu einer Ersten Philosophie” c. posthumus művéhez (Berlin 1926.) írt előszómat. (12. l.)

²⁾ „Wirtschaft u. Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung“ (Leipzig 1896.).

mára nem az a fontos, hogy kimutassuk valamely jogrendszer-ről, hogy az a szükségszerű fejlődés eredménye, hanem az, hogy megítélni tudjuk, hogy a jog helyes-e vagy helytelen. Így jut el Stammler az ő híres „helyes jogról szóló tanához“ s a modern jogi értéktan megalapozásához. *Kelsen* ezzel szemben nem az a kérdés érdekli, hogy a jog helyességének az értékelő megítélése különbözik a jogfejlődés okozatos szükségszerűségének a megállapításától, hanem az, hogy a jogszabály maga is nem azt állapítja meg, hogy „mi van“, hanem azt írja elő, hogy „mi legyen“. Ezeknek a „mi legyen“ kifejező előírásoknak, a jogi normáknak a kifejtésére kell tehát szerinte szorítkoznia a tételes jogtudománynak, amely a jog világától idegen területre téved akkor, ha a valóságot vizsgálja; éppen ezért a tételes jogtudományt meg kell tisztítani minden ténytudományi (szociológiai vagy pszichológiai) fogalomtól, de éppen úgy minden nem tételes jogi, hanem erkölcsi és politikai fogalomtól is. Eként jut el Kelsen az ő híres „normatív juriszprudenciájához“ vagy „tisztá jogtanához“ és a tételes jogtudomány módszertanának a modern megalapozásához.

1911-ben jelent meg Kelsen első nagy munkája, a „*Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*“, s az azóta lefolyt másfél évtized alatt a „normatív juriszprudencia“, a „tisztá jogtan“ éppen olyan jelentős fogalommá vált a jogelméleti irodalomban, mint régebben a „helyes jogról szóló tan.“ Kelsen köré a követőknek és tanítványoknak egész serege gyűlt, akiket az „*új osztrák iskola*“ összefoglaló elnevezéssel szoktak megjelölni.³⁾ Hatalmas arányokban növekvő irodalmi munkássága körül pedig pro és contra egész kis irodalom támadt. Kelsen felfogásának legélesebb ellenzői is elismerték azt, hogy polemikus fejtegetései — s Kelsen művei, éppen mivel törekvése a jogtudománynak ténytudományi és politikai elemektől való megtisztítására irá-

³⁾ Az osztrák iskolához tartozik többek közt: Adolf *Merkl* („Die Lehre von der Rechtskraft“ 1923.) Alired *Verdross* („Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung“ 1923; „Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft“ 1926.) Walter *Henrich* („Theorie des Staatsgebietes“ 1922.). Kelsen iskolájából került ki, de azután élesen szembe fordult vele Fritz *Sander* („Kelsens Rechtslehre“ 1923. „Staat und Recht“ 1922.).

nyul, nagyrészen ilyen polemikus természetűek — igen jótékony tisztító hatással voltak az uralkodó jog- és államtani irodalomra.⁴⁾ Tanításainak pozitív részéről megoszlottak a vélemények. Nem tartozom azok közé, akik *Kelsennek* bámulatos éleselméjűséggel kiépített rendszerét fenntartás nélkül elfogadják. Felfogásom szerint a társadalom és a jog világában az értéknek és valóságnak, az eszmének és a pszichofizikai realitásoknak összekapcsolódását kell látnunk. Kelsen ezzel szemben éppen annak a felfogásnak a legkonzekvensebb képviselője, amely a jogban pusztá normát, tiszta idealitást lát, amely az ideák és a realitás, a normák és a valóság világa közti ellentétet élezi ki s nem keresi e két világ közti összefüggések hídját. Mégis a legnagyobb elismeréssel kell meghajolnom gondolatainak merész-
sége és újszerűsége, koncepciójának nagyvonalúsága, érveléseinek finomsága és erős logikája előtt. Kétségtelen, hogy Kelsen teóriája napjaink legjelentősebb jogelméleti alkotásai közé tartozik, amelyet ismernie kell nemcsak a jog- és állambölcselettel foglalkozóknak, hanem a tételes jogtudomány művelőjének is. Kétségtelennek látom továbbá azt is, hogy Kelsen alapjában véve helyesen fogja fel a *tételes jogtudomány* feladatát. A tételes jogtudomány valójában nem a jog érvényesülését, hanem *tartalmát* vizsgálja. Hogy azok a jogszabályok, amelyeknek tartalmát kifejti, *elő* jogszabályok, a jogérvényesülésnek ez a szociológiai problémája, csupán a kiindulásnál érdekli; egyébként azonban feladata e jogi normák tartalmának kifejtése és rendszerbe foglalása, amiközben jól teszi, ha jogpolitikai szempontokat sem vegyít bele vizsgálódásai közé.

Az elmondottnál fogva úgy vélem, hogy hiányt fog pótolni magyar irodalmunkban Kelsen jog- és államelméleti felfogásának az az általa megírt rövid összefoglalása, amelyet az alább következő fordításban bocsátunk nyilvánosságra.

Megjegyezni kívánom azt, hogy Kelsen felfogása 1911 óta hatalmas fejlődésen ment keresztül. Míg a másik nagy német jogfilozófusnak, *Stammlernak*, felfogása első nagy munkájában, a „Wirtschaft und Recht“-ben; teljesen kialakulva áll előttünk

4) Pl. Erich Kaufmann: Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie. Tübingen 1921. 79. l.

és később írott művei tulajdonképpen csak a „Wirtschaft und Recht“-ben kifejtett alapvető felfogások ismétlését és részleteesebb kidolgozását foglalják magukban, addig *Kelsennek* eddig megjelent minden munkájában igen lényeges új szempontokat és felfogásokat találunk, amelyek néha régebbi felfogásának bizonyos tekintetben módosítását is jelentik. Jelen fordítás azt a felfogást tükrözteti vissza, amelyet rendszerének fejlődése utolsó nagy művével, az 1925-ben megjelent „Allgemeine Staatslehre“-vel elért.

Hogy egész tudományos működéséről hű képet kapjunk, nem lesz felesleges, ha a legfontosabb életrajzi adatok előrebocsátása után rövid vázlatát adjuk annak a fejlődésnek, amelyen tudományos felfogása eddig keresztülment. Gondolatok fokozatos kialakulásáról, tehát belső fejlődésről lévén szó, amelynek leghitelesebb magyarázója az, aki ezen a belső fejlődésen keresztülment, e fejlődés menet alábbi vázolásánál szigorúan azokhoz a közlésekhez fogok alkalmazkodni, amelyeket *Kelsen* rendelkezésemre bocsátani szíves volt.⁵⁾

II.

Kelsen Hans 1881 okt. 11-én született Prágában. Azonban már hároméves korában Bécsbe kerül, amely városhoz azóta élete szorosan hozzákapcsolódik. Itt végzi az elemi iskolát, a gimnáziumot és jogi tanulmányait. Itt avatják 1906-ban doktorrá, s miután három szemesztert a heidelbergi és a berlini egyetemen töltött, ide tér vissza, hogy a bécsi egyetemnek 1911-ben a közjogból és a jogbölcséletből képesített magántanára, majd 1917-ben rendkívüli, 1919-ben pedig nyilv. rendes tanára legyen.

Amilyen egyenesvonalú életének külső folyása, olyan változatos az a belső fejlődés, amelyen keresztülment. Első munkája még diákkorában, 1905-ben jelenik meg: „*Die Staatslehre des Dante Alighieri*“ címen. Ezen dogmatörténeti munka után jogelméleti tanulmányokba kezd, amelyeknek első gyűmölcse a „*Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, entwickelt aus*

⁵⁾ V. ö. a „*Hauptprobleme*“ 2-ik kiadásához (1923) írt előszavával is. (V—XXIII. II.)

der Lehre vom Rechtssatz“ című hatalmas mű (1911.). Ennek a műnek alapgondolata, hogy a jog norma, s ezért a jog emeletének is normatannak, vagyis a jogszabályokról, a tárgyi értelemben vett jogról szóló tannak kell lennie. Az az ú. n. „államakarát“, aminek a tárgyi jogot tekinteni szokták, nem jelenthet olyan reális pszichológiai ténytet, mint az egyes ember akarata, hanem csupán antropomorf megjelölése lehet az állami rendben kifejezésre jutó normatív követelmény (Sollen) gondolatának. S a jogi elméletben olyan nagy szerepet játszó „akarát“ fogalmának különben sem lehet szerinte pszichológiai, hanem csupán normatív értelme. Annak a belátása, hogy a jog semmi más mint norma, vezeti Kelsent továbbá ahhoz a felfogásához is, hogy az alanyi értelemben vett jogot a tárgyi jogra kell visszavezetni, s hogy fel kell adni ennek folytán a tárgyi és az alanyi jognak szerinte annyira végzetes dualisztikus felfogását. Két rendszernek, a tárgyi jog és az alanyi jogok rendszerének az ellentétéből csupán a tárgyi jog rendszerén belüli különbségnek kell válnia. Ugyanez a felfogása továbbá a közjog és a magánjog dualizmusát illetőleg is.

A „Hauptprobleme“ megírásának idején még nem keres a tárgyi és az alanyi jog, a közjog és a magánjog szokásos megkülönböztetése mögött politikai tendenciákat. A jogtudomány módszerének tisztaságára irányuló kritikája nem annyira a tételes jogász megismerésnek *politikai* pszulátumokkal való összekeverése ellen irányul, mint inkább azon szinkretizmus ellen, amely a jogi normák tartalmát kifejtő jogász szempon és az emberek tényleges magatartását s e magatartások kauzális szabályszerűségeit vizsgáló *szociológiai illetőleg pszichológiai* szempon összezavarásában jelentkezik. A jogtudomány módszerének nélkülözhetetlen tisztaságát biztosítva látja a „*mi van*“ és a „*mi legyen*“ szemponjának azzal a szembeállításával, a mely egy filozófusnál sem olyan világos, mint Kantnál.

A Kanti filozófia ezért már kezdettől fogva irányító befolyást gyakorol reá. Eleinte a délnyugati német újkantianusok, különösen *Windelband* hatása alatt áll. Csak 1912-ben irányítja figyelmét a „Hauptprobleme“-nek egy a *Kantstudien*-ben megjelent bírálata arra a hasonlóságra, amely a *Cohen*-féle „tiszta

akarat filozófiája“ és a jogi akarat, különösen az államakarat problémájának Kelsen-féle felfogása között fennáll. Csak most mélyed el a marburgi ujkantiánusok, különösen *Cohen* tanulmányozásába, s *Cohen* ismeretelmélete, bár nem fogadja el mindenben, nagy befolyást gyakorol gondolkodásának további fejlődésére. A módszer legteljesebb tisztaságát követelő marburgi ujkantiánusok filozófiájába való elmélyedés megélesíti látását s most már nemcsak a jogászai és a szociológiai szempont összevegyülését kifogásolja, hanem észreveszi azt is, hogy mennyire megzavarhatja a jogi elméletet az, ha a szerzők tudatosan vagy öntudatlanul politikai tendenciákat visznek bele. Ezen felfogásának első gyümölcse a „*Zur Lehre vom öffentlichen Rechtsge-schäft*“ c. értekezése.

Helytelennek tekinti most már a *jog* és az *állam* szokásos megkülönböztetését is; a jog és állam dualisztikus felfogása nézete szerint az uralkodó elmélet legnagyobb tévedése, amilyen a tárgyi és az alanyi jog, a közjog és a magánjog dualisztikus felfogása is nyugszik. A világháború idején külön munkát ír az állam és a jog viszonyáról, ez a munka azonban nem jelenik meg nyomtatásban. E munka eredményeit, amelyekkel az állam és a tételes jog azonosságát igyekezett bizonyítani, felhasználja azonban „*Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*“ c. 1920-ban megjelent művében. E műnek azok a fejtegetései, amelyek azt vizsgálják, hogy milyen viszonyban lehet egymással két normarendszer, szerzőt arra a megállapításra vezetik, hogy a tételes jog gyanánt érvényesnek tekintett összes normáknak szükségképpen egyetlen rendszert kell alkotniok. Ebben a műben felhasználja továbbá szerző tanítványának, *Merkl* Adolfnak a jogi rend lépcsőzetes tagozódásáról szóló teóriáját is, ami által előbbi felfogásának, a jog pusztán „statikus“ felfogásának, helyére a jog *dinamikus* felfogása lép.

Az az erős ellenzés, amellyel a jog és az állam azonosságáról szóló tanítása találkozott, arra készíteti, hogy „*Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*“ (1922) c. művében tanulmány tárgyává tegye azt a kérdést, hogy tekinthetjük-e az államot a jogtól független szociológiai valóságnak? Azon kísérleteknek az analízise útján, amelyek az államot szociológiai szempontból fogják fel, szerző arra az eredményre jut, hogy ezek a

felfogások maguk is mindnyájan a jognak benemvallott előzetes feltételezésén épülnek fel. Ebben a művében mutat reá szerző egyrészt a jog- és államtan, másrészt a theológia problémái és módszerei közti messzemenő hasonlóságra is, miután már 1913-ban megjelent „Über Staatsunrecht“ c. értekezésében az állam által elkövethető jogsértés problémáját párhuzamba állította a theodicee problémájával.

A normatív jogtudománynak a szociológiától való éles elválasztása folytán Kelsen teóriája a legélesebb ellenzésre természetesen az u. n. „szociológiai jogtudomány“ felfogásának követői részéről talált, akik a jogban szociológiai valóságot, pusztá faktumot látnak. Ezen az alapon támadja Kelsent egykori tanítványa, Sander is „Rechtsdogmatik oder Theorie der Rechtserfahrung“ (Zeitschrift für öffentliches Recht 2. köt) és „Kelsens Rechtslehre“ (1923) c. munkáiban. Erre a támadásra Kelsen „Rechtswissenschaft und Recht“ (1922) c. munkájával válaszol, amelyben tisztázni igyekszik a normatív és a szociológiai jogi elmélet közti ismeretelméleti különbségeket.

Kelsen különben sohasem hagyta teljesen figyelmen kívül azt a vonatkozást, amely a jogi rend tartalma és a neki megfelelő szociális tények között fennáll, bár azon normatív felfogás mellett, amely a jogban pusztá normát lát, igen nehéz probléma, magyarázatát adni annak, hogy miképpen kapcsolódik össze az a kétségtelenül követelményt kifejező normatív jelentés, amelylyel a jogi rend az általa szabályozott emberi magatartásra vonatkozik, azzal az éppoly kétségtelen ténnyel, hogy csupán akkor beszélhetünk érvényben lévő jogról, ha az emberek magatartása bizonyos fokig valóban megfelel e jogrend normatív előírásainak. A jog *pozitivitásának* (fakticitásának) ezt a „normatív jogtudomány“ szempontjából szinte megoldhatatlan problémáját megoldani igyekszik már „Das Problem der Souveränität etc“ c. (96–97. l. 240–241. l.), valamint „Der soziologische und der juristische Staatsbegriff“ c. (75 s köv. ll. 91 s köv. ll.) munkáiban. A jelen fordítás 5. §-a (valamint a 17. §. vége s az 54. és 59. §§. eleje) pedig világosan mutatja, hogy a normatív jogi elmélet sem zárkózhatik el merev egyoldalúsággal annak figyelembevétele elől, hogy az érvényes jog fogalmában nemcsak normatív, hanem valóság tudományi alkotó elemek is vannak.

Az „Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften“ c. mű szerkesztői részéről történt felkérésre írja meg e vállalat számára „*Allgemeine Staatslehre*“ (1925) c. nagy munkáját, a melyben addigi kutatásainak eredményeit kívánja összefoglalni. Emellett főtörekvése arra irányul, hogy az általános államtanban szokás szerint összefoglalt problémákat egyetlen alapelvből kiindulólág szigorú és rendszeres összefüggésben fejtsse ki. Ennek a műnek röviden összefoglalt tartalmát ismerteti meg az olvasóval az alább következő fordítás.

Egyes az „Allgemeine Staatslehre“-ben tárgyalt problémák részletesebb kifejtését adják: „*Staatsform als Rechtsform*“ (1925), „*Die Bundesexekution*“ (1927) c. értekezései. „*Der Staat als Übermensch*“ (1926) c. írata pedig válasz Hold-Ferneck-nek hasonló című vitairatára (1926.).

A jogi elmélet problémáin kívül kezdettől fogva a *politikai elmélet* kérdéseivel is foglalkozik. 1912-ben jelenik meg „*Politische Weltanschauung und Erziehung*“ c. értekezése; 1920-ban pedig „*Vom Wesen und Wert der Demokratie*“ c. monografiája, amelyben azt a gondolatot fejti ki, hogy a demokrácia ideológiája a relativista-empirista világfelfogásnak felel meg. Ugyancsak 1920-ban jelenik meg „*Sozialismus und Staat*“ c. műve, melyben a marxizmusban rejlő anarchisztikus elemekkel s a bolsevizmus elméletével foglalkozik. „*Marx oder Lassalle*“ (1924) c. füzetében Marx anarchista felfogásával Lassalle etatisztikus politikai felfogását állítja szembe. „*Das Problem des Parlamentarismus*“ (1925) c. munkájában a parlamentarizmust igyekszik az újabb diktatórius irányzatok ellen megvédeni. Az 1926-iki bécsi szociológiai kongresszuson „*Zur Soziologie der Demokratie*“ című előadásában szembeállítja a demokrácia ideológiáját a szociális realitással.

Mindezekon kívül, — amint az munkáinak alább következő felsorolásából kitűnik, — számos tételes jogi, különösen osztrák alkotmányjogi munkát is írt.

Végül tekintélyes tudományos folyóiratok szerkesztője gyanánt is szerepel. 1919 óta kiadja a „*Zeitschrift für öffentliches Recht*“ c. folyóiratot, amely az általa szerkesztett „*Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*“ folytatása; 1926 óta pedig Léon Duguit-vel (Bordeaux) és Franz Weyr-rel (Brünn) együtt a „*Revue internationale de la théorie de droit*“ címűt.

III.

Legyen szabad végül a következőkben *Kelsen munkáinak felsorolását* adni:

A. A jog- és államelmélet köréből:

- Die Staatslehre des Dante Alighieri, (1905)
 Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatz, (1. kiadás 1911, 2. kiadás 1923)
 Zur Lehre vom Gesetz im formellen und materiellen Sinn (Juristische Blätter, 1913)
 Ueber Staatsunrecht, (Grünhut'sche Zeitschrift 1913)
 Zur Lehre vom öffentlichen Rechtsgeschäft (Archiv des öffentlichen Rechts, 1913)
 Soziologika a právnická idea statui Šborwick věd provnich a státních, (Praga, Rocnik XIV, 1913—14.)
 Rechtsstaat und Staatsrecht, (Oesterreichische Rundschau 1914)
 Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechtes. Beitrag zu einer reinen Rechtslehre, (1920.)
 Der Staatsbegriff der verstehenden Soziologie, (Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik, Neue Folge, I. Bd. 1921.)
 Das Verhältnis von Staat und Recht im Lichte der Erkenntniskritik, (Zeitschrift für öffentl. Recht, 1921.)
 Demokratisierung der Verwaltung, (Zeitschrift für Verwaltung, 1921)
 Der soziologische und der juristische Staatsbegriff. Kritische Untersuchung des Verhältnisses zwischen Staat und Recht, (1922.)
 Gott und Staat, (Logos, II. Bd. 1923.)
 Ugyanez a Waseda Law Review c. folyóiratban is megjelent. (Tokio 1925.)
 Der Begriff des Staates und die Sozialpsychologie, (Imago, Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften, 8. Jahrgang 1923.)
 The Conception of the State and Social Psychology (The international Journal of Psycho-Analyse. Vol. 5, 1924.)
 Staat und Recht (Kölner Vierteljahrschrift f. Soziologie, 1924.)
 Diritto pubblico e privato (Rivista internazionale di Filosofia del Diritto. IV. fasc. 1924.)
 Die Lehre von den drei Gewalten oder Functionen des Staates. (Kant-festschrift des Archives f. Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, 1924.)
 „Souveränität völkerrechtliche“, c. cikk a Strupp-féle Wörterbuch des Völkerrechtes, (1924) c. műben.
 Staat und Völkerrecht, (Zeitschrift für öffentl. Recht, 4. Bd. 1925.)
 Allgemeine Staatslehre, (1925.)

Das Wesen des Staates, (Internationale Zeitschrift f. Rechtstheorie, 1. Heft 1925.)

Staatsform als Rechtsform (Zeitschrift f. öffentl. Recht, Bd. V. 1925.)

Der Staat als Uebermensch, (1926.)

Impartirca teritoriala a statului (Die räumliche Gliederung des Staates Revista de Drept public, Bucarest, 1. Jg., 1926.)

Die Bundesexekution, (Festgabe für Fritz Fleiner 1927.)

B. A módszertan köréből:

Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode, (1911.)

Die Rechtswissenschaft als Norm- oder als Kulturwissenschaft, Eine methodenkritische Untersuchung, (Schmoller's Jahrbuch Bd. 40, 1916.)

Zur Theorie der juristischen Fiktionen (Annalen der Philosophie, I. Bd. 1919.)

Eugen Hubers Lehre vom Wesen des Rechts. (Schweizer Zeitschrift für Strafrecht, 24. Jg. 1921.)

Rechtswissenschaft und Recht (1922.)

C. A szociologia köréből:

Zur Soziologie des Rechts. (Archiv f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 34. Bd. 1912.)

Eine Grundlegung der Rechtssoziologie, (Archiv f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 39, 1919.)

Zur Soziologie der Demokratie. (Oesterreichischer Volkswirt 1926.)

Zur Soziologie der Demokratie, (Verhandlungen des 5. Deutschen Soziologentages, 1927.)

D. A politikai elmélet köréből:

Politische Weltanschauung und Erziehung, (Annalen für soziale Politik und Gesetzgebung, II. Bd. 1912.)

Vom Wesen und Wert der Demokratie (1920 2. kiadás sajtó alatt)

Sozialismus und Staat. Eine Untersuchung der politischen Theorie des Marxismus. (1. kiadás 1920. 2. kiadás 1923.)

Die politische Theorie des Sozialismus, (Oesterreichische Rundschau 1923.)

Marx oder Lassalle, (1924.)

Das Problem des Parlamentarismus (1925.)

E. Az osztrák közjog köréből:

Wählerlisten und Reklamationsrecht. (Juristische Blätter 1906.)

Naturalisation und Heimatsberechtigung, (Das österr. Verwaltungssarchiv, 1907.)

Reichsgesetz und Landesgesetz nach österreich. Verfassung (Archiv des öffentl. Rechts, 32. Bd. 1914.)

Zur Reform der verfassungsrechtlichen Grundlagen der Wehrmacht Oesterreich-Ungarns (Zeitschr. f. Militärrecht, 1917.)

Die Organisation der vollziehenden Gewalt Deutschösterreichs nach der Gesetzgebung der konstituierenden Nationalversammlung (Zeitschrift f. öffentl. Recht, 1919.)

Die Stellung der Länder in der künftigen Verfassung Deutschösterreichs (Zeitschr. f. öffentl. Recht 1919.)

Die Verfassungsgesetze der Republik Deutschösterreich (Österreich) (I—V. köt. 1919—1923.)

Die Verfassung Deutschösterreichs, (Jahrbuch des öffentl. Rechts, Bd. 9, 1920.)

Die Verfassung Oesterreichs (Jahrbuch des öffentl. Rechts, Bd. 11, 1922.)

Die Verfassung Oesterreichs (Jahrbuch des öffentl. Rechts, Bd. 12, 1923/24.)

Österreichisches Staatsrecht. Ein Grundriss entwicklungsgesch. dargestellt (1923.)

Oesterreich als Bundesstaat, (Oesterreichische Rundschau 1922.)

Verfassungs- und Verwaltungsgerichtsbarkeit im Dienste des Bundesstaates, (Zeitschrift für Schweizerisches Recht. Neue Folge, Bd. 42. 1923/24.)

Der Rechtsschutz für dienstrechtliche Ansprüche der Staatsbeamten. (Gerichtszeitung, 1923.)

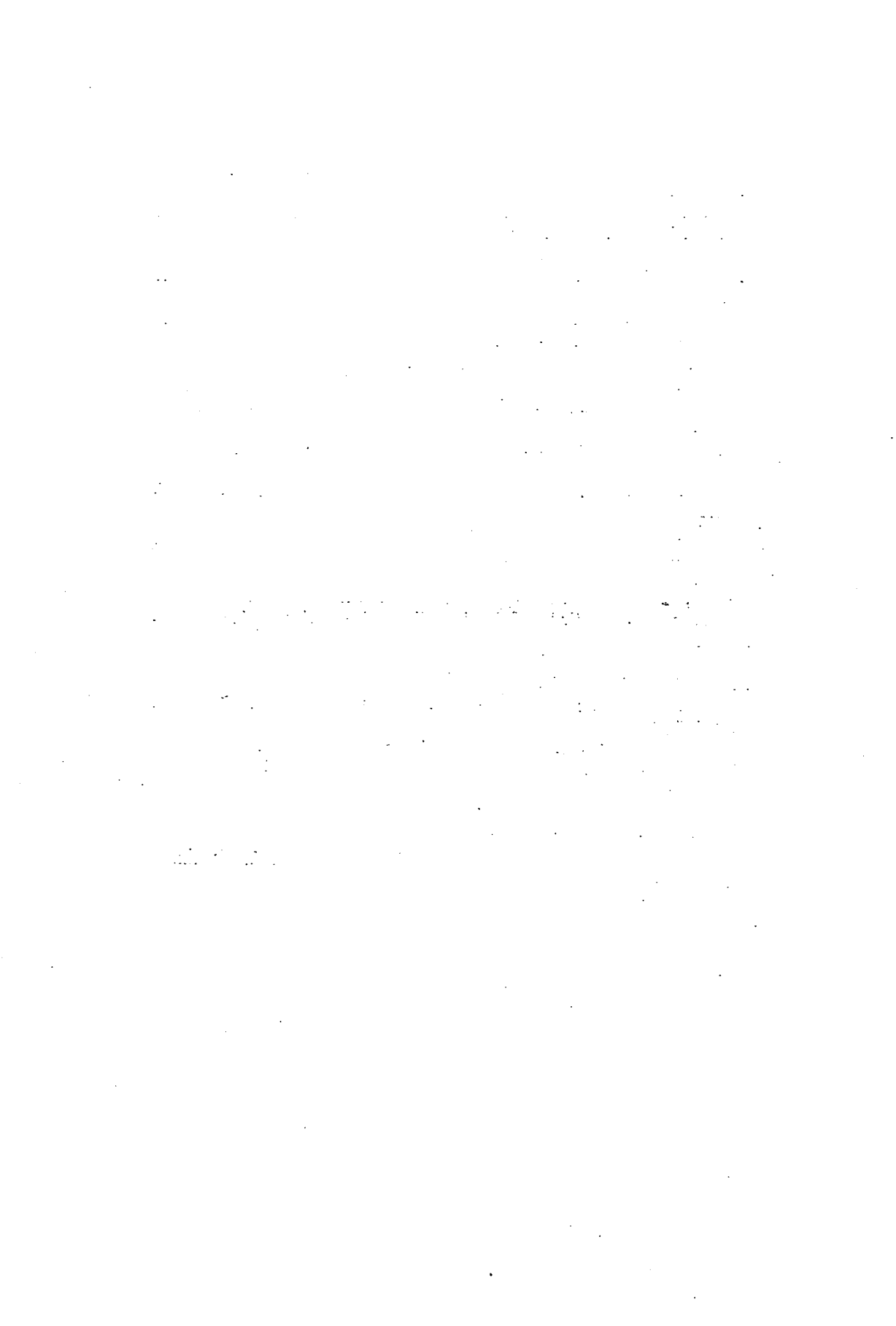
Die Vollendung der österreichischen Bundesverfassung (Zeitschrift für Politik, 15. Bd. 1925.)

„Verfassung“ (österreichisches Recht) c. cikk a Stier—Somló—Elster féle Handwörterbuch der Rechtswissenschaft. (1926.) c. műben.

*

Szeged, 1927 május 7.

Moór Gyula.

AZ ÁLLAMELMÉLET ALAPVONALAI.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

TARTALOMMUTATÓ.

I. Az állam mivolta.

	Oldal
1. §. Az állam mint rend; természeti és normatív rend. Természeti törvény és norma, hatás és érvényesség — — — — —	8
2. §. Az állam mint tekintély; az állammal szembeni alávetettség — —	9
3. §. Az állam mint az egyesek feletti akarat — — — — —	10
4. §. Az állami rend hatékonysága; norma és a normáról szóló képzet	11
5. §. Az állami rend érvényességének és hatékonyságának viszonya. Normativitás és fakticitás. — — — — —	11
6. §. Az állam mint hatalom — — — — —	13
7. §. Az állam részére történő beszámítás — — — — —	14
8. §. A természetes és normatív beszámítás — — — — —	15
9. §. Az állam mint eszmei rend — — — — —	17
10. §. A szociális alakulatok normatív jellege; természet és szellem —	18
11. §. Az állam mint kényszerítő rend — — — — —	19
12. §. Az állam mint jogi rend — — — — —	20
13. §. A jogszabály, a jogalany, az alanyi jog; elsődleges és másodlagos jogi norma — — — — —	21
14. §. Az állam mint munkamegosztással működő szervekkel bíró rend; a formális és a materiális államfogalom — — — — —	23
15. §. Állam és jog dualizmusa — — — — —	24
16. §. Az általános államtan problémái jogi problémák — — — —	25

II. Az állami rend érvényessége. (Statika.)

A) Az érvényesség.

(Az u. n. államhatalom, a szuverénitás; állam és nemzetközi jog.)

17. §. Az államhatalom mint az állami rend érvényessége — — —	27
18. §. Az állam szuverénitása; az alpnorma vagy a joglogikai értelemben vett alkotmány — — — — —	29

	Oldal
19. §. A szuverén rend kizárólagos egyedüli mivolta	31
20. §. Az állam szuverénitása és a nemzetközi jog	33
21. §. Saját államunk jogrendjének a primátusa	33
22. §. A nemzetközi jogi rend primátusa	34
23. §. A két hipotézis viszonya; a dualisztikus konstrukció	36
24. §. A nemzetközi jog jogvolta	37

B) Az érvényességnek térbeli, időbeli és személyi köre.

(Az állam területe és az állam népe.)

25. §. Az állam térbeli körének határoltsága és határtalansága	38
26. §. A megtelepültség	38
27. §. Az egyes állam jogrendje érvényességének térbeli köre számára a határokat a nemzetközi jog szabja meg	39
28. §. Az állami jogrend érvényessége időbeli körének elhatárolása	41
29. §. Az állami jogrend érvényessége személyi körének elhatárolása	41
30. §. Az állam népéről szóló tan mint az alanyi jogról szóló tan	42
31. §. A jogi kötelesség és az alattvaló	43
32. §. A politikai jogok	44
33. §. A hatósági aktus	45
34. §. A keresetjog	46
35. §. A jogügylet	46
36. §. Közjog és magánjog	46
37. §. A szabadságjogok	48
38. §. A szabadságjogoknak az alkotmányban való biztosítása	48
39. §. A passzív vonatkozás (kötelesség) fontossága	50
40. §. Az állampolgárság	52

C) Az állam térbeli tagozódása.

(Centralizáció és decentralizáció; az államkapcsolatok.)

41. §. A teljes és a részleges decentralizáció (centralizáció)	53
42. §. A statikus és a dinamikus momentum	55
43. §. A tökéletes és a tökéletlen decentralizáció	55
44. §. Az adminisztratív decentralizáció	56
45. §. Az önkormányzati decentralizáció	56
46. §. Az „országok” szerinti decentralizáció	58
47. §. A szövetséges állam tagállama	58
48. §. Szövetséges állam és államszövetség	60
49. §. Egyéb államkapcsolatok	61
50. §. A nemzetközi jogközösség	63

III. Az állami rend megalkotása. (Dinamika.)

A) A jogalkotás fokozatai.

(Az állam három hatalma vagy funkciója.)

	Oldal
51. §. Törvényhozás és végrehajtás — — — — —	65
52. §. Az alkotmány — — — — —	66
53. §. Törvény és rendelet — — — — —	67
54. §. A bírói ítélet — — — — —	69
55. §. A jogügylet — — — — —	70
56. §. A közvetett közigazgatás — — — — —	70
57. §. A közvetlen közigazgatás — — — — —	71
58. §. Az államhatalmak elválása — — — — —	72

B) A jogalkotás szervei.

(Az államszervek.)

59. §. Szerv, szervi funkció és a szervi minőség hordozója — — —	74
60. §. Az államszerv materiális fogalma; a tisztviselő — — —	74
61. §. Az állam materiális fogalma — — — — —	76
62. §. Az államszervek kreációja — — — — —	76
63. §. Egyszerű és összetett államszervek; az eljárás — — —	77
64. §. A szervi funkció normaszerepítése — — — — —	78
65. §. A szervek alárendeltségi és mellékrendeltségi viszonya — —	79
66. §. A „legfőbb” szerv; az államfő — — — — —	80
67. §. A képviselői szervek — — — — —	80

C) A jogalkotás módszerei.

(Az államformák.)

68. §. Az államforma fogalma; autokrácia és demokrácia mint ideális tipusok — — — — —	81
69. §. A két ideális típus realizálása; a többségi elv — — — — —	82
70. §. A vegyes formák — — — — —	83
71. §. Az abszolút és a korlátolt monarchia régebbi formái — — —	84
72. §. Az alkotmányos monarchia és a demokratikus köztársaság; a törvényhozás szervezete — — — — —	85
73. §. A végrehajtás az alkotmányos monarchiában és a demokratikus köztársaságban — — — — —	85
74. §. Prezidenciális köztársaság és a parlamenti uralom — — — —	87
75. §. A parlament — — — — —	87
76. §. A választási rendszerek — — — — —	88
77. §. Nép általi törvénykezdeményezés és referendum — — — —	89
78. §. Államforma és világnézet — — — — —	90

Bevezetés.

Az állam általános elmélete, vagy — ahogyan a német jog- és államtudomány ezt a diszciplinát elnevezte, — „az általános államtan“, szokás szerint bizonyos egészen határozott problémák egy csoportjának az összefoglalását jelenti. E problémák közé tartozik: *az állam mivoltának a kérdése*, amely általában az államnak a társadalomhoz és az erkölchöz, különösen pedig a politikához és nem utolsó sorban a joghoz való viszonyából oldható meg. Ide tartozik az állam u. n. *alkotó elemeiről*: az államhatalomról, a területről és a népről szóló tan. Továbbá az állam egyes *funkcióinak*, vagyis az *államhatalmaknak*: a törvényhozásnak; bírászkodásnak és közigazgatásnak a problémája. Az *államszervek* kérdése; s az *államformák* (monarchia, köztársaság) elmélete. E problémák köre végül rendszerint az *államkapcsolatok* elméletével zárul be.

Ha ezek a problémák valóban egy önmagában zárt, szükségyszerű rendszert alkotnak, akkor az ú. n. „általános államtan“, mint az állam általános elmélete, joggal viselheti ezt a nevet, s megérdemli azt, hogy mint önálló diszciplina szerepelhessen; ellenkező esetben azonban nem. Igaz, hogy a problémáknak ez a belső összefüggése az eddigi általános államtanokban nem domborodik ki eléggé. Pedig ez a diszciplina csupán akkor fog igazi tudománynak bizonyúlni és a többé-kevésbé önkényes probléma-konglomeratum látszatát csak akkor fogja elveszíteni, ha sikerül a benne összefoglalt problémákat *egyetlen alapelvől kiindulva kifejteni és megoldani*.

Ezt megkísérelni lesz a következő fejtegetések feladata. S amikor ekként az állam általános elméletének alapvonalait megrajzolom, akkor nagy vonásokban s az uralkodó tannal szemben való bármely polémia mellőzésével, tulajdonképpen egy nagyobb munkámnak, amelyet nemrégben e tárgyról megjelentettem*), a tartalmát mutatom be.

*) Allgemeine Staatslehre. Verlag Julius Springer, Berlin, 1925.

I. Az állam mivolta.

1. §. Az állam az emberi magatartásoknak egy bizonyos *rendje*. Ha az államot emberek „*egyesülésének*“ vagy „*társulatának*“ nevezzük, tudnunk kell azt is, hogy ez az „*egyesülés*“ vagy „*társulat*“ — vagyis az embereknek azon összeköttetése, melyet államnak nevezünk. — akként keletkezik, helyesebben: abban áll, hogy az embereknek egymás iránti magatartása határozott módon *rendezve* van.

Rendről azonban kétféle értelemben beszélhetünk. Beszélünk a „*természet rendjéről*“, s ekkor azt akarjuk mondani, hogy a természet tárgyai tényleg egy bizonyos, — a *természettörvényekben* kifejezett — magatartást tanúsítanak, s ezt szükségképpen kénytelenek tanúsítani. Ez a szükségképpeniség az általános okozati törvény szükségszerűsége, amelynek a természettörvények csupán speciális esetei. Ezért lehetetlen, hogy a természet valamely tárgya másként viselkedjék, mint ahogy azt a természet rendje kívánja, hogy ellentétbe kerüljön a természettörvénnyel, hogy valamely természettörvényt megsértsen. Ez képtelen gondolat volna. Ha valami bizonyos feltételek mellett másként viselkednék, mint ahogy azt valamely — addig elfogadott — természettörvény kívánja, úgy ez csak azt bizonyítaná, hogy a tudomány helytelenül formulázta meg azt a természettörvényt; s magától értetődne, hogy a törvényt most már úgy kell megállapítani, hogy az új tényt is törvényszerűnek lehessen tekinteni. A természet rendje csupán a természettörvények foglalata, rendszere.

Rendről azonban egészen más értelemben is beszélünk. Nem mint természettörvények rendszeréről, hanem mint normákéról. A *normák* nem azt mondják meg, hogy szükségképpen és kivétel nélkül mi történik a valóságban; hanem azt állapítják

meg, hogy minek *kellene* történnie, ha ez talán nem is következik be mindig. Az ilyen *normatív* rendnek csak akkor van értelme, ha tartalma emberi magatartást ír elő, más tényálladékok csupán az emberi magatartással való lényegbeli kapcsolatban, vagyis mint emberi magatartások feltételei vagy okozatai válhatnak a normák tartalmává; másrészt azonban természetesen, hogy az okozatosság szempontjából is vizsgálhatjuk az emberi magatartást s hogy az a természeti rendnek a tartalma is lehet. A normatív rend értelmében *kötelezve* vagyunk arra, hogy meghatározott módon viselkedjünk, valamit tegyünk vagy valamitől tartózkodjunk. Ha azonban nem az előírt módon viselkedünk, ha elmulasztjuk azt, amit meg kellett volna tennünk, vagy véghez visszük azt, amitől tartózkodnunk kellett volna: ez a normának vagy a normatív rendnek az *érvényességét* nem érinti. Ilyenkor azt szokták ugyan mondani, hogy a normát vagy a rendet „megsértettük“, „megtörtük“; ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a norma vagy normatív rend megszűnt volna *érvényesnek lenni*. Ez az „*érvényesség*“ a normatív rendnek a specifikus léte, existenciája. S ez az érvényesség nem függ közvetlenül valamely e rendnek megfelelő olyan *valóságtól*, amely természeti létet jelent. Az a norma, hogy ne lopj, vagy ne hazudj, változatlanul érvényes marad, ha a valóságban egyik vagy másik ember lop is vagy hazudik is. A természettörvények a tények után igazodnak; az emberi cselekvések vagy mulasztások tényeinek viszont a normák után *kellene* igazodniok.

2. §. Ha azt kutatjuk, hogy milyen értelemben beszélünk általában az államról, s különösen milyen értelemben használja az általános államtan ezt a fogalmat, akkor mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy az a rend, amelyet államnak nevezünk, a *normatív* rend értelmével bír. Csakis ennek a feltételezésével érthetünk meg bizonyos az állam természetére vonatkozó folytonosan ismételt állításokat anélkül, hogy valami misztikus értelmet kellene nekik tulajdonítanunk. Így mindenekelőtt azt az állítást, hogy az állam lényegileg *tekintély* s hogy ezért viszonya azokhoz az emberekhez, akiknek magatartását rendje szabályozza, *föle-*, illetőleg *alárendeltségi* viszony, ezek az emberek pedig az állam „*alattvalói*“. Az állam mivoltát nem is foghatjuk fel anélkül a gondolat nélkül, hogy az állammal szemben *kötelezettségek* állanak fenn, s hogy azok az emberek, akik az

állam kötelékébe tartoznak, bizonyos meghatározott magatartásra vannak kötelezve egymással szemben. Az államot csakis akkor bírjuk az emberek *felett* álló tekintély gyanánt elképzelni, ha olyan rendet látunk benne, amely az embereket meghatározott magatartásra kötelezi, vagyis ha az emberi magatartást szabályozó normák rendszerének tekintjük az államot. Igaz ugyan, hogy szoktak a „természet tekintélyéről“, valamint arról is beszélni, hogy a természet „előírja“ a dolgoknak magatartásukat s hogy a dolgok „alá vannak vetve“ a természet uralmának. Ez azonban sántító analogia csupán: az istenség vagy a természettörvények uralma alatt álló természetnek az összehasonlítása a fejedelem vagy a jogi törvények uralma alatt álló állammal; ez azonban, nem jelentheti a természeti rendnek és az állami rendnek az azonosítását. Minthogy az emberek először saját maguk felett és egymáshoz való viszonyuk felett elmélkedtek s minthogy ennek folytán az államtudomány és nem a természettudomány a legrégebb tudomány, azért könnyen megérthetjük, hogy kezdetben a természettudomány kölcsönvette azokat a fogalmakat, amelyek az állami élet megértésére szolgáltak, és hogy a természetet magát is egy nagy állami szervezet gyanánt képzelte el. A természettörvény fogalma valóban a norma fogalmából ered; jelentése azonban tökéletesen megváltozott.

3. §. Az államot azonban nemcsak „tekintélyként“, hanem „akaratként“ is szokták jellemezni. Vagy azt állítják róla ugyanis, hogy lényege nem más, mint akarat, vagy pedig azt, hogy akarata van. Ez az akarat, — mondják, — nem egyes emberek akarata. Habár eszköz gyanánt egyes embereket és ezeknek akarataát használja is fel az állam akarata vagy az állam, mint akarat, maga az állam akarata azonban mégis más, mint azoknak az embereknek az akarata, akik alattvalói, *több*, mint ezeknek az akaratoknak a puszta összege, *felette* áll ezeknek az akaratoknak. Ezeknek a megállapításoknak azonban csak akkor van értelmük és csak akkor nem jelentik egy fikciókkal dolgozó misztikus pszichológia eltévelyedéseit, ha az államnak titokzatos „akaratát“ nem valami reális pszichológiai tény gyanánt fogjuk fel — (a pszichológia értelmében csupán az egyes embernek van akarata, az egyes ember lelkén kívül nincs akarát,) — hanem csupán olyan képes kifejezésnek tekint-

jük, amely az államnak nevezett normatív rend *objektív érvényességét jelképezi*. Ez a normatív érvényesség (Soll-Geltung) az állam specifikus létezési szférája.

4. §. Egészen más lapra tartozik az állami rend *hatékony-ságának* a kérdése. Kétségtelen, hogy az állami rend nemcsak érvényes, hanem hogy bizonyos fokig hatékony is; az állami rendnek nemcsak engedelmeskedni *kell*, hanem többé-kevésbbé engedelmeskednek is neki. Az emberek tényleges magatartása körülbelül megfelel az állami rend tartalmának. Tudatában kell azonban lennünk annak, hogy ez a megállapítás olyan *kétértelműséget* rejt magában, amely nagy félreértésekre vezethet. Tulajdonképpen nem a norma vagy a normatív rend a maga specifikus *érvényességével* az, ami „hatékony“. Hanem az a tény, hogy az emberek a normát vagy a rendet *felfogják*, az arról való *képzetük* az, ami *hatékonnyá* lesz azáltal, hogy az embereket ezen képzetüknek megfelelő magatartásra készíti. Valakinek, aki kísértésbe jön, hogy mástól elvegyen valamit, eszébe jut példának okáért az az állami parancs, hogy ne lopj, s ezen képzet hatására nem követi el a lopást. A norma, mint ilyen, nem pszichológiai tény, hanem egy „*kell*“-nek a kifejezője; és „érvényessége“ nem esik az okozati törvény uralma alatt álló természeti létezés körébe. Az a *képzet*, amelynek tárgya (tartalma) valamely norma, az a lelki aktus, amely a normát mint szellemi tartalmat „hordozza“, viszont tisztára pszichológiai valóság; lehet ok és okozat is, mivel a természeti *lét* szférájába esik. Ez a képzet az, ami „*hatékonnyá*“ válik, vagyis a normának megfelelő emberi magatartást előidézi, okozatosan létrehozza. Ezért éles különbséget kell tennünk a *norma* között, amely érvényes és a *normáról való képzet* között, amely hatást gyakorol. Ha csupán a *norma* érvényességét különböztetjük meg a *norma* hatásától, akkor olyan rövidített kifejezési móddal élünk, amelyet csak azon feltétel mellett szabad használnunk, hogy nem feledkezünk meg arról, hogy ebben az esetben azzal az egy szóval, hogy „*norma*“, két különböző fogalmat jelölünk meg.

5. §. Annak a belátása, hogy az államnak nevezett rend nemcsak normatív érvényességgel bír, hanem — a fent kifejtett értelemben — hatást is gyakorol, semmi esetre se csábítson azonban arra a feltevésre, hogy az állami rend a természeti

rend fajtájához tartozó valóságok rendje s hogy nem normák, hanem tulajdonképpen természettörvények alkotják az állami rend szisztemáját. Ennek a feltevésére még akkor sem volnánk feljogosítva, hogyha el is kellene ismernünk azt, hogy valamely állami rend mint olyan, csak akkor érvényes, ha bizonyos fokig hatékony is, vagyis ha azok az emberek, akiknek magatartását ez a normatív rend szabályozza — e rend képzetétől vezetve, — valóban nagyban és egészben a rendnek megfelelően viselkednek. Egyelőre talán azt mondhatnók, hogy az állami rendnek egy bizonyos hatékonysága „*conditio sine qua non*“, de nem „*conditio per quam*“ e rend érvényességének szempontjából. Ha azonban tüzetesebben megvizsgáljuk a dolgot, akkor azt fogjuk látni, hogy tulajdonképpen közömbös az, vajjon éppen az érvényesnek tekintett rendről szóló képzetek idézték-e elő az e rendnek megfelelő emberi magatartásokat. Bármilyen nehéz is megállapítani azt, hogy miért viselkednek az emberek az állami rendnek megfelelően, azt az egyet elegendő biztonsággal állíthatjuk, hogy igen sok esetben *nem* az állami parancs tudata az, vagy legalább is *nem egyedül* az, ami a parancsnak megfelelő magatartást kiváltja. Gyakran vallási vagy erkölcsi képzetek készítetik az embert arra, hogy ne lopjon, hogy a kölcsönvett összeget visszaadja, vagy hogy jövedelméről az igazságnak megfelelő adóvallomást tegyen. Nem az állami parancs szankciójától, a büntetéstől vagy végrehajtástól való félelem, hanem az istenre, az embertársak javára vagy a társadalmi megbecsülésre való tekintet az, ami az embereket igen gyakran az állami parancsok iránti engedelmességre bírja. Azt az összefüggést, amely a normatív állami rend érvényessége és a valóságos történés szférája között fennáll, tehát helyesebben ekként állapíthatjuk meg: valamely állami rendről csak akkor tételezzük fel, hogy normative érvényes, ha azok a valóságos emberi magatartások, amelyekre ez a rend vonatkozik, egy bizonyos fokig megfelelnek e rend tartalmának. Bizonyos, hogy nem volna értelme annak, ha olyan állami rendet is érvényesnek tekintenénk, amelyhez az emberek tényleges magatartása *semmitéleképpen* sem alkalmazkodik. Vannak ugyan egyesek, akik még ma is a cári Oroszország állami rendjét tekintik érvényesnek, s azt mondják, hogy mindaz, ami a forradalom óta történt, jogellenes, minthogy a régi rend nem legitim úton változott

meg. Ez azonban téves felfogás. Mert mi értelme van annak, ha egy olyan rendet tekintünk érvényesnek, amelynek a mértékével mérve egyetlen egy jogszerű tényálladékot sem találhatunk? Fordítva azonban nem szükséges az, hogy valamely normatív rend olyan legyen, hogy a neki alávetett emberek *minden* tényleges magatartása szabályszerűnek mutakozzék. Valamely normatív rend tartalmának ép ellenkezőleg olyannak kell lennie, hogy a valóságos történés egyes tényálladécai és a rend normái között *az ellentét lehetősége* meglegyen. Lehetségesnek kell lennie annak, hogy az emberek a rend ellenére cselekedjenek, hogy a rendet „megsérthessék“, mert különben e rendnek egyáltalában nincsen *normatív* jellege. Csupán grammatikailag, de nem belső értelme szerint is *norma* az, hogy: „Történjék az, ami a valóságban történik“, vagy: „Viselkedj úgy, ahogy valósággal viselkedsz.“ Pedig csupán ez a norma biztosíthatná azt, hogy *sohasem* fog közte és a természeti valóság között ellentét támadni; ennek a normának azonban nem volna értelme. Az érvényes normák valamely rendszerének tartalma és ezen normarendszerhez rendelt valóságos történés tartalma közötti kérdéses összefüggés tehát akként határozható meg, hogy *egy felső és egy alsó határt* állapítunk meg: az eltérés nem haladhat túl egy *maximumot* s nem sülyedhet egy *minimum* alá. A probléma tehát sokkal bonyolultabb, mint ahogy azt azok gondolják, akik mindent csupán a „józan észre“ támaszkodva szoktak eldönteni.

6. §. Lesznek, akik az elmondottak alapján talán el fogják ismerni azt, hogy az állam normatív rend, azonban mégis ragaszkodni fognak legalább ahhoz a felfogáshoz, hogy az állam egyúttal *hatalom* és *erő is*, vagyis olyan természeti léttel bíró valami *is*, ami természetes hatásokat gyakorol, ha nem is kizárólag csak ez. Utalni fognak azokra az intézményekre, amelyekben az állam hatalma, az ő természeti realitása tipikusan megnyilvánulni szokott: az ágyúkra, gépfegyverekre és gázbombákra, várakra és börtönökre, akasztófákra és guillotinokra. Azonban mindezek a dolgok élettelen és közömbös tárgyak, különös értelmüket csupán annak köszönhetik, hogy *emberek* kezelik őket: hogy azonban kezelik őket, az *végső sorban* azoknak a képzeteknek a hatása, amelyeknek uralma alatt ezek az emberek állanak; annak a tudata, hogy úgy *kell* cseleked-

niük, ahogy az állami normák parancsolják. Az *állami hatalma* nem jelenthet tehát mást, mint az állami rend tartalmáról való képzeteknek a *motiváló erejét*, vagy (a fent jellemzett rövidített kifejezésmóddal élve): az állami rend hatékonyságát. Ha — a felszínen maradva — azt hisszük, hogy ebben a hatékonyságban áll az állam valódi léte, akkor az államnak *ezzel* a valóságával úgy vagyunk, mint ahogy isten létével volnánk, ha azt mondanánk, hogy csak akkor létezik, ha hiszünk benne. S emellett — ha visszaemlékezünk arra, amit a rendnek megfelelő viselkedés különböző motivumairól fennebb elmondottunk, — nehezen fogjuk megállapíthatni azt is, hogy ebből az „állam hatalmának“ tekintett valóságból mit kell valójában az államnak és mit kell tulajdonképpen a jó istennek vagy más az emberek cselekvését befolyásoló motivumoknak tulajdonítanunk. A létnek ez a fajtája teljesen szubjektív; *objektív* csupán annak a normatív rendnek az érvényessége, amelynek az „állam“ vagy az „Isten“ a kifejezője.

7. §. A megalkudni nem akaró *empirizmus* álláspontjáról bizonyára felhozzák ez ellen az okoskodás ellen, hogy túlságosan „deduktív“, minthogy abból a specifikus érvényességből indul ki, amely felfogása szerint az állami rend létét teszi; ez pedig nem „empirikus“ lét, mivel nem a való világ természeti tényeinek létét jelenti. Ha azonban teljesen „empirikus“ tényekből indulunk is ki, akkor is ugyanarra az eredményre kell jutnunk. Az állam fogalmának meghatározását óhajtva irányítsuk tehát tekintetünket csupán az ú. n. valóságra, vagyis az érzékelhető tapasztalható tényálladékokra. Nem fogunk egyebet látni, mint emberi cselekvéseket, az egyes emberek cselekvéseinek végtelen sorát. Mi különbözteti meg azonban ezek közül az emberi cselekvések közül azokat, amelyeket állami aktusoknak nevezünk, a többiektől? melyik az az ismertető jel, amely szerint bizonyos emberi cselekvéseket nem a cselekvést véghez vivő embernek, hanem — mintegy rajta keresztülhaladva — egy másik alanynak, egy — valahogy a cselekvő mögé képzelt — képzeleti alanynak, az „államnak“ tulajdonítunk, vagy jogi műszóval *számítunk be*? A pusztán érzéki tapasztalat, azaz a valóságnak ebben az értelemben vett tisztán „empirikus“ és „induktív“ szemlélete csupán egyes emberek cselekvéseiről tudósít. Ezek közül az emberi cselekvések közül egyeseket kiragadunk és

„állami“ aktusoknak minősítünk — (s ha az állam egyáltalában hozzáférhető az empirikus szemlélet számára, úgy csupán ezekben az „állami aktusokban“ az,) — azonban kétségtelen, hogy ezeknek a cselekvéseknek az a minősége, hogy t. i. állami aktusok, nem olyan tulajdonság, amelyet rajtuk érzéki tapasztalat segítségével észrevenni lehetne. Az „államhoz“, mint ezen tényálladékok „hordozójához“ vagy „alanyához“ csupán ama szellemi művelet útján jutunk el, amelyet „*beszámításnak*“ nevezünk. Az állam, mint az állami aktusok alanya, nem más, mint egy *beszámítási pont*. Annak pedig, hogy emberi cselekvéseket ekként állami aktusokként tekinthetünk, azaz az államnak számíthatunk be, egyedül és kizárólag csak az az alapja és ismérve, hogy ezek a cselekvések — és csakis ezek — specifikus módon megfelelnek egy érvényesnek tekintett rendnek, vagyis hogy ezeket a cselekvéseket mint bizonyos feltételek mellett bizonyos emberek által véghezviendő aktusokat előírva találjuk azokban a *normákban*, amelyek ezt a rendet alkotják. Állami aktusok gyanánt való minősülésük első sorban csakis azt jelenti, hogy ezek az aktusok specifikus módon *megfelelnek* az állami rendnek; minthogy ekként ez a rend szabályozza őket, s ők e rend keretében elő vannak írva, azért ezen rend egészének egységére vonatkoztathatók. Az állam, mint ezen aktusok „alanya“, csupán megszemélyesítő kifejezési mód ezen rend egysége számára. Az állam részére való „*beszámítás*“ tehát nem más, mint a rend egységére való vonatkozás, amelynek alapja az a norma, amely az illető aktust előírja. Az állam pedig nem más, mint közös végpontja az összes — specifikusan normatív minősültségű — állami aktusok beszámításának, mint közös összetalálkozási pontja valamennyi — állami aktusként minősülő — tényálladék beszámításának.

8. §. Eme gondolkodási műveletnek, a normatív *beszámításnak* — minden természettudományi, azaz a természeti valóságra irányuló megismeréstől alapjában különböző — sajátossága és különösen *normatív* jellegének szükségessége, akkor tűnik ki a legvilágosabban, ha összehasonlítjuk egy a természettudományi szemlélet körében előforduló analog és ezért szintén „*beszámításnak*“ nevezhető eljárással. Ilyen természettudományos beszámítást végzünk, amikor valamely természeti *organizmusról* azt állítjuk, hogy valamiféle funkciót fejt ki. Azt mond-

juk pl., hogy a madár énekel, habár ilyenkor csupán egyetlen része az organizmusnak — a gégefő — működik; azt mondjuk, hogy a fa virágzik, még ha csupán egyetlen ágának egyetlen ágacskáján van is egyetlen egy virág. Egy résznek a működését tehát az egészre vonatkoztatjuk, az egésznek, amelyet egységes alannak, az aktus „hordozójának“ tekintünk, számítjuk be az aktust azért, mert az egész rendszerének a keretén belül játszódik le. Kérdezhetnők ezután, hogy vajon az állam is egy ilyen természeti organizmus-e, amelyet részek gyanánt épp úgy emberek alkotnak, mint az élő organizmust sejtjei vagy relative önálló sejtszövetjei (a szűkebb értelemben vett szervek, mint szív, szem, stb)? Ezt az elhamarkodott következtetést csupán az fogja levonni, aki nem veszi észre azt a nagy elvi különbséget, amely a beszámításnak két fajtája között fennáll. A „természetes“ beszámítás valamely olyan egészre vonatkozik, amelynek egysége az érzéki tapasztalatban *közvetlenül* adva van. A fát vagy a madarat *egy* lénynek *látjuk* és *tapintjuk*. Az *államot* azonban egységes egészként se nem láthatjuk, se nem hallhatjuk; se nem tapinthatjuk. Az érzéki tapasztalat számára csupán az egyes emberek cselekvései az adottságok, amelyeket az — előzetes feltevések nélküli — természeti szemlélet keretében *egyáltalában nem* foghatnak fel állami aktusok gyanánt. Ahhoz, hogy az emberi cselekedetek végtelen tömegéből kiválogathassuk azokat és csupán csak azokat, amelyek állami aktusoknak minősíthetők, szükségünk van egy gondolkodási műveletre, t. i. egy normatív rend érvényességének a *feltételezésére*. Különbség továbbá az is, hogy ami — mint része az egésznek, — szerve valamely természeti organizmusnak, az *a maga teljességében*, életműködésének *minden irányával*, és minden *működésével* az. Akármilyen változás történjék is egy ilyen organizmus legkisebb részecskéjén, ez a változás mindig az egészre vonatkozatható; akárhogyan működik valamely rész, benne az egész organizmus, mint minden részek *minden* működésének „hordozója“ vagy „alánya“ működik. Egészen másként áll a dolog a szociális organizmusnak nevezett „állam“ esetében. Ha azt mondjuk, hogy az államot emberek „alkotják“, akkor elfelejtjük, hogy az ember lényének, helyesebben működésének csupán egy részével, és pedig, még a legmindenhatóbb államban is, csupán egy *kis* részével olvad bele az államba. Nem

állami aktus mindaz, amit az az ember, aki egyúttal államszerv is, cselekszik. Valaki, aki különben mint bíró működik, az állam szempontjából teljesen közömbös cselekvéseket vihet véghez, olyanokat, amelyek teljesen az állami rend körén kívül esnek, pl. ha gyermekeivel sétálni megy. Állami aktust végez azonban — és *éppen azért* államszerv — akkor, ha pontosan szabályozott körülmények között, pontosan szabályozott eljárás rendjén, pontosan előírt helyen és pontosan előírt szavakkal ítéletet hoz. A *kiválogatásnak* tehát egy bizonyos *vezérelvre* van itten szüksége, hogy annak a cselekvései közül, aki bizonyos körülmények közt államszervként működik, kiválogassa azokat a cselekvéseket, amelyek az állam rendszeréhez tartoznak. A kiválogatásnak ez a vezérlő elve, — amilyenre a természettudományi szemlélet körében a *természeti* beszámításnak a fentebb említett okokból nincsen szüksége — az a *norma*, amely az emberi cselekvés tényálladékát állami aktusnak minősíti és amely nélkül az egyáltalában nem volna ennek tekinthető. Állami aktus csupán az a tényálladék, amely ilyen *normatív minősítéssel* bír, s csupán az ilyenekben él és cselekszik az „állam“. S éppen ezért találunk a társadalmi jelenségek között egy olyan tüneményt is, amilyen a természet birodalmában teljesen hiányzik: a *semmisséget*, az *érvénytelen* állami aktust. Mert hiszen az emberi cselekvés felléphet azzal a *szubjektív* igényvel, hogy állami aktusnak tekintsék anélkül, hogy *objektíve* az volna: ilyen az érvénytelen állami aktus; *semmit* az ilyen aktus azért, mert nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket az állami rend az ilyen aktusoktól megkíván (Köpenick-i kapitány), s az ilyen aktus nemcsak *jogilag*, de *szociális* értelemben véve is semmis, ha ugyan e két szempontot egyáltalában megkülönböztetni akarjuk. A természet, a természeti organizmusok körében nincsenek semmis természeti vagy szervi aktusok.

9. §. Az, ami valamely térben és időben lejátszódó emberi cselekvésnek természeti, mert érzékileg tapasztalható, tényálladékát *állami* aktussá teszi, ami őt a természet szférájából kiemeli és egy *másfajta törvények* uralma alatt álló szférába emeli, nem más, mint az a sajátos *értelmezés*, az a sajátos megítélés, amelyben ez a tényálladék ama *érvényesnek* feltételezett *rend* alapján részeseül, amelyet *államnak* neveztünk. Ép-

pen azért ezt a rendet *értelmezési munkának* (Deutungsschema) is nevezhetjük, olyan *gondolatbeli, eszmei* rendszernek, amelynek segítségével bizonyos reális tényálladékokat állami aktusokként értelmezünk, hogyha e rend tartalmával való megegyezésüket megállapíthatjuk. Az, aki csupán a *természeti* valóság körében érzi biztosan magát, aki azt hiszi, hogy „valóságos“, „reális“ csupán az, ami érzékileg tapasztalható, az hivatkozhatnék arra, hogy valamely gondolatbeli séma alapján is csupán *reális*, azaz érzékileg tapasztalható tényálladékokat értelmezhetünk. És azután azt is állíthatná, hogy az állam nem is az az eszmei rendszer, amelynek alapján a reális tényálladékokat megítélhetjük, hanem az államot éppen maguk ezek az ama bizonyos eszmei rend alapján értelmezett és megítélt *reális* tényálladékok teszik. S az illető azután azt hihetné, hogy ezzel megmentette az állam természeti realitását. Mit ér azonban ez a csalóka látszat, ha végül mégis csak be kell látnunk, hogy ezek a „reális“ tényálladékok, *mint ilyenek*, pusztán a maguk realitásában, nem bírnak állami jelleggel, hogy minden állami minősültség csupán ama eszmei rendből folyik, csakis ebben a gondolatbeli szférában székel, minthogy mindazt, amit az állam lényegéről elmondhatunk, eme rend alapján kell elmondanunk, helyesebben: mindaz csupán *ezen eszmei rend lényegéről és tartalmáról való megállapítás* lehet. Ezt részletesebben az általános államtan tartalma fogja bizonyítani.

10. §. A maga *normatív* jellegében nem különbözik az állam lényegesen más *szociális alakulatoktól*. Ezek is csupán *normarendszerek* gyanánt foghatók fel. Tulajdonképpen minden szociális viszony lényege csupán abban a megkötésben áll, amely a normának tulajdonképpeni értelmét teszi; a specifikus társas kapcsolat, a szociális összefűzöttség, igazában csupán kötelezettség, t. i. az embereknek valamely normatív rend által megállapított meghatározott magatartásra irányuló kölcsönös kötelezettsége. Kilátástalan próbálkozás a társadalom lényegét valamiféle tisztán ténybeli vonatkozásokban, az embereknek valamiféle tisztán tényleges s ezért az okozatosság törvényétől függő magatartásában keresni. Ezen az alapon azt sem lehetne belátni, hogy miért volna csak *embernek emberrel szemben való magatartása* és miért ne volna az embernek az állattal vagy az élettelen természettel szemben való magatar-

tása is *társadalmi* jellegű. Mert ha csupán ténybeli relációkat veszünk szemügyre, — s ezek csakis ok- és okozati vonatkozások lehetnek, — akkor két ember között nem áll fenn lényegesen más „kapcsolat“, mint egy ember és egy fa között (amelyet pl. az ember kivág), vagy mint egy borszeszláng és a tőle felmelegített s ezáltal kitáguló higanyoszlop között. Csak mivel nincsen értelme annak, hogy az *emberi magatartáson* kívül más történést is *normák* tartalmává, a *normatív* rend általi szabályozás tárgyává, tegyünk, csupán azért kell a szociális vonatkozásokat az *emberi magatartás* körére korlátozni, s ezért a szociális kapcsolat (a maga sajátos értelme szerint) normatív megkötöttség: kötelezettség. Csak ezen előfeltétel mellett mutatkozik a természettől különböző valaminek a társadalom, s jelentkezik a természettudomány mellett önálló tudományként a társadalomtudomány. Mindazok a kísérletek, amelyek a szociológiát a természettudomány egyik ágaként építik fel, szükségképpen a szociológia romlásához vezetnek. Ha erre az útra lép, rendszerint individuális pszichológiává válik a szociológia; hacsak nem végez, amint az természetesen nagyon sokszor szintén megesik, a természettudományos terminológia köpönyege alatt tulajdonképpen etikai és politikai okoskodásokat, ami által végül mégis csak a normák birodalmába jut. Anélkül, hogy ezzel a kérdéssel itten bővebben foglalkoznánk, csupán azt akarjuk megjegyezni, hogy a *természet* és a *társadalom* ellentéte, amely a „mi van“-nak és a „mi legyen“-nek, a természettörvénynek és a normának, a valóságnak és az értéknek az ellentétét is jelenti, alapjában véve összeesik a *természet* és a *szellem* ellentétével. Az *államnak*, mint *társadalmi* jelenségnek tehát nem a *természet* világában, hanem a *szellem birodalmában van a helye*.

11. §. Ha miként minden szociális alakulat, az állam sem egyéb, mint a normarendszer értelmében vett rend, akkor most már az a legközelebbi feladatunk, hogy megkülönböztessük a többi társadalmi közülettől. Az állami rendet a többi szociális rendtől főként az különbözteti meg, hogy *kényszerítő* rend. És pedig nemcsak abban az értelemben, hogy a kötelékébe való tartozás bizonyos tekintetben független a neki elávetett emberek akaratától és kívánságától; mert hiszen ebben az állami renddel más szociális rendek is megegyeznek; lévén a kényszer-

rító jelleg *ebben* a most említett értelemben alapijában véve semmi egyéb, mint *a normák objektív érvényessége*. Hanem különösen azért nevezhető az állami rend kényszerítő rendnek, mivel *kényszeralkalmazást ir elő*. Normáit jellemzi az, hogy sajátos kényszeraktust írnak elő, amelyet bizonyos feltételek beálltával valamely embernek egy másikkal szemben fogantatania kell. E normák váza tehát a következő: azon feltételtől függően, hogy valamely ember bizonyos meghatározott magatartást tanúsít, azaz egy meghatározott valamit tesz vagy elmulaszt, egy másik ember — az állam „szerve” — alkalmazzon kényszeraktust vele szemben. Ennek a kényszeraktusnak két típusa van: a büntetés és az exekválás. A kényszerrel való fenyegetésnek *célja* pedig az, hogy az embereket olyan magatartásra bírja, amely mellett *a kényszer alkalmazása elkerülhető*. Ezen *cél* értelmében az embereknek akként kell viselkedniök, hogy magatartásuk ne jelentse a kényszeralkalmazás következményének beállításához szükséges feltétel teljesedését. Az állami rend akként igyekszik tehát az embereket az általa előidézni szándékolt magatartásra bírni, hogy e magatartás kontradiktorius ellentétére büntetést vagy exekválást szab ki.

12. §. Mindebből azonban az következik, hogy az a *kényszerítő gépezet*, aminek az államot tekinteni szokták, azonos a *jogi renddel*. A *jogi normák* azok a normák, amelyek az állami rendet alkotják. A jogi norma az a beszámítási szabály, amelynek alapján az állam részére való beszámítás történik, s az állam — mint az állami aktusok alanya — nem egyéb, mint a jogi rend megszemélyesítése. A jogszabály, mint a jog és állam világának sajátos *jogi törvénye*, a természeti törvény analogonja. Miként ez, úgy a jogszabály is két tényálladékokat köt össze egymással egy feltételes ítéletben. A jogszabálynak az a két alkotórésze, amelyet egy „*kell*” útján összekapcsol egymással: a jogi feltétel (a *feltételt alkotó* tényálladék) és a jogi következmény (a *feltételes* tényálladék.). A jogi következmény, vagyis a kényszeraktus, a *jognak* ez a specifikus *reakciója* egyúttal tehát az *államnak*, mint kényszergépezetnek, a specifikus *akciója* is, vagyis egyúttal az *állami aktus* is; a fogantatására kijelölt ember pedig az állam szerve. Később ki fogjuk mutatni azonban, hogy az állami aktusnak és az

államszervnek eme *formális*, a jog lényegéből folyó fogalma mellett van az állami aktusnak és az államszervnek még egy *materiális*, a jog különös tartalmából folyó fogalma is, és hogy ekként az államnak *formális* lényegbeli jogi fogalmán kívül is még az államnak egy *materiális*, jogtartalmi fogalma is van.

13. §. A döntő különbség a természeti törvény és a jogszabályként fellépő jogi törvény között az, hogy utóbbinál a két tényálladék összekapcsolásának módja nem az okozatosság szükségszerűsége, mint a természeti törvélynél, hanem a *beszámítás „kell”-je*. Ha két tényálladéknak ezt a „kell” által való összekapcsolását a jogszabályban *beszámításnak* nevezzük, akkor a beszámítás az az analog elv, amely az államnak vagy jognak nevezett rendszerben az okozatosság elvének megfelel. S az, amit eddig rendszerint csak a büntetőjog területén neveztek beszámításnak, most mint az *általános beszámítási elv* különös esete jelentkezik. A büntetés az, amit a bűncselekménynek beszámítunk. Ettől a beszámítástól, amellyel az egyik tényálladékot (a jogi következményt) a másik tényálladéknak (a jogi feltételnek) számítjuk be, azonban meg kell különböztetnünk ekkor azt a beszámítást, amellyel valamely tényálladékot egy *személynek* számítunk be. Ez az utóbbi beszámítás tulajdonképpen nem más, mint valamely tényálladéknak azon (totális vagy parciális) *rend egységére* való vonatkoztatása, amely rendnek valamely normája azt a tényálladékot megvalósítandónak előírja. Az államnak való beszámítás ezen utóbbi értelemben vett beszámításnak egyik esete; s az államszemély a legtöbbet magában foglaló jogi személy, mert a jog egészének a megszemélyesítője, míg minden más jogi értelemben vett személy (jogalany) csupán a jogi rend egy részének a megszemélyesítése. Ha mindazokat a normákat, amelyek egy ember magatartását szabályozzák, a jogi rend egy különálló részeként foglaljuk össze, akkor ennek a parciális rendnek a megszemélyesítése útján előáll az ú. n. *fizikai* személy; ha pedig az emberek egy *sokaságának* kölcsönös magatartását szabályozó — és bizonyos szempontok szerint elhatárolt és összefoglalt — parciális rendet személyesítünk meg, előáll az ú. n. *jogi* személy. A *jogalany* tehát nem valamely a jogi renddel *szemben álló*, tőle különböző lény, hanem maga a jogi rend, akár mint egész; akár mint

rész, a maga megszemélyesítettségében. Hasonlóképpen az *alanyi jog* sem a tárgyi jogtól különböző valami, hanem megint csak maga a tárgyi jog egy bizonyos szempontból tekintve. *Alanyi értelemben vett jogon* elsősorban a *jogi köteleességet* kell értenünk; ez pedig nem más, mint a jogi norma egy meghatározott emberre való vonatkozásában, jogi köteleesség ugyanis az a magatartás, amelynek kontradiktórius ellentéte feltétele a jogi normában megállapított kényszerítő aktus — büntetés vagy exekválás — bekövetkezésének. A jogi köteleesség tartalma tehát az a magatartás, amelyet fennebb (11. §.) az állami rendtől *előidézni szándékolt* magatartásnak nevezünk. Ha ezt a magatartást szabályba, még pedig olyan szabályba foglaljuk, amelynek érvényessége arra az előfeltevésre támaszkodik, hogy a jogi rend által bizonyos feltételek mellett kilátásba helyezett kényszer *el kell kerülni*: akkor előáll a *másodlagos* (szekundér) *jogi norma*. Az *elsődleges* (primér) vagyis a kényszerrendelő norma pedig ekként, mint az általa elrendelt kényszerfeltételét: a *másodlagos* jogi normával ellenkező magatartást tartalmazza. Könnyebb áttekintés végett az elsődleges és másodlagos jogi normát összefoglaló teljes jogszabályt a következő *kettős norma* gyanánt foghatjuk fel: Bizonyos meghatározott feltételek mellett egy bizonyos meghatározott ember bizonyos meghatározott módon viselkedjék; ha *nem* így viselkedik, akkor egy másik ember — az államszerv — alkalmazzon vele szemben egy bizonyos meghatározott eljárás rendjén kényszerít (büntetést vagy exekválást). Az első helyen álló *másodlagos* jogi norma szigorúan véve felesleges; a könnyebb megérthetés kedvéért csupán azt a már az elsődleges jogi normából következő vonatkozást fejezi ki, amelyet „jogi köteleességnek” nevezünk. *Minden* jogszabály valamely *jogi köteleességet* szabályoz tehát. De nem egyúttal *jogosultságot* is, az alanyi értelemben vett jognak ezt a másik alakját. *Jogosultságról*, a szó technikus értelmében, csak akkor beszélhetünk, ha azok között a feltételek között, amelyeknek bekövetkezéséhez a jogszabály a jogi következményt fűzi, találhatik az a feltétel is, hogy egy bizonyos — érdekeltnek tekintett — ember kijelentse azt, hogy ezt a következményt akarja; úgyhogy ennek az embernek, — a „jogosítottnak” — a jogi rend bizonyos tekintetben rendelkezésére áll a kötelezettel szemben.

14. §. A jogrend a kényszernek, t. i. a büntetésnek és az exekválásnak a megvalósítását kezdetben ugyanazokra bízta, akiknek az érdekeit, — amelyek éppen ezáltal válnak jogilag védett érdekekké, — megsértik. Atyjának megöléséért a fiúnak kell vérbosszút állania a gyilkoson, s a késedelmes adósrá magának a hitelezőnek kell kezet tennie, ha mondjuk zálogvéttel kielégíteni akarja magát. A büntetésnek és exekválásnak primitív formái ezek; de még ezeket is „szervek“ valósítják meg. Mert hiszen csupán a jogi rend felhatalmazása alapján, s ezért csupán mint a jogi rendnek s a jogi rend által megalkotott közösségnek a szerve alkalmazza a fiú atyja gyilkosával szemben a jogi rendben előírt büntetést, s gyakorolja a hitelező az adóssal szemben a jogi rendben előírt kényszert. Csupán ezért nem jelentenek ezek a kényszeraktusok újabb jogtalanságot. A fejlődésnek csak egy későbbi korszakában veszik el ezen kényszeraktusok gyakorlását a sértettektől s teszik azt kizárólag csak olyan határozottan minősített emberek funkciójává, akiket szorosabb értelemben vett államszerveknek nevezünk. Ez a fejlődés a társadalmi munkamegosztás eredménye. Hogy az *állam* elnevezést csak az ilyen kényszerszabályozásra alkalmazzák, amely *munkamegosztással működő* szerveket létesít, az ellen semmi kifogásunk sem lehet. Tudatában kell azonban maradnunk annak, hogy az e kényszerszabályozás és a primitív jogi rend közötti különbség nem *lényegbeli*, hanem pusztán technikai és fokozatbeli. — Az előbb jelzett fejlődés természetéhez tartozik, hogy a munkamegosztással működő szervek funkciója *kötelesség* gyanánt jelenik meg, minthogy a kötelességszerű magatartás kontradiktórius ellentétéhez egy — a jelen szűkebb értelemben vett államszerv fogalmára nézve jellemző — következmény kapcsolódik: a fegyelmi büntetés. Ezen szervi kötelességek tartalmául vagyis e szűkebb értelemben vett „államszervek“ funkciójául pedig a büntetésen és az exekváláson (illetőleg ezen aktusok eljárászerű előkészítésén) kívül egyéb is jelentkezhetik. Ezeket a központból fizetett, fegyelmi jog alatt álló ú. n. államszerveket ugyanis kötelezni lehet arra is, hogy gondoskodó tevékenységet fejtsenek ki, azaz elvégezzék mindazt, amit tágabb értelemben vett *közigazgatásnak* szokás nevezni. Ha *államon* az állami szerveknek, állami tisztviselőknek ezt a gépezetét értjük, akkor az állam a jogszolgáltatáson —

vagyis a büntetés és exekválás funkcióján és ezeknek eljárás-szerű előkészítésén kívül közigazgatási tevékenységet is fejthet ki. Ekként azután a tágabb formális államfogalom mellett, amely a totális jogrendet, minden jogi tényálladék összeségét jelenti, egy szűkebb *materiális* államfogalmat nyerünk, amely csak bizonyos jogszabályok, illetőleg csak bizonyos tényálladékok megjelölésére szolgál; az államszerv formális fogalma mellé pedig, amely minden jogi aktusra alkalmazható, az államszervnek egy szűkebb *materiális* fogalma járul, amely csupán határozottan minősített emberek jogi aktusaira alkalmazható. Az alapvető és elsődleges fogalom azonban — amint ezen fejtegetésekből is kitűnik — kétségtelenül a tágabb formális államfogalom, illetőleg államszervfogalom.

15. §. Tekintve, hogy az állam mint normatív rend a jogi renddel — még pedig a totális jogi renddel, vagy ennek egy részével — azonos, s tekintve azt is, hogy az állam mint alany, (jogalany, személy) sem más, mint a jogi rendnek — még pedig a totális jogi rendnek vagy egy rész-rendnek — megszemélyesítése, azért állam és jog — amint fennebb kifejtettük — egyet jelentenek. Ez a felfogás ellentétben van azzal az általánosan elterjedt véleménnyel, hogy állam és jog két különböző, bár egymással valahogy összefüggő valamit jelent. Az államot a jog „hordozójaként“, „teremtőjeként“, „védelmezőjeként“ szokták elképzelni, időbelileg lehetőleg a jog elé helyezik, hogy azután később, a történet folyamán, többé-kevésbé önként alávesse magát az ő „saját“ jogrendjének, hogy tehát úgyszólván saját maga rójjon magára jogi kötelelességeket stb. Ezen jog és állam közötti viszonynak helyes elméleti konstrukciója az államtan és jogtan legnehezebb problémája gyanánt ismeretes, amelyet mind a mai napig nem sikerült valamely önmagának ellent nem mondó megoldáshoz juttatni. És ez érthető is! Mert hiszen az állam és a jog dualizmusa csupán egyik esete az ismerettárgy ama megkettőződésének, amelyre az emberi szellem története olyan számos példát mutat. Azt, ami a megismerésnek csupán olyan eszköze, amely tárgyának megragadásánál segíti, azt, ami csak kiegészítő képzet, hogy a vonatkozások sokaságában és változatosságában az egységet kifejezhessük, vagyis a *perszónifikációt*, magát is önálló tárggyá hüposztazálják; a megismerésnek eredeti tárgya ekként megkettőződik s végül

előáll *két* tárgy viszonyának a hamis problémája, holott valójában csupán *egy* tárgy áll előttünk. Az ilyen álproblémákat nem lehet kielégítően megoldani, csupán az mutatható ki róluk, hogy álproblémák.*)

16. §. Ha az államot *jogi rend* gyanánt fogjuk fel, akkor az általános államtan összes problémáit ezen felfogás alapján kell kifejtenünk és megfejtenünk. És ez nemcsak lehetséges, hanem éppen ezen felfogás alapján tárul fel csupán a kérdéses problémáknak egymással való *legbensőbb összefüggése* s illeszkednek a nyert megoldások egy egységes és zárt *rendszerbe*: ami a legszebben bizonyítja magának a kiindulási pontul használt felfogásnak, vagyis annak a belátásnak, hogy az állam azonos a jogi renddel, a helyességét. Valóban: az általános jogtan összes problémái a jogi rend *érvényességének* és *megalkotásának* a problémái s ekként *jogi problémák*. Amit az állam „elemeinek“ nevezünk, az államhatalom, a terület és a nép, nem jelentenek egyebet, mint az *állami rend ezen érvényességét* önmagában, valamint *ezen rend érvényességének térbeli és személyi körét*. Az állami rendet alkotó normák érvényességének térbeli körét felölelő kérdésen belül egy speciális kérdés ama jogi alakulatok természetének a kérdése, amelyek az állam *területi tagozódásából* állanak elő, vagyis a *centralizációnak* és a *decentralizációnak* a problémája, amely szempont alá nemcsak a közigazgatási decentralizáció, az önkormányzat, az országok, az államfragmentumok kérdése stb., hanem különösen az *államkapcsolatok kérdése* is tartozik. A *három államhatalomról* vagy állami funkcióról szóló tan pedig a *jogalkotás* különböző *fokozatait* tárgyalja; az *államszervek* csupán, mint a *jogalkotás tényálladéka*i foghatók fel s az *államförmák* nem egyebek, mint a képes beszédben „államakarát“-nak nevezett *jogi rend megalkotásának a módszerei*.

Az általános államtan mindezen problémái vagy az állami rend mivoltát, azaz *formáját* vagy annak *tartalmát* illető kérdések. A vizsgálódás természetesen csupán a *lehető* tartalomra

*) Az állam és jog közötti viszony problémája az isten és a világ közti viszony problémájához analog vonásokat mutat. V. ö. erre vonatkozóan: Der soziologische und der juristische Staatsbegriff, (1922.) 219. s köv. H.

irányulhat, eredménye tehát *tipusok* megrajzolása lesz. Nem irányulhat tehát a vizsgálódás az állam általános elméletének a keretében az állami rend *helyes* tartalmára; ennek kutatása a *politikának* feladata, a politikának, mint spekulatív diszciplinának, vagyis a politikai elméletnek, ahogyan ezt a tudományt megkülönböztetésül az állam általános elméletől nevezhetjük. Ezen utóbbinak azonban — ha *módszerének tisztuságát* megőrizni akarja — a legszigorúbban el kell zárkóznia a jellegzetesen politikai szempontok bármely behatolása elől.

II. Az állami rend érvényessége. (Statika.)

A) Az érvényesség.

(Az u. n. államhatalom, a szuverénitás; az állam és a nemzetközi jog.)

17. §. A szokásos felfogás szerint az állam nem egyéb, mint emberek sokasága, amely a földfelület egy pontosan elhatárolt részén szervezett, azaz szabályozott, még pedig *jogilag* szabályozott hatalom alatt áll. Ebben a felfogásban három egyenlő értékű „alkotó-elem”: a nép, a terület és a főhatalom, egy olyan konglomeratumszerű egésszé egyesülnek, amelynek már csak az államot alkotó emberekre való tekintettel is, a tért betöltő testekhez hasonló valaminek kellene lennie. Eddigi fejtegetéseinkből következik, hogy azt a hangsúlyt, amelyet a populáris felfogás érthető módon a cselekvő emberek érzékileg tapasztalható és kézzel fogható faktumára helyez, jelentékenyen el kell tolnunk. Az állam nem ember és nem is sok ember, akik valamely szervezett hatalom alatt állnak; hanem normatív rend, amelynek „hatalma” alatt emberek állanak. S ez a „hatalom” nem más, mint az *érvényessége* ennek a rendnek, ennek a jogi rendnek. Ha azt kérdezzük, hogy mi-ben nyilvánul tulajdonképp az állam „hatalma”, úgy azt látjuk, hogy lényegileg a következőkben: „aláveti” az embereket az államnak, általa „uralkodik” az állam az emberek felett, általa lesznek az emberek az államnak alárendelve, az állam „alattvalói”. Annak a sajátos viszonynak, amely az államot alkotó emberek és ezen állam közt fennáll, ezek a körülírásai mind csupán képes kifejezések annak a viszonynak a jelzésére, a melyben valamely kötelező normatív renddel szemben állunk; hogy valamely ember az állam hatalmának alá van vetve, az

azt jelenti, hogy ezen ember magatartása tartalmát teszi valamely kényszerszabálynak, amely más olyan kényszerszabályokkal együtt, amelyek ennek és más embereknek a magatartását előírják, egy *rendszer*t, egy *egységes* rendet alkot. Teljesen hiábavaló fáradság az állam hatalmát kizárólag valamilyen tényleges faktumokban keresni. „Hatalom“ vagy „erőszak“ ebben az értelemben csupán ok és okozati kapcsolatot jelenthetne, — s minthogy emberi magatartásról van szó, — lelki okok és okozatok kapcsolatát, vagyis az ú. n. *motivációt*. Egy ilyen, a tényleges történés pusztá valóságára irányuló szemlélet, amely csupán egyes embereket s az ő belső és külső cselekvésüket látja, egyáltalában nem is foghatja fel azt a sajátos értelmet, amely az államhatalom fogalmában rejlik. Az a tény, hogy az egyik ember okozatosan előidézi egy másik ember cselekvését, önmagában semmit sem különbözik a természetben lefolyó okozatos hatások bármilyen tényálladékától. Ha az állam hatalma nem volna egyéb, mint valamely — még pedig a természettudományos álláspontról megismerhetetlen — lénynek a hatékonysága, akkor éppúgy azt is mondhatnók — az első fejezetben felhozott példákra visszatérve, — hogy a hó „uralkodik“ azokon a testeken, amelyek hatására kitágúlnak, s hogy a fa „alattvalója“ annak az embernek, aki őt kivágja. Egészen eltekintve azonban attól, hogy ekként nem lehetne elhatárolni az „államnak“ tekintendő vonatkozásokat a többi okozati relációktól, a „csupasz“ erőszak vonatkozásainak kellene őket tekintenünk. Ez a felfogás legfeljebb odavezethetne, amit — a normatív ideológiától kölcsönvett gyanus kifejezéssel — „az erősebb jogának“ szoktak nevezni, t. i. arra a megállapításra, hogy az erősebbek határozzák meg a gyengébbek magatartását, ami különben — ha normatív elemek mindennemű belekeverését elmellőzzük, — nem jelent egyebet, mint azt a trivialisítást, hogy az okoknak okozataik vannak. Az *állam* hatalmának, uralmának, az *állam* alá való alávetettségnek a képzetében nemcsak az a gondolat rejlik benne, hogy az „állam“, helyesebben az államot képviselő ember parancsol, vagyis egy másik ember magatartására irányuló akaratát nyilvánítja, hanem az is, hogy ennek a parancsnak a kiadására *jogosult*, erre tehát felhatalmazva van, hogy *tekintély*, és nemcsak az, hogy az alattvaló a parancsnak megfelelő magatartást tanúsít valamely ok-

nak a behatása folytán, hanem az is, hogy ilyen magatartást *kell* is tanúsítania, erre kötelezve van, úgy, hogy vele szemben annak a „parancsnak“ norma gyanánt kell érvényesülnie; s mindez annak a normatív rendnek az alapján van így, amely a parancsoló és az alattvaló magatartását szabályozza s amelynek alapján egyedül lesz lehetségessé az, hogy az egyiknek vagy a másiknak magatartását az államra „vonatkoztassuk“, az államnak — mint ezen normatív rend egységének — számítsuk be; úgy hogy a normatív rendnek ezen gondolata nélkül egyáltalában nem is volna „állam“, amelynek nevében bizonyos cselekvéseket végrehajtani lehet és amelynek ezért egy bizonyos értelemben az ember alá lehet vetve. Hogy ennek a normatív rendnek egyúttal *hatékony* is kell lennie, és hogy milyen mértékben, azt már megállapítottuk. Ha most már csupán az állami rendnek ezt a hatékonyságát neveznök államhatalomnak, az érvényes normatív rendet pedig jognak, — mint ahogy gyakran ekként állítják egymással szembe az államot és a jogot — ez ellen csupán azon feltétel mellett nem lehetne kifogást tenni, ha t. i. nem felejtőnk el azt, hogy mindezen „hatásoknak“, mint „állami“ hatalomnak, a specifikus értelme csupán ama normatív rendből vezethető le, amelyet éppen ez a terminológia az állam szférájából kiküszöbölni törekszik. Ez a törekvés pedig már csak azért is igen problematikus értékű, mivel a jogi rend hatékonyságát éppúgy, sőt még sokkal inkább nevezhetnök *jogi* hatalomnak is.

18. §. Az államhatalom jellemző tulajdonságának tekinti az újabb államtan a *szuverénitást*; régebben csupán a *fejedelem* vagy a *nép* szuverénitásáról beszéltek. Az államnak vagy az államhatalomnak (amellyel az államot szívesen azonosítják) a tulajdonságaként a szuverénitás nem jelentheti valamely természeti léttel bíró lénynek a reális tények megvizsgálásával megállapítható valamilyen minőségét, hanem csupán az érvényesnek feltételezett jogi rend valamely sajátosságát. Azt a sajátosságát, hogy olyan *legtöbb* normatív rend, amely a maga érvényességét nem valamely magasabb rendből vezeti le. Eszerint nem bír szuverénitással az a közület, amelynek rendje egy magasabb rend alatt áll akként, hogy utóbbi az előbbj érvényességének az alapja. A szuverénitás problémája fogalmilag összefügg azzal a problémával, hogy milyen viszonyban lehet két

normatív rend egymással. Ez pedig tisztára a normalogika kérdése. Normáknak valamely sokasága akkor alkot egy normatív rendet, azaz egy relative önálló rendszert, ha érvényessége egyetlen normán alapul, amelyet e rend *alapnormájának* nevezhetünk. Minthogy a jognak sajátossága az, hogy szabályozza saját magának a megalkotását, azért valamely jogrend összefüggése nem más, mint a *jogalkotás összefüggése*. (Erzeugungs-zusammenhang.) Ha valamely jogszabály érvényességének az alapja után kutatunk, akkor ezt egy olyan szabályban fogjuk megtalálni, amely a szóbanforgó jogszabály megalkotását szabályozza. Utóbbi azért és annyiban „érvényes“, mert és amennyiben ama másik magasabb normának megfelelően alkottatott meg, keletkezett. A bírói *ítélet* individuális szabályának érvényességi alapja az állami *törvény*, az állami törvénynek pedig az *alkotmány*. Két normatív rend — tehát két normarendszer — egymáshoz vagy a fölé- és alárendeltség vagy a mellérendeltség viszonyában állhat. Valamely normatív rend a másik fölé van rendelve, ha utóbbinak érvényessége az előbbinek valamely normáján alapszik, vagy más szóval, ha az egyik rend alapnormája a másik rendnek alkotó része: úgy, hogy az alacsonyabb rend — a maga alapnormájában gyökerezvén — a maga egészében alkotó része, *részrendje* lesz az öt — esetleg más részrendekkel együtt — átfogó magasabb rendnek. A magasabb rend egyúttal az átfogóbb rend is. Valamely normatív rend eszerint akkor a legfőbb, szuverén, tehát semmi más rendnek alá nem vetett rend, ha alapnormája nem tartozik semmi más rendhez, a — tételezett — normáknak semmi más rendszeréhez sem; ez azonban annyit jelent, hogy ennek az alapnormának nincsen más normákkal közös érvényességi alapja, minthogy öt magát nem valamely norma rendelkezései szerint alkották, tételezték. Valamely *szuverén* vagy legfőbb normatív rend alapnormája nem lehet valamely pozitíve *tételezett* norma, hanem csupán egy — hipotetikusán — *feltételezett* norma. Hogy az állam szuverén, az tehát a *normaelmélet* szempontjából nem jelent egyebet, mint azt, hogy a normáknak az a rendszere, amelyet állami rendnek nevezünk, érvényességének végső alapját s ekként egységét is egy olyan normában találja meg, amelyet, mint *végső*, semmiféle további igazolásra vagy levezetésre nem szoruló *alapnormát feltételezünk*. Ha — az előbb jelzett

módon — valamely individuális norma (vagy valamely konkrét állami aktus), például egy bizonyos bírói *ítélet*, érvényességének alapját kutatjuk, akkor egy bizonyos *törvényhez* érünk. Ha most azt kérdezzük, hogy miért érvényes ez a törvény, miért kötelező norma, vagy — ami ugyanazt jelenti, — miért az állam akarata, miért tartozik egy bizonyos állami rend rendszeréhez, akkor egy bizonyos *alkotmány-törvényhez* érünk, azaz egy olyan törvényhez, amelyet egy bizonyos időpontban egy bizonyos szerv — mondjuk egy bizonyos parlament — megalkotott. Ha most még továbbmenőleg ezen *alkotmány* érvényességét tesszük kérdés tárgyává, akkor talán eljutunk egy vagy több alkotmánytörvényhez, amelyek mind a megelőző alkotmánynak megfelelően jöttek létre. Végül azonban egy olyan alkotmányra fogunk bukkanni, amely már nem valamely régebbi alkotmány rendelkezései szerint jött létre, vagyis mondhatni a pozitív jog szempontjából *legelső* alkotmányra. Hogy ez az alkotmány — s vele együtt minden jogszabály, amely reája vezethető vissza — érvényes, azt — amennyiben az egyes állam körében maradunk — *fel kell tételezni*. Ez a *feltételezés* vagy hipotézis, — amely az állami rend egységének, valamint minden ezen államot alkotó aktus jogi jellegének egyáltalában az alapja, — és amely körülbelül úgy szól, hogy: viselkedjünk úgy, miként azt az első alkotmányt megalkotó szerv rendeli, — *a hipotetikus alapnorma*, amelyet — megkülönböztetésül a közvetlenül rajta nyugvó első tételezett *pozitív jogi értelemben vett alkotmánytól*, *joglogikai értelemben vett alkotmánynak* nevezhetünk. Az alapnorma — amelynek lényegéhez tartozik, hogy megjelölje a legfőbb normaalkotó szervet, amely a maga részéről további normaalkotásra ismét más normaalkotó szerveket delegál, amelyek a maguk részéről ismét másokat delegálnak, s így tovább, — az állam egységének s egyúttal *szuverénitásának* is alapja. Az állam ekként, mint legfelsőbb rend jelentkezik, amely felett magasabb rend érvényben nincsen.

19. §. A nemszuverén, mert egy magasabbnak alárendelt s ekként abba bekebelezett normatív rendre például szolgálhat a község az állam kebelén belül. A községi szervezetet megálapító törvény, amely az egész állam területére érvényes állami törvény, meghatározza azokat a községi szerveket, amelyek egy-

egy község területére szóló érvényességgel bizonyos irányokban, azaz bizonyos tárgyakra nézve normákat bocsáthatnak ki. Az a „magasabb” rend vagy norma, amely valamely tekintélyt más normák kibocsátására felhatalmaz, ugyanis nemcsak az általa beiktatott tekintély normáinak érvényességét alapozza meg, hanem egyúttal meghatározhatja az „alsóbb fokú” rendnek a *tartalmát* is, különösen annak tárgyi és területi érvényességi körét. Amint mondani szokták, a magasabb fokú rendet illeti meg a *hatáskör feletti jog*. (Kompetenzhoheit.) Ebben áll igazában az összefüggés a szuverénitás és a hatáskörök feletti jog között. A községi szervezetet szabályozó állami törvényben gyökerező normák alkotják a községi rendet, illetőleg a községnek általuk létrehozott jogközösségét, amely a többi községekkel együtt — tárgyi és területi érvényességi köriük állami törvényben elhatároltatván — egymás mellé rendelten az állam egyetemes rendjébe illeszkedik. Két vagy több normatív rend *koordinációja* tehát csak akkor lehetséges, ha a koordinált rendek közösen egy magasabb rendnek vannak alávetve, amely őket, mint delegált normatív rendeket, kölcsönösen koordinálja és ekként egy egyetemes rendbe foglalja össze, amely egyetemes rendnek mind a koordináltan alárendeltek, mind a fölrendelt csupán részrendjei, amelyek csupán részközösségeket konstituálnak. Ebből folyik továbbá, hogy a szó valódi értelmében *szuverén* csak *egyetlen*, t. i. a *totális* rend lehet. Hogy valamely rendet *szuverénnek* nevezünk, az egyenesen azt jelenti, hogy totális rendnek akarjuk tekinteni. Teljesen lehetetlen több szuverén normarendszert vagy jogközösséget, mint egymás mellett szuveréneket elképzelni. A szuverénitás gondolatában benne rejlő *egységes volta* a normatív rendszernek egyúttal annak *egyedüli voltát is jelenti*. Azt, hogy két vagy több norma, illetőleg rend egymás mellett normatív érvénnyel bír, nem vehetjük fel anélkül, hogy érvényüket ugyanazon érvényességi alapra ne vezetnők vissza. *A normatív rendszernek ez az egysége csupán korrelátuma a normatív megismerés egységének*. Éppen azért két egyidőben normatív érvényességgel bíró, egymástól független s egymáshoz vonatkozásban nem álló normarendszer elképzelése is lehetetlen. Ezen normatív rendek mindenkét szuverénnek s ezért a hatáskör feletti joggal is felruházottnak kellene elképzelni, mindenküik számára lehetséges volna tehát

— legalább potencialiter — hogy a másikkal tárgyi és területi érvényességi körére kiterjeszkedjen: s ez megoldhatatlan konfliktus lehetőségét eredményezné; azzal a konzekvenciával járna, hogy olyan normáknak az érvényességét kellene állítanunk, amelyeknek tartalma egymást logikailag kizárja. Csakhogy a normatív megismerés birodalmában is érvényes az ellentmondás elve.

20. §. Az elmondottakból kitűnik, hogy az államot — értve a történetileg adott egyes államot — csupán akkor tekinthetjük valóban szuverénnek, ha készek vagyunk a következő két konzekvenciának a levonására: 1. hogy nem áll felette semmi más jogi rend s így a nemzetközi jog sem. Ebből következik azután 2. hogy mellette sem ismerhetünk el semmi más jogi közösséget, mint neki koordinált ugyancsak szuverén államot. Ha meg akarunk maradni azon felfogás mellett, amely több egymásnak koordinált „államnak“ nevezett jogi közösségről beszél, akkor nem szabad az állam számára szuverénitást igényelnünk s fel kell adnunk *az egyes állam jogrendjének a primátusát*, hogy helyet adhassunk a minden állam felett álló, őket egymáshoz koordináló s kölcsönös érvényességi körüket elhatároló nemzetközi jogi rend gondolatának, *a nemzetközi jogrend primátusának*. Napjaink jog- és államtudománya telve ellentmondásokkal e két felfogás között ide-oda ingadozik. Egyrészt arra törekszik, hogy az állami szuverénitás gondolatát fenntartsa, és — legalább többnyire — egyúttal tagadja az államok felett álló, őket jogilag kötelező nemzetközi jognak a létezését. Másrészt azonban szinte kivétel nélkül elfogadja azt a felfogást is, hogy a saját, szuverénnek tekintett állama mellett más éppoly szuverén s lényegileg egyenlőkül egymás mellé rendelt államok is vannak.

21. §. Az egyes állam, helyesebben: a saját államunk jogi rendjének primátusából kiindulva nem kell okvetlenül arra a következtetésre jutnunk, hogy a saját „szuverén“ államunk vonatkozásai a többi államokhoz *nem jogi* vonatkozások, s hogy a többi államok *nem jogi* közösségek, *nem jogrendek*. Csupán *koordinált* normatív rendek közti jogi vonatkozásokról nem lehet itt szó, de igenis szó lehetne egy magasabb rendnek egy alacsonyabb, általa delegált, részrendhez való viszonyáról. E konstrukciónak kiinduló pontja lehetne az a ma is sokszor han-

goztatott tanítás, amely szerint ahhoz, hogy a saját szuverén államunk mellett, azaz a jogi konstrukció kiinduló pontjául szolgáló állam mellett „állam“ gyanánt tekinthessük a többi államokat is, szükség volna arra, hogy a saját államunk „elismerje“ őket. A többi állam jogi létéhez megkívánt ezen „elismerés“ nem egyéb, mint delegáció. Ha a saját államunk „akarata“ *legfőbb*, szuverén akarat, akkor csak következetesek vagyunk, ha bármely más jogi közösséget csak akkor tekintünk ilyennek, ha a saját államunk azt ilyennek elismerte. S ez nem jelent se többet, se kevesebbet, mint azt, hogy annak a másik államnak a maga jogi alapját a saját „szuverén“ államunktól kell nyernie. Ez az utóbbi ekként — formális értelemben — univerzális jogi renddé bővül. Az egész jogrendszer egysége megmarad. Saját szuverén államunknak a többi — „elismert“ — államhoz való viszonyát olyan normák rendezik, amelyek a saját állami rendünknek alkotó részei. A nemzetközi jog ekként „külső közjog“ gyanánt jelentkezik; s ilyen gyanánt is csak annyiban, amennyiben a nemzetközi jognak mondott normákat a saját „szuverén“ államunk akarata elfogadta, a nemzetközi jogot saját államunk „elismerte“. Ennek a felfogásnak is vannak követői; ezek azonban a végső konzekvenciákat nem szokták levonni, s emellett alkalomadtán nem egyszer bizonyos vonatkozásokban éppen a nemzetközi jogi rend primátusáról szóló ellentétes teóriából folyó nézeteket is vallják.

22. §. Kétségtelen ugyanis, hogy bizonyos úgyszólván kivétel nélkül vallott jogi tantételek a nemzetközi jogrend primátusának a feltételezése nélkül meg sem állhatnak. Így mindenek előtt az államok koordináltságának már említett gondolata, vagy — ami ugyanazt jelenti — egyenjogúságuknak az elve. Ez a felfogás annyira hozzátartozik a nemzetközi jog ideológiájának a lényegéhez, hogy egyenesen a nemzetközi jog tagadásának tekinthető, ha „külső közjog“ gyanánt konstruáljuk meg jogászilag az államok közötti vonatkozásokat, illetőleg a saját államunknak viszonyát a többiekhez, vagyis, ha ezt a viszonyt egy magasabb normatív rend és a tőle delegált alacsonyabb rendek közti viszonyának tekintjük. Hasonlóképpen csupán a nemzetközi jog primátusának az álláspontjáról vallhatjuk azt az általánosan elfogadott nézetet is, hogy *az alkotmány forradalmi megváltozása dacára is az állam azonos ma-*

rad. Ha ugyanis az állam szuverénításából indulunk ki, vagyis ha abban a hipotétikus alpnormában, amely az első tételesjogi értelemben vett alkotmányt delegálja, találjuk meg az állam jogi alapját, valamint egységét, akkor ez az állam csupán akkor maradhat ugyanaz, ha alkotmánya ugyanaz marad, avagy ha saját előírása szerint változik meg. Ha azonban a régi helyére új alkotmány lép, anélkül, hogy e változásnál az alkotmányváltozásra vonatkozó szabályokat betartanák vagyis forradalmi úton — a forradalom ugyanis a jogi rend szempontjából nem egyéb mint jogsértés — akkor egy *más alpnormát kell feltételeznünk*, t. i. egy olyat, amely a forradalmi úton alapított új tekintélyt teszi meg legfőbb jogalkotó szervnek. Ezzel azonban a jogfejlődés kontinuitása megszakad. Az új alkotmány által konstituált állam már többé nem ugyanaz, mint az, amelyet a régi, ama másik alpnormára támaszkodó alkotmány konstituált. Tulajdonképpen ez az értelme már annak az antik államtanban felállított tantételnek is, hogy az állam azonossága az alkotmány azonosságán nyugszik; csakhogy a joglogikai értelemben és nem a tételes jogi értelemben vett alkotmány az, ami az azonosságot biztosítja. A nemzetközi jog primátusának az álláspontjáról egészen más magyarázatot nyer a forradalomnak (vagy az államcsínynek, e felülről jövő forradalomnak) a tényálladéka. Tételes nemzetközi jogi szabály az, hogy az a hatalom, amely valamely területen az ott élő emberek számára kiadott rendelkezéseinek nagyban és egészben engedelmességet tud biztosítani, e területi és személyi kör számára legitim tekintély gyanánt tekintendő akkor is, ha bitorlóként vagy forradalmi bizottságként lép fel s így az általa megalkotott rend az eddigi alkotmány megsértését jelenti. Ekként *a nemzetközi jog határozza meg azt a tényálladékot, amelyhez következmény gyanánt az egyes állam jogi rendjének az érvényessége fűződik*; az állam a nemzetközi jog tényálladéka gyanánt tűnik fel, a győzelmes forradalom (vagy a sikerült államcsíny) pedig közvetlenül a nemzetközi jogrendtől megnyitott útja gyanánt az alkotmányalkotásnak vagy változtatásnak. A nemzetközi jog primátusának az álláspontjáról tehát a forradalom vagy államcsíny esetében is meg van óva a *jogfolytonosság*: Az állam *azonosságának* a problémája ekkor nem formális, hanem materiális kérdés. Dacára a *relatív* értelemben vett t. i. az egyes állam

jogrendjében bekövetkezett jogsértésnek, az azonosság jogilag, vagyis *nemzetközi jogilag* mindig adva van, ha az új állami rend *lényegileg* az érvényességnek ugyanazon területi és személyi körével bír, mint a régi, ha lényegileg ugyanaz a terület és ugyanazok az emberek alkotják a forradalmi alkotmánysértés előtt is és után is az államot. Úgy, hogy a jogfolytonosság fennmaradása mellett előállhat az az eset, hogy forradalom vagy államcsiny dacára, ugyanaz az állam továbbra is fennáll, de az az eset is, hogy egy államból több új állam keletkezik. (Az első esetre példa a német birodalom, a másodikra Ausztria és utódállamai az 1918-as felfordulás után.) — Hasonlóképpen csupán a nemzetközi jog primátusának az álláspontjáról, vagyis ama felfogás alapjáról, amely szerint a nemzetközi jog az egyes államok felett áll s ezért érvényessége *független* ezektől, lehetséges az a sokszor ismételt s egész általánosan elterjedt állítás is, hogy az államok nem helyezhetik magukat a nemzetközi jogon kívül.

23. §. És mégsem állíthatjuk azt, hogy csupán a nemzetközi jog primátusáról szóló elméletnek van tudományos jogosultsága. Ha megelégszünk azzal, hogy csupán azt magyarázzuk meg jogilag, ami saját államunk jogrendjének alapján jogilag megmagyarázható, akkor erre a saját államunk jogrendjének primátusáról szóló elmélet is elegendő. Amiként az anarchistát nem lehet *tudományos* érvekkel kényszeríteni arra, hogy az emberek egymásközti viszonyait *jogviszonyok* gyanánt és ne *pusztán hatalmi* viszonyok gyanánt fogja fel, minthogy ezek a viszonyok csak az említett alapszabály *feltételezése* mellett foghatók jogviszonyok gyanánt fel, az előfeltevést pedig nem lehet bebizonyítani: akként azt sem lehet *tudományosan bebizonyítani*, hogy az államok közötti vonatkozások *koordinált* alanyok (vagyis megszemélyesített normatív rendek) *jogi* vonatkozásai gyanánt tekintendők. Ma is nem csekély azoknak az íróknak a száma, akik az ú. n. nemzetközi jognak jogi jellegét egyáltalában tagadják. Ezzel szemben — a *jogtudomány* álláspontjáról, amely nem azonos a politika vagy a morál álláspontjával — meg kell elégedniünk annak a megállapításával, hogy a nemzetközi jog tagadói az államok közötti viszonyokra vonatkozólag ugyanazt a felfogást vallják,

mint az anarchizmus az egyének közti viszonyokra vonatkozólag.

Amit *tudományos* szempontból mindenesetre teljesen ki kell küszöbölnünk, az mindenek előtt *a nemzetközi jog primátusáról szóló és a saját állami jogunk primátusáról szóló egymást kizáró két elméletnek következtelen összevegyítése.* (Állami szuverénitás.) Azután pedig az az igen gyakran vallott felfogás, hogy *az egyes állam jogi rendje s a nemzetközi jogi rend,* amelyet valódi jog gyanánt elismernek, *két tökéletesen önálló, egymástól független, nem egy egységbe tartozó normarendszer.* Ez a *dualisztikus* felfogás ellentétben van a *rendszer egységének* a posztulátumával, amely minden tudományos megismerésnek, s így a normatudományi megismerésnek is alapvető követelménye.

24. §. A nemzetközi jog jogi jellegének a kérdése elsősorban a teliát annak a kérdése, hogy lehet-e, és hogyan lehet a nemzetközi jognak nevezett normákat ugyanabból a szempontból érvényes normáknak tekinteni, amelyből az egyes állam jogrendjének kétségtelenül „jog” gyanánt elismert normáit annak minősítjük, vagyis, hogy lehet-e és hogyan lehet a nemzetközi jognak nevezett normakomplexumot az állami jogként érvényesülő normakomplexummal együtt az érvényes normáknak ugyanabba a rendszerébe összefoglalni. Csak másodsorban merül fel az a kérdés, hogy vajjon a nemzetközi jognak nevezett *matéria* beleönthető-e a jogszabálynak, mint kényszerrel elrendelő normának a tipikus formájába. Ez a kérdés a nemzetközi jog specifikus kényszeraktusára irányul. Ez pedig a háború. A nemzetközi jogból származó jogi kötelességek szankciója végső sorban a háború, amelyet a jogsértő ellen megindítani jogosult az az állam, amelynek — a nemzetközi jogtól elként védett — érdekeit megsértették. A nemzetközi jog ennek folytán olyan *technikailag primitív*, munkamegosztással működő szervezet még nem alkalmazó jogi rend, amilyenről már az első fejezetben (14. §.) volt szó. Ha tehát a nemzetközi jogtól konstituált jogközösséget „*civitas maxima*”-nak, világállamnak akarjuk nevezni, ezt csupán azon feltétel mellett tehetjük, hogy az „állam” szót a tágabb értelemben használjuk. Kifejezésre jut ez által az a gondolat, hogy a nemzetközi jogi rend *technikai* továbbfejlesztésének nincsen az állam, az állami szuverénitás, a

nemzetközi jog vagy általában a jog *lényegéből* folyó akadály; hogy egy ilyen továbbfejlődés *politikailag* lehetséges-e vagy lehetetlen, üdvös-e vagy káros, az más kérdés.

B) Az érvényesség térbeli, időbeli és személyi köre.

(Az állam területe és az állam népe.)

25. §. Minthogy az állami rendet alkotó normák tartalma lényegileg emberi magatartás, az emberi magatartás pedig térben és időben játszódik le, azért a normáknak tartalmukkal valahogyan a térre és időre is kell vonatkozniok, a térnek és az időnek a normák tartalmává kell válnia. Annak a jogi normának, amely elrendeli, hogy, ha A meghatározott módon viselkedik, B kényszeraktust alkalmazzon A-val szemben, el kell rendelnie azt is, hogy hol és mikor kell A-nak akként viselkednie, hogy B-nek, — szintén valahol és valamikor. — kényszeraktust kelljen ellene alkalmaznia. A norma tartalmát tevő tényálladékoknak *valahol* és *valamikor* bekövetkezők gyanánt kell statuálva lenniök, nehogy a norma *sehol* és *semmikor* se — tehát egyáltalában ne — legyen érvényes. Az a norma, amely semmiféle térre és semmiféle időre nem érvényes, olyan norma, amely egyáltalában nem érvényes. Ebből a szempontból a normák között csupán azt a különbséget tehetjük, hogy vannak olyanok, amelyek a tőlük statuált tényálladékokra vonatkozólag *mindenütt* és *mindenkor* és olyanok, amelyek csupán *egy szorosan elhatárolt térbeli és időbeli körzeten belül* akarnak érvényesülni.

26. §. Amidőn azt állítják, hogy tagjainak *megtelepült* volta a közösség lényegéhez tartozik, ez azt jelenti, hogy az e közösséget megalapító normatív rend területi érvényességének köre neincsak hogy szigorúan körül van határolva, hanem a tér egyéb részeihez viszonyítva változatlan is. Az egyes állam rendjének normáira nézve jellemző, hogy érvényességük elvileg valamely meghatározott térre van korlátozva. Az előbb említett értelemben vett megtelepültség ma az egyes állami jogrendekre nézve általános, bár nem lényegükkel járó jelenség. Az állami organizáció minden specifikus jellemző vonása elő-

fordulhat „vándorló népek”-nél is, vagyis annak feltevése mellett is, hogy az állami rend érvényességének valamiképpen körülhatárolt térbeli körzete lassanként vagy hirtelen eltolódik.

27. §. Az érvényesség térbeli korlátozása, vagyis az állami rend érvényességének meghatározott térre szorítása folytán lehetővé válik, hogy az állami rendeknek sokasága álljon fenn egymás mellett, anélkül, hogy kikerülhetetlen lenne közöttük az összeütközés. Az érvényességnek a tétéles jog által eszközölt minden igazi megszorítása, így különösen a térbeli megszorítása is, miként a norma minden más tartalmi szempontból való meghatározása is, csupán valamely magasabb norma útján lehetséges. Ezért specifikus funkciója a *nemzetközi jognak*, — amint az már az előbb elmondottakból kitünik, — hogy az egyes állami jogrendekeket térbeli érvényességük szempontjából egymástól kölcsönösen elhatárolja. Az a tér, amelyre az egyes állam jogrendjének érvényessége korlátozódik, az ú. n. *államterület*. Ez elsősorban az állami rend *érvényességének* és nem tényleges *hatásának* körzete. Abból, hogy valahol valamely állami aktus *tényleg* lejátszódik, önmagában még nem következik, hogy e helynek éppen azon állam területének kell lennie (pl. valamely aktus *nemzetközi jogellenes* véghezvitele idegen területen.). Hogy az államterület fogalmában az állam mint érvényes jogi rend rejlik benne, az abból is kitünik, hogy az *államterület egységét*, — ami az államnak, mint egységnek a lényegéhez tartozik — csupán az *állami jogrend érvényességének az egysége* adja meg és semmiképpen sem érinti az a tény, hogy az államterület *földrajzi és természeti* szempontból nem egységes. Ez az államterület nem *felszín*, nem a földfelületnek valamely szigorúan körülhatárolt része, amint azt mondani szokták, hanem *háromdimenziós tér*. Az állami jogrend érvényessége — s különben egyúttal hatékonysága is — nemcsak a szélesség és hosszúság irányában nyúlik el, hanem a magasságba és a mélységbe is elér. Mert hiszen az állam a rendesen kizárólagosan államterületnek nevezett felszín alatti és feletti téren is uralkodik. A különböző államok területét mintegy olyan kúpalakú területeknek kell elképzelnünk, amelyeknek csúcspontjai a föld középpontjában találkoznak. Felfelé pedig az államterületnek jogilag egyáltalában nincsen határa. Eddig még nincsenek olyan nemzetközi jogszabályok, amelyek ebben az irányban az egyes álla-

inok jogrendjének érvényességét korlátoznák. De az államnak a föld felületén futó határa, amit általában „*államhatárnak*“ szoktak nevezni, sem jelenti az érvényesség helyének abszolút *kivétel nélküli* megszorítását. A nemzetközi jog az állami jogrend érvényességét ebben az irányban *csupán elvileg, szabály szerint és nem kivétel nélkül* korlátozza. Az érvényességnek az a korlátozása, amelyet az államhatár jelent, mindenképp előtt nem annyira a *feltételt tevő tényálladéknak* (deliktumnak, jogügyletnek) a létesítésére, mint inkább a *feltételtől függő* tényálladéknak, a kényszeraktusnak és eljárászerű előkészítésének (közigazgatási parancs, bírói ítélet stb.) a létesítésére vonatkozik. A deliktumot bárhol el lehet követni, az állami büntető eljárás azonban csak az államhatáron belül, a szűkebb értelemben vett államterületen folyhatik le. De ez alól is számtalan kivétel van, olyan esetek, amidőn állami felségjogok gyakorlása (a kényszeraktusok alkalmazása vagy ezek eljárászerű előkészítése) a szűkebb államterületen *kívül* folyik le: a nyílt tengeren, ahol minden állam jogosult arra, hogy hajóin ilyen felségjogokat gyakoroljon; vagy az állam képviselőjének diplomáciai aktusai a külföldön, például a hadüzenet; speciális nemzetközi jogi szerződésben megengedheti továbbá valamely állam a másikkal azt, hogy ez az ő területén felségjogokat gyakoroljon. Egyáltalában nem állíthatjuk tehát, hogy az államhatárokon belül, vagyis a szűkebb értelemben vett államterületen *kizárólag az állam saját jogrendje érvényes*; amennyiben itt idegen államok aktusai is lehetségesek, annyiban ezeknek jogrendjét is érvényesnek kell itt tekinteni. Az állam ú. n. „*áthatlanságának*“ az elve, amely a szuverénitás dogmájából és az állam hűposztázálásából ered, és amely szerint valamely meghatározott térben csupán egyetlen állam létezhetik, igazában tehát egyáltalában nem állhat meg. Több államnak ugyanazon területen való együttlétére, vagyis több állami rendnek ugyanazon területen való érvényességére további példa: két államnak ú. n. *kondominiuma*. Ez akkor forog fenn, ha valamely a két állam szűkebb értelemben vett területéből, különböző terület közös uralom, vagyis olyan normák érvényessége alatt áll, amelyek mind az egyik, mind a másik állami rend normái gyanánt tekinthetők. További idevonatkozó példaként szolgálhatnak bizonyos *államkapcsolatok*, különösen az ú. n. szövetséges állam,

amelynél a tagállamok területén egyúttal az ú. n. főállam is uralkodik. (L. 47. §.)

A nemzetközi jog ekként az egyes államok jogrendjének érvényességét általában az ú. n. államhatároktól meghatározott államterületre korlátozza ugyan, de bizonyos esetekben lehetővé teszi azt is, hogy az egyik állam rendje a másik állam szűkebb értelemben vett államterületén belül érvényesüljön s hogy így valamely idegen állam területén állami aktusok létre jöhessenek, vagyis, hogy az állam valamely idegen állam területén is existálhasson.

28. §. Az egyes állam azonban elvileg nemcsak valamely meghatározott területen belül, hanem egyúttal valamely meghatározott időn belül létezik; ezt az utóbbi vonatkozást az általános államtan ugyan eddig úgyszólván egyáltalában nem vette figyelembe. Valószínűleg azért nem, mivel az egyes állam jogrendje nem szokta a maga érvényességét semmiféle időbeli megszorítással korlátozni. A saját értelme szerint azzal az igénnyel lép fel, hogy érvényességének minden időbeli korlátozása nélkül, vagyis örökké érvényes legyen. Az egyes állam jogrendjének egészét illető eme időbeli korlátozása az érvényességnek; miként a területi korlátozás is, *a nemzetközi jogból* indul ki. Amidőn ugyanis a nemzetközi jog az államot specifikus tényálladék gyanánt körülírja, ezáltal az egyes államnak nemcsak *keletkezését*, hanem egyúttal *megszűntét* is *jogi tény* gyanánt statuálja; hasonlóképpen szabályozza az egyes állam jogrendje a kebelébe tartozó jogközösségek (egyesületek, részvénytársaságok, községek stb.) keletkezését és felosztását. Az egyes állam jogrendje nemcsak a kebelébe tartozó *rész-rendeknek*, hanem *egyes normáknak* is közvetlenül önmaga korlátozhatja időbeli érvényességét. Feltételezve azt, hogy az állami jogrend *megváltoztatható* normák rendszere, valamely jogi norma elvileg addig érvényes, amíg egy ellentétes tartalmú norma meg nem szünteti (lex posterior derogat priori). Valamely jogi norma érvényességének időtartama azonban természetesen már kezdetől fogva is korlátozott lehet, úgy, hogy érvényessége egy bizonyos idő eltelte után vagy egy bizonyos esemény beálltával önmagától megszűnik.

29. §. Az állami rend érvényességének területi és időbeli

kiterjedésén kívül annak *személyi* kiterjedését is tekintetbe kell vennünk. Az érvényesség személyi körének a problémájában — a hagyományos elmélet az állam *népének* a fogalmában foglalja ezt össze — nemcsak az a kérdés rejlik, hogy *milyen emberek* részére érvényes az illető normatív rend, helyesebben, hogy *mely emberek magatartása* teszi a szabályozás tartalmát, hanem az is, hogy *mi módon* teheti emberi magatartás az állami szabályozás tartalmát. Az „általános államtanoknak“ az állam népéről szóló minden lényeges tanítása ezekre a kérdésekre vezethető vissza. Az állam népéről szóló tan *jogi* teória

Már az eddig előadottakból is kiténik, hogy miért helytelen az a szokásos felfogás, amely szerint az államot emberek „alkotják“, az állam embersokaságot jelent. Az állam normatív rendje nem az *egész* embert, nem az embert mint ilyent ragadja meg, hanem csupán *egyes ténykedéseit* vagyis cselekvéseit és mulasztásait. Az ember csak annyiban tartozik az állam népéhez, amennyiben alá van vetve az állami uralomnak, tehát *csupán annyiban, amennyiben magatartása az állami rend tartalmává vált*. Éppen azért nem is tartozik minden ember, aki az állam területén tartózkodik, az állam népéhez. Kivétetnek azok, akikkel szemben az egyes állam jogrendjének érvényességét valamely *tételes jogszabály*, különösen a nemzetközi jog korlátozza. Például szolgálhatnak a diplomáciai képviselők, akik az exterritorialitás kiváltságát élvezik. Az állami renddel szembeni alávetettség foka is igen különböző lehet továbbá az emberek különböző kategóriáinál. Az abszolút uralkodó szemben alattvalóival például szolgálhat erre vonatkozólag, amint azt különben alább még részletesebb vizsgálat alá fogjuk venni. Másrészt az állam népéhez tartoznak, vagyis az állami rendnek alávetettek olyan emberek is, akik nem élnek a szűkebb értelemben vett államterületen; ebből a szempontból különösen az *állampolgárság* intézménye jön tekintetbe.

30. §. Az emberi magatartás háromféle vonatkozásban állhat a jogi vagy állami renddel. Az ember vagy a szó szoros értelmében *alá van vetve* a jogi rendnek akként, hogy magatartása valamely *jogi köteleesség* tartalmát teszi, vagyis, hogy e magatartás kontradiktórius ellentétéhez az állami kényszernek (büntetésnek vagy exekciónak) specifikus jogi következménye fűződik. Vagy pedig az ember *megalkotja* a jogi rendet, vagyis

magatartását a jogi rend jogalkotó tényálladék gyanánt minősíti; ez a vonatkozás az, amelyben az ember magatartása valamely *jogosultságnak*, a szokásos szóhasználat szerint valamely alanyi jognak a tartalma gyanánt tűnik fel. S végül tekintetbe jöhet az az emberi magatartás, amely semmi módon sem teszi tartalmát a jogi normáknak, amikor tehát az ember *szabad* az állammal szemben. „Szabadságról“ szokás azonban már akkor is beszélni, ha nem a jogi köteletséget jelentő alávetettség vonatkozása áll fenn s szokás az alanyi jog fogalmát is abban a tág értelemben használni, amelyben az a szabadságnak ezt a szféráját is magában foglalja. Az ember a joggal vagy az állammal szemben tehát vagy a *passzivitás*, vagy az *aktivitás* vagy a *negativitás* vonatkozásában állhat. Az állam népéről szóló tan tehát lényege szerint nem egyéb, mint *a jogi köteletségről és a jogosultságról szóló tan*, vagyis *az alanyi értelemben vett jogról* szóló tan. Csupán ebben a megvilágításban bontakozik ki — levette szubjektív leplét — valódi vagyis objektív értelme annak a fogalomnak, amely felé ezen a téren a jogi fogalomalkotás törekszik. Csupán ezen az állásponton tűnik el a *tárgyi és az alanyi jognak az a dualizmusa*, amely olyan végzetes a tudományra nézve.

31. §. Az állam népének a szokásos fogalmában első sorban az a gondolat talál kifejezést, amely szerint az emberek az által „alkotják“ az államot, hogy „alattvalói“, hogy uralmának alávetve vannak. Hogy ebben az uralomban valamiképpen aktíve is részesülnek, az másodsorban álló kérdés. A jogi köteletség elsődleges jellege, az a gondolat, hogy minden jogszabálynak lényegéhez tartozik az, hogy valamely jogi köteletséget állapítson meg, hogy az állami vagy jogi rend mindenekelőtt *kötelező* rend: sokkal élesebben kidomborodik tehát az állam népéről szóló tanban vagyis az *állam* elméletében, mint a hagyományos *jogi* teóriában. Másodrendű kérdés, hogy az állami vagy jogi rend ad-e egyáltalában és milyen mértékben *jogosítványokat* is, vagyis hogy biztosít-e részvételt az alattvalóknak az őket kötelező normák megalkotásában. Ez a *részeseedés az állami vagy jogi rend megalkotásában* valójában az a *döntő szempont*, amelyből a *jogosítvány* többértelmű fogalmának minden lényeges jelentése természetes belső összefüggésben könnyen kifejezhető.

32. §. A jogi rend megalkotása — miként azt fentebb már jeleztük és alább bővebben is kifejteni fogjuk — tényálladékoknak lépcsőzetes sorozata: olyan folyamat, amelynek rendjén a jogi norma *generális* absztrakt formából kiindulva mindegyre *individuaisabb*, konkrétobb alakot nyer. Ekként az ú. n. alanyi jogok (azaz jogositványok) is különböző kategóriákra oszlanak aszerint, hogy valamely *generális* vagy valamely *individuais* normának a hordozója-e a jogalkotásnak az a tényálladéka, amely a jogalkotásban való részvételt jelentvén a jogositványt megalapítja. Lehet, hogy a *generális normákat*, a „törvényeket“ közvetlenül azok alkotják meg, akikre nézve ezek a normák kötelező erővel bírnak (közvetlen demokrácia). Az állami rendet ebben az esetben — *azon a fokon, ahol az törvények alakjában jelenik meg — közvetlenül* maga a nép, vagyis a normának alávetettek alkotják meg. Ennek megfelel *az egyesnek az az alanyi joga*, hogy a népgyűlésen megjelenjen, ott felszólalhasson és szavazhasson. Lehet azonban, hogy a törvényalkotás valamely a „néptől“ választott népképviselőt *közvetítésével* történik (közvetett, képviselői, parlamentáris demokrácia). A jogalkotásnak — az ú. n. állami akaratképzésnek — a folyamata ekkor azon a fokon, ahol a generális normák képződnek, két stádiumra oszlik: a parlament *megválasztására* és a megválasztott parlamenti tagok (képviselők) *határozathozatalára*. Ennek a két stádiumnak felel meg ebben az esetben egyrészt a *választóknak* — vagyis az emberek egy tágabb vagy szűkebb körének — *az alanyi joga: a választói jog*; másrészt az aránylag kisszámú *választottnak az alanyi joga: a parlamenti tagságra vonatkozó jog*, az itteni tanácskozásban és szavazásban való részvétel joga. Ezek a tényálladékok. — vagyis a generális jog megalkotásának a feltételei — alapjában véve azok, amelyeket a *politikai jogok* elnevezésével szoktak megjelölni. Általában akként szokás őket jellemezni, hogy *a jogositottnak az állami akarat képzésében való részvételét biztosítják*; s ez a jellemzés alapjában véve helyes is. A hiba csupán az, hogy ezzel az „állami akarat“, a jogi rend fogalmát igen szűkre szabják, t. i. pusztán a *generális* normával, a törvénnyel azonosítják, másrészt pedig az, hogy ebből a szempontból tekintve minden jogositvány, amint azt azonnal látni fogjuk, politikai jog volna. Éppen ezért nem szabad figyelmen kívül hagyni a generális és

az individuális állami akarat, közti különbséget. — Ha végül a generális normát sem közvetlenül, sem közvetve nem, tehát egyáltalában nem a „nép“ alkotja meg, vagyis azok, akik a normának alá vannak vetve, hanem *egyetlen egy ember*, akivel szemben mindenki „jog nélküli“ és aki mindenkivel szemben egyedüli „jogosított“ (autokrácia), akkor a „népnek“ nincsenek politikai jogai, azaz az emberek magatartása — egyetlen ember kivételével — nem jelentkezik jogalkotó tényálladék gyanánt. Ekkor is van azonban „nép“, mert hiszen a népnek, mint ilyennek a jellemzője a jogi köteleességeket jelentő alávetettség a normával szemben; az egyedül jogosított „autokratának“ ellenben egyáltalában nem kell a normának való alávetettség eme vonatkozásában állania, azaz nem kell a néphez tartoznia, s az autokratikus állam tiszta eszméje szerint egyáltalában nem is tartozik hozzája.

33. §. Az *individuális* norma megalkotása kétféleképpen történhetik: a köteleességet megalapító tényálladék, amely sohasem egyéb, mint a köteleességszerű magatartásra irányuló akaratkijelentés, ugyanis *vagy tartalmazza annak az akaratkijelentését is, akire a köteleesség hárulni fog, vagy nem; azaz vagy kétoldali vagy egyoldali aktus*. Tipikus példája az utóbbi esetnek az *imperatív állami aktus*: a bírói ítélet s a közigazgatási parancs. A normaalkotásnak vagy állami akaratképzésnek erre az esetére újabban nem igen alkalmazzák az alanyi jog fogalmát. Ezeket az aktusokat főleg a *szervi funkció* és nem az alanyi jog szempontjából szokták szemlélni, habár e között *nincsen* ellentét; hiszen a *választópolgárt* épp úgy tekintik szervnek, mint a jog alanyának és az állami akarat képzésében való részesedés — ahogy a politikai jog fogalmát általában legalább is meghatározni szokták — okvetlenül szervi funkciót jelent. Nyilvánvaló, hogy itt — az individuális állami aktusok esetében, a melyeket rendszerint *hivatalnoki* szervek hoznak létre — a hivatalnoki minőség kizorítja azt a szubjektív beállítást, amely a jogosultság fogalmában rejlik. Általában nem szoktak a szervnek a jogáról beszélni, hanem „illetékességéről“, „hatásköréről“ s e hatáskörén nemcsak jogi cselekvési lehetőségének a határát, hanem magát ezt a cselekvési lehetőséget (rechtliches Können) is értik. Azonban kivételeket is szokták e tekintetben tenni, így

igen jellemző módon az uralkodónál, akinek hatáskörét általában „jogok“ gyanánt jelölik meg.

34. §. Kötelességek *egyoldalú* megalapításának egy másik esete áll elő bizonyos jogi normáknak azon rendelkezése folytán, hogy a kényszeraktusnak (valamint a kényszeraktushoz vezető egész eljárásnak) a megvalósítását a *sértettnek* erre vonatkozó *akaratkijelentésétől*, az *actiótól*, keresettől vagy panasztól teszik függővé. Éppen ebben az esetben beszélnek *az igazi értelemben vett alanyi jogról*. Az egyéni érdek itt valóban különös figyelemben részesül. Igen ám, de amikor ekként rendelkezésre áll a jogi rend a prezumtiv érdekeltnek, akkor ezáltal ez igen nagy mértékben részesedik *az állami akarat megalkotásában*, amely itt a keresetben kért ítélet individuális aktusában vagy a javasolt közigazgatási aktusban jelenik meg.

35. §. Kötelességek *kétoldalú* megalapításának tipikus esete a *szervződés jogügylete*. A generális norma rendelkezése folytán két ember egyező akaratkijelentésének a feltétele mellett, mindakettő, vagy pedig csak egyikük a szerződésnek megfelelő magatartásra köteleztetik. Ez a tipikus esete az alanyi *magánjognak*, habár az alanyi jog itt sem jelent egyebet, mint *az állami akaratképzésben, a jogi rend megalkotásában való részese- dést*. Mert hiszen ebben a tényálladékban, — amelyet „egyéni autonómiának“ neveznek — a *törvény* által a szerződő feleknek adott ama felhatalmazás, ama *delegáció* rejlik, hogy maguk határozzák meg az individuális jogi norma tartalmát, vagyis, hogy *folytassák a jogalkotás folyamatát*. Ha az alanyi jogot ekként a jogalkotás folyamatában való részese- dést kifejezőjéül tekintjük, akkor könnyen megkülönböztethetjük egymástól — azt, amit egymással szembe szoktak állítani — t. i. ama „jogot“, amelyet a jogügylet megkötésével gyakorolunk és azt a jogot, amely a keresetben vagy a panaszban nyilvánul meg, mert hiszen itt az objektív jogalkotási folyamat különböző szakairól van szó. Ezzel szemben nem világos ez a megkülönböztetés a hagyományos elméletnek abban a tanításában, amely szerint az egyik jog a szerződő társal szembeni igény, a másik pedig az állammal; az állami hatósággal szembeni igény, amely arra irányul, hogy a hatóságnak bizonyos meghatározott magatartásra való kötelességét érvényre juttassa.

36. §. Azt az igényt, amelyet a keresetben az állammal

szemben támasztunk, az állami akaratképzésben való részvétel más tényálladékaival együtt az alanyi *közjogokhoz* szokták számítani, a szerződő társ elleni igényt pedig alanyi *magánjognak* tekintik. Csakhogy a közjognak és magánjognak mainap használatos megkülönböztetése rendkívül bizonytalan és ellentmondásokkal teljes. Némileg világos fogalomhoz akkor jutunk, ha a közjog és a magánjog-ellentétét a — jogi köteleességekből és jogosítványokból álló — jogviszonyoknak, tehát az individuális jogi normáknak a megkülönböztetése gyanánt fogjuk fel, s a megkülönböztetés alapját a jogviszony, illetőleg az individuális norma megalapításának a módjában találjuk meg. A jogi köteleességnek már fentebb kiemelt elsődleges volta folytán az a döntő szempont, hogy vajjon a jogi köteleesség — amelynek esetleg egy másik ember jogosultsága felel meg — a kötelezettnek a közreműködésével vagy anélkül jön-e létre, hogy a jogosítottnak egyoldalú akaratkijelentése avagy a jogosított és a kötelezett egyező akaratkijelentése alapítja-e meg. Az első esetben közjogi, a másodikban magánjogi viszonyról beszélünk. A mikor is ugyanazt a szempontot alkalmaztuk, amelyen az államformáknak autokráciára és demokráciára való felosztása is alapul, hogy t. i. a normának alávetett az őt kötelező normának a megalkotásában közreműködik-e vagy sem (v. ö. 68. §.) Az autokratikus és demokratikus államformák megkülönböztetését akkor alkalmazzuk, ha a generális jog megalkotásának e szférájáról van szó, ezzel szemben az individuális jog alkotásának körében ugyanezen ellentét jelzésére a közjog és a magánjog fogalmait használjuk. A közjog és a magánjog különbsége tehát egyáltalában nem a jog lényegéből folyik. Hanem kizárólag a jogalkotási metódusok olyan különbségéről van itt szó, amelyet csupán a tételes jog állapított meg. Természetesen kétségkívül lehetséges az is, hogy a tételes jog az individuális jog megalkotási metódusainak előbb jellemzett különbségét még egyéb eltérésekkel is összeköti. Így például elrendelheti azt is, hogy a közjogi jogviszonyok, amennyiben alapításuk bizonyos jogi hiányokat mutat, csupán megsemmisíthetők, s nem kezdetől fogva semmisék legyenek, a magánjogi jogviszonyokat ellenben hibás voltuk esetében kezdetől fogva semmiséknek lehessen tekinteni (v. ö. 64. §.), és így tovább. Azonban ez is csupán

a tételes szabályozás folytán lesz így, és nem a jog avagy a köz-jog és a magánjog lényegéből kifolyólag.

37. §. Alanyi jognak szokták általában tekinteni *az államtól való ama szabadságot* is, amely annyiban áll fenn, amennyiben az emberek magatartását meghatározó normák hiányoznak; sőt rendszeren az *egyes szabadságok* egész sorát szokták felsorolni alanyi szabadságjogok gyanánt: így a *személyes szabadság* jogát vagyis azt a jogot, hogy nem lehet vagy csak határozott feltételek mellett lehet letartóztatni az embert, *a szabad véleménynyilvánítás* jogát, különösen *a sajtószabadság* jogát, *a lelkiismereti és vallásszabadság* jogát, *az egyesületi és gyűlékezési szabadság* jogát, *a tudomány szabadságának* jogát, *a tulajdon szabadságának* jogát, vagyis azt a jogot, amely biztosítja, hogy az állam ne sérthesse meg a magántulajdont, *a szabad kivándorlás* jogát, és így tovább. Már az eddig előadottakból is világos, hogy itt semmiképpen sem lehet *jogokról* beszélni, minthogy *a jogtól mentes* szférát *jog*-nak nem minősíthetjük, s minthogy az a „szabadság”, amely a jogi rendtől való mentességet jelenti, a jog szempontjából csupán *negative* határozható meg. Nyilvánvaló továbbá az is, hogy a jogi szabadságnak a köre az egyes szabadságoknak előre át sem tekinthető sokaságára bontható fel. Az embernek „szabadságában” áll minden olyan magatartás, amelynek kontradiktórius ellentéte *nem* tartalma valamely jogi kötelességnek. S ekként épp oly jogunk volna a lélegzésre, sétálásra stb. mint arra, hogy véleményünket nyilvánítsuk vagy a nekünk tetsző valláshoz tartozunk. Az a szféra, amelyet az elmélet szabadságjogokkal igyekszik kitölteni, kívül esik a jogi renden; az állami jogi rend keretén kívül azonban nem létezhetik „jog”, mert hiszen az *természetjog* volna. S éppen ezért senkinek sincsen semmiféle a legtávolabbról is joginak minősíthető igénye arra, hogy az államtól szabad legyen, vagy hogy az állam valamitől tartózkodjék, ahogy ezt az állítólagos alanyi jogot az állam tevékenységében való részesedésre vonatkozó igénnyel kapcsolatban jellemezni szokták.

38. §. Különbözik az államjogi elmélet itt a modern alkotmányoknak kétségkívül igen kétesértékű gyakorlatát követi. Ezekben ugyanis rendszerint az ilyen szabadságjogoknak egész lajstromát találhatjuk. Történetileg ezek az államot korlátozó

abszolút normák természetjogi fel fogásából származtak, tehát nem állami forrásból eredtek, s most mégis a tételes jog tartalmaként magának az államnak normáivá váltak. Amennyiben az államnak önmagával szemben kibocsátott tilalmi gyanánt, vagyis olyan normák gyanánt jelentkeznek, amelyek az államnak az alattvalók szabadsági szférájába való bizonyos beavatkozásokat megtiltatnak, annyiban legalább is feleslegesek. Semmi értelme sincsen ugyanis annak, hogy bizonyos állami aktusokat eltiltsunk, minthogy ezek az aktusok *jogilag* egyáltalában nem is lehetségesek, ha csak kifejezetten *megparancsolva* nincsenek, vagyis ha bizonyos emberek, mint az állam szervei ezen aktusok végrehajtására felhatalmazva, illetőleg kötelezve nincsenek. Az *ember* mindent megtehet, amit neki az állam vagyis a jogi rend meg nem tiltott. Az *állam*, vagyis az *ember*, mint *állam-szerv* azonban csak azt teheti meg, amit számára a jogi rend kifejezetten megenged. Mert hiszen állami aktusok gyanánt csupán olyan tényálladékok tekinthetők, amelyek jogi normákban megállapítva vannak. Ez nemcsak *a technikus értelemben vett jogállamban* van így, hanem az autokratikus államban is; az individuális állami aktusok törvényszerűségének az alapelve itt csupán azért nem válik tudatossá, mert az autokrata bármiféle aktusa implicate törvény is. Ha tehát modern alkotmányok a szabadságjogoknak olyan lajstromát tartalmazzák, amelyben afféle rendelkezések vannak, hogy valamely közelebről meghatározott szabadságszférába az államnak nem szabad beletnyúlnia, akkor egy ilyen rendelkezésnek az elhagyása semmit sem változtatna a jogi rend tartalmán, feltéve, hogy ennek a rendelkezésnek nem az a szerepe volna, hogy efféle beavatkozásokra szóló addig fennállott valamely felhatalmazást megszüntessen. Hogy a szabadságjogoknak effajta szabályozása mennyire felesleges, az különösen világosan tűnik ki akkor, ha ez a szabályozás, amint az gyakran előfordul, úgy rendelkezik, hogy az állam bizonyos szabadsági szférákba csupán törvények alapján nyúlhat bele. Hiszen a törvényes alapra egyáltalában minden állami aktusnak szüksége van. Szabadságjogok törvénybeiktatásának csupán akkor van valamelyes jelentősége, *ha ez formális alkotmánytörvényekben történik meg, vagyis ha a szabadságjogokat biztosító normák megváltoztatása súlyosabb feltételekhez, például minősített többséggel hozandó parlamenti*

határozathoz, van kötve. Ekkor ugyanis az a törvényes felhatalmazás, amely a védett szabadságszférába való beavatkozást lehetővé teszi, csupán *alkotmányváltoztatás* formájában jöhet létre, vagyis nehezebben mint valamely közönséges törvény. Ekkor a szabadsági szféra valóban fokozott jogi védelemben részesül, anélkül azonban, hogy ezáltal alanyi „joggá” válna. A szabadságjogoknak az alkotmányban való eme biztosítása azonban nem szabad hogy — amint az néha előfordul — netán a következő formában történjék: a tulajdon sérthetetlen, kisajátítani csupán a törvény alapján lehet. Vagy: a véleménynyilvánítás szabadságát csupán a törvény korlátozhatja. Mert hiszen itt a szabadsági szféra alkotmány általi biztosítása ismét azonnal el is töröltetik az által, hogy az alkotmány az egyszerű törvényhozást a szabadsági szférába való beavatkozásra felhatalmazza, delegálja.

39. §. Ha számbavesszük, hogy milyen különböző formákban alkothatja az emberi magatartás mint *jogosultság* a jogi rend tartalmát és működhetik ennek folytán közre a jogi rend megalkotásában, akkor azt fogjuk látni, hogy az embereknek az a sokasága, amely a normával szemben való alávetettségében, *kötelességszerűen* megkötött magatartásának *passzív* vonatkozásában, a „népet” teszi, nem áll okvetlenül az úgynevezett alanyi jog *aktív* vonatkozásában is. Mert amíg egyrészt az állami rendnek már lényegénél fogva az emberek egy sokaságának a magatartását kötelességként előírnia kell, s az emberek valamely sokasága csak akkor alkothat államot, ha magatartásuk valamely állami rend által rájuk rótt jogi kötelességek tartalma-ként előírva van, addig másrészt *megteheti* ugyan az állami rend, de nem kell megtennie azt, hogy az emberek sokaságát jogokkal is felruházza azáltal, hogy a jogi rend megalkotásában számukra részvételt biztosít, vagyis, hogy valamiféle magatartásukhoz, mint feltételhez köti a generális vagy az — egyoldalúlag vagy kétoldalúlag megalkotandó — individuális normák meghozatalát. Hogy a népnek nincsenek mindig politikai jogai, vagyis, hogy nem kell szükségképpen a *generális* normák megalkotásában részesednie, önként értetődő. Hiszen a modern államokban is nem túlságosan régóta vesznek részt a jogrendnek alávetettek a jogi rend generális formájának a megalkotásában, a törvényhozásban. S ezen részesedés mérve ma is igen külön-

böző. Hogy az állam népéhez az asszonyok is hozzátartoznak, vagyis, hogy kötelességek alanyaiként alá vannak vetve az állami rendnek, az kétségtelen; hogy ellenben politikai jogaik legyenek-e, a körül még sok helyt politikai küzdelem folyik. A demokrácia ugyanis nem az állam lényegéből szükségképpen következő államforma. Az autokrácia azonban — *eszméileg* legalább - azindividuális normák megalkotására vonatkozólag is azt jelenti, hogy ezen a fokozaton is a normákat csupán egyetlen ember alkotja meg, akire a szűkebb értelemben vett állami rend nem érvényes, aki tehát nem áll a normával szembeni alávetettség vonatkozásában s ezért nem is tartozik a „néphez“. Kétségtelen, hogy ezt az eszmét nem lehet teljesen megvalósítani. Mindazonáltal kifejezésre jut ez abban a fikcióban, amely szerint azok az emberek, akikre az autokrata — minthogy mindent önmaga elvégezni nem tud — a normaalkotásnál, az imperatív végrehajtási aktusoknál (ítélet, közigazgatási parancs) támaszkodni kénytelen, akiket tehát szervekként részesít az állami akarat képzésében, csupán az ő képviselői, mintegy az ő alterego-i. Ezeknek az embereknek a száma azonban a nép nagy tömegével szemben elenyészően csekély. A demokratikus elv, vagyis a politikai jogokban való részesedés, különben a modern demokráciákban is a népnek csupán a törvényhozásban való részesedésére szorítkozik, s a végrehajtás — bíraskodás és közigazgatás — elvileg autokratikusan van szabályozva. A normának alávetetteknek tulajdonképpen még nincsen általános politikai joguk arra, hogy a végrehajtásban épp úgy közreműködjenek, mint a törvényhozásban; az ezen irányba futó fejlődésnek még csak a kezdeteivel találkozunk. A jogosultságnak az a formája pedig, amely abban áll, hogy az egyes embernek érdekei védelmére az actio (kereset, panasz) útján rendelkezésre áll a jogi rend, az állami akaratképződésben való részesedésnek ez a módja, ugyancsak nem tartozik szükségképpen az állami rend lényegéhez, amint azt talán hinni lehetne annak folytán, hogy ez a jogtechnikai módozat egész általános elterjedtségnek örvend, így különösen az abszolút monarchiákban is. A kereset, mint a kényszeraktság megvalósíthatásának a feltétele, olyan szorosan összefügg a magántulajdon elvével, hogy az a jogi rend, amely a magántulajdont nem ismeri, például a szocialista állam, ezt a jogtechnikai eszközt sem volna kénytelen

alkalmazni. Az ilyen állam egyáltalában nem adna ebben az értelemben vett alanyi jogokat. Ha azonban arról is lemondana, hogy jogi köteleességeket állapítson meg, vagyis hogy bizonyos tényálladékokat kényszeraktusok szankciója alá helyezzen, akkor az ilyen rend nem volna állam többé, mert nem volna kényszer szabályozás. Éppúgy nem tartozik az állami rend fogalmának lényegéhez az sem, hogy a magánautonómia számára teret biztosítson. Hogy milyen mértékben lehetséges ez azonban a valóságban, az természetesen más kérdés. Most csupán azt a kérdést vizsgáltuk, hogy vajjon egyedül a jogi rendhez való passzív vonatkozás avagy pedig az aktív vonatkozás is lényeges-e az állam fogalmában.

40. §. Azonban még azt sem tekinthetjük az állami rend lényegéhez tartozónak, hogy az *embert* szükségképpen *védelem tárgyává* tegye akként, hogy az ember életét, egészségét, becsületét, vagy gazdasági érdekeit sértő magatartásokhoz, mint feltételhez fűzze hozzá a sértő elleni kényszeraktus konzekvenciáját. Ez ugyan rendszerint bizonyos mértékben az állami jogrend tartalmát szokta tenni. Mindazonáltal az ekként védelemben részesülő emberek köre igen különböző lehet. Gondoljunk csak olyan államokra, amelyekben az embereknek nagy, sőt talán nagyobbik része, a *rabszolgák*, nem részesülnek ebben a védelemben. Védelemben nem részesül és teljesen jogtalan eredetileg az *idegen* is, akinek az elnevezése az „ellenség” szóval egyértelmű. Lépésről-lépésre védelmet, lassanként azután jogokat is nyer. A védtelenek és jogtalanok, vagy legalább is a kevesebb jogú idegenek ellentétéként alakul ki az *állampolgár* fogalma. Ez a fogalom ma is jelentős, mivel az *idegen* ma sem bír minden joggal. Az úgynevezett magánjogok tekintetében, valamint a közjogok egy részére vonatkozólag ugyan az állampolgárokkal egyenlő elbírálás alá esik. Így különösen kereset és panasz útján épp úgy igénybeveheti a hatóságok részéről a jogrend védelmét, mint az állampolgár. Sohasem bír azonban *a szűkebb értelemben vett politikai jogokkal*. Ahol pedig az általános védkötelezettség fennáll, ott ennek nincsen alávetve. Különben azonban a köteleességek szempontjából az idegenek az állampolgárokkal általában egyenlőknek tekintetnek. Szoktak még az állampolgárok különös hűségi és engedelmességi kötelességéről is beszélni, ez azonban, ha csak nem nyilvánul kon-

krét jogi köteleességekben, illetőleg jogkövetkezményekben is, jogi jelentőség nélküli etikai és politikai posztulátum csupán. Csak az idegeneket utasíthatják ki a hatóságok az állam területéről, az állampolgárokat legalább rendszerint nem. Néha, különös körülmények közt azonban állampolgárok is száműzhetők az országból bizonyos deliktumok büntetéseképpen. Csupán az állampolgárok élvezik a külföldön államuk diplomáciai képviselőinek a védelmét. Ez az az átlagos tartalom, amelyet modern államokban az *állampolgárság* jogintézménye mutat. Az *állampolgárság megszerzésére és elvesztésére* vonatkozólag az egyes államok jogrendjei egymástól nagyon is eltérően rendelkeznek. A törvényes gyermek rendszerint az atya állampolgárságát, a törvénytelen az anyáét, a feleség férjéét szerzi meg. Megszerezhető az állampolgárság esetleg a szűkebb értelemben vett államterületen való születés által vagy hosszabb minősített ott tartózkodás által is. Megszerezhető az állampolgárság továbbá törvényesítés és örökbefogadás útján is.

Az állampolgárság intézménye rendszerint feltalálható a modern államban, azonban *mégsem tartozik az államnak, mint ilyennek lényegéhez*. Kell, hogy az államnak *alattvalói* legyenek, de nem szükséges az, hogy állampolgárai legyenek. Az állam népéhez pedig ekként hozzátartozik az idegen is, amennyiben az állami jogi rendnek alá van vetve. Még akkor is, ha jogai nincsenek is, azonban jogi köteleességei vannak. Az állam népe egyáltalában nem csupán az állampolgárokból áll, ezek csupán egy külön köteleességekkel rendelkező embercsoportot alkotnak a nép körén belül.

C) Az állam térbeli tagozódása.

(Centralizáció és decentralizáció; az államkapcsolatok.)

41. §. Lehet, hogy az állami jogrend normái mind ugyanazon körben vagyis az állam egész területén érvényesek; mindazonáltal az állami jogrend olyan normákból is állhat, amelyek közül egyesek az állam egész területén, mások ellenben csupán a területnek egyes részein érvényesek. Két olyan normának, a melyek bár ugyanarra a tárgyra vonatkoznak, de különböző területen vannak érvényben, természetesen különböző lehet a

tartalma, vagyis különböző módon szabályozhatják ugyanazt a tárgyat. Az ilyen területrészek számára érvényes normák rész-jogrendeket alkotnak s olyan rész-közösségeket hoznak létre, amelyek az egész állam területileg differenciált „tagjainak” tekinthetők. Az államnak ez a *területi tagozódása* azonos azzal, amit „*decentralizációnak*” neveznek. Ezen decentralizáció, — valamint a neki korrespondeáló *centralizáció* — *mérvének* igen különböző *fokait* különböztethetjük meg a szerint az arány szerint, amelyben a centrális, vagyis az egész területre érvényes normák száma és jelentősége áll a decentralizált, vagyis csak valamely területrész számára érvényes normákéval. A *teljes* centralizációnak és a *teljes* decentralizációnak két határesete az, midőn a rendszer *valamennyi* normája kivétel nélkül az egész területre érvényes és másrészt, amidőn a rendszer valamennyi normája kivétel nélkül csupán egyes területrészekre érvényes. Hogy azonban ezen utóbbi esetben még *egy egésznek* a tagozódásáról, *egy* egységes közösség decentralizációjáról beszélhessünk, legalább is fel kellene vennünk egy olyan *hipotetikus alapnormát*, amely az egész — vagyis valamennyi területrész összességét átfogó — területre érvényes, úgy, hogy csupán a tételezett normák érvénye volna egyes területrészekre korlátozva. A *teljes* decentralizációnak ez a határesete azonban — éppúgy, mint a *teljes* centralizáció esete — a tétéles jog valóságában nem fordul elő. Az említett két határeset között a *részleges* decentralizáció különböző típusait találjuk, amelyeknek mindegyike egyúttal a részleges centralizációnak is típusa. A részleges decentralizáció alakulhat akként, hogy csupán a jogi rend bizonyos *fokozataira* vonatkozik, avagy akként, hogy tekintet nélkül e különböző fokozatokra bizonyos *tárgyi körre* terjed ki. Az első esetre példa az az állapot, amidőn minden alkotmánytörvény az egész területre érvényes, vagyis centrális norma, minden más generális norma, valamint minden individuális norma (végrehajtási aktus) azonban csupán a terület egyes részeire érvényes vagyis decentrális vagy helyi norma; vagy amidőn minden generális norma (törvény) centrális norma, az összes vagy legalább bizonyos individuális normák azonban csupán egyes területrészekre érvényesek. A második esetben a tárgyi hatáskör megoszlik a centrális rend és a

helyi rendek között, például akként, hogy minden magánjogi ügyben a centrális, minden ipari ügyben azonban kizárólag helyi normák érvényesek.

42. §. A centralizáció vagy decentralizáció kérdésénél a rendet alkotó normák különböző térbeli érvényességi körének tisztán *statikus* momentumán kívül — igaz hogy csak másodszorban — a *normalkotás módjának*, illetőleg *a normát alkotó szerveknek*, *dinamikus* momentuma is tekintetbe jön. Jelentős ebből a szempontból az, hogy a centrális vagy a lokális normákat ugyanazon szerv vagy pedig több szerv alkotja-e meg. Centralizáció lehetséges akkor is, ha a centrális normákat egy szerv, akkor is, ha több szerv alkotja meg. A centralizáció gondolata azonban mégis sokkal világosabban domborodik ki akkor, ha minden centrális normát egyetlen és pedig lehetőleg egyszerű szerv alkot meg. Ennek dacára nincsen még egyáltalában semmiféle decentralizációval dolgunk akkor, ha a centrális normákat — esetleg a különböző tárgyi körök szerint — különböző szervek, illetőleg különböző szervei aktusok alkotják meg. (Resszort-rendszer.) Elméletileg elképzelhetjük azt az esetet is, hogy minden helyi normát, sőt, hogy a centrális normákat és az összes helyi normákat is, bár különböző szervei aktusokkal, de mégis ugyanaz a szerv, azaz a szervei minőségnek ugyanazon *hordozója* (Organträger) alkotja meg. Ebben az esetben a különböző helyi (részleges) rendek szerveinek *perszonális uniójával*, sőt esetleg a centrális szerv és a helyi szervek perszonális uniójával volna dolgunk. Amennyiben azonban a decentralizáció éppen annak a lehetőségnek a kedvéért áll fenn, hogy a különböző területrészek számára *tartalmukban különböző* normák alkottassanak, természetes, hogy az effajta perszonális uniót mellőzni szokták és hogy a különböző részleges rendek megalkotására a szervei minőségnek különböző hordozóit szokták kijelölni.

43. §. A *teljes* és *részleges* decentralizáció (centralizáció) *quantitativ* különbségén kívül szükséges, hogy a *tökéletes* és a *tökéletlen* decentralizáció *qualitativ* különbségét is megállapítsuk. A decentralizáció akkor *tökéletes*, ha az illető területrésze érvényes normák megalkotása *végérvényesen és függetlenül* történik. *Végérvényesen*, ez azt jelenti, hogy nem állhat fenn a lehetősége annak, hogy a helyi normát valamely centrális nor-

ma megsemmisítse és esetleg pótolja. Például: a törvényhozás hatásköre megoszthatik egy centrális és több helyi szerv között (így van ez a szövetséges államban); valamely kérdés ennélfogva a helyi törvényhozás hatáskörébe esik; de az erre vonatkozó helyi törvényt bizonyos körülmények között — esetleg azon elv alapján, hogy a birodalmi jog erősebb az országos jognál — megszüntetheti és pótolhatja a vele ellenkező centrális törvény. *Függetlenül*, ez pedig azt jelenti, hogy a helyi norma tartalmát nem határozhatja meg valamely centrális norma. Így például tökéletlen decentralizáció az, amidőn a törvényhozás megoszlik ugyan egy központi és többi helyi szerv között, a helyi törvény tartalmát azonban valamely központi törvény határozza meg annyiban, hogy megállapítja a szabályozás alapelveit s a helyi törvénynek ekként csupán a részletes keresztülvitel szabályozása a dolga.

44. §. A *tökéletlen decentralizációnak* egyik ilyen esete a *végrehajtás* terén az a szervezeti forma, amelyet „*adminisztratív decentralizációnak*” szoktak nevezni. Ennél az államot — a tipikus tagozódásról csupán általánosságban szólva — közigazgatási, illetőleg igazságügyi tartományokra, a tartományokat kerületekre, a kerületeket járásokra osztják. Ezek azoknak az individuális normáknak (közigazgatási határozatoknak vagy bírói ítéleteknek) az érvényességi körzetét jelentik, amelyeknek a meghozatalára az egymásnak hierarchikusan fölé- és alárendelt szervek (miniszter, tartományi kormányzó, kerületi főnök, járási főnök; legfelső bíróság, tartományi bíróság, kerületi törvényszék és járásbíróság) hivatottak. A végrehajtó hatalom kezelése, azaz a törvényt alkalmazó individuális norma meghozatala mindenekelőtt a legszűkebb érvényességi körzeten belül a járási főnök, illetőleg a járásbíróság dolga. Csakhogy ennek a rendelkezése vagy döntése *nem végérvényes*. A *jogorvoslatok rendjén*, vagyis a felek kérelmére ezt az aktust a fölérendelt szervtől meghozott norma éppúgy *megsemmisítheti*, mint ahogy *helyébe is léphet*. A közigazgatás és a bíraskodás közötti különbség pedig ezen a ponton abban nyilvánul, hogy utóbbinál az alsó fok által hozandó norma tartalmát — ellentétben a közigazgatással — nem határozhatja meg a felső fok normája; a bíróságok elvileg *függetlenek*, a közigazgatási hatóságok nem.

45. §. Az állam tagozódásának egy másik típusa az, amit

*önkormányzati decentralizáció*nak neveznek. Az önkormányzat fogalmában a *decentralizáció* elve egyesül a *demokrácia*, vagyis az önrendelkezés eszméjével. Az individuális, sőt bizonyos fokig a generális helyi normák megalkotására is rendelt szervet maguk azok választják meg, akiket a megalkotandó normák kötelezni fognak. Az ekként megalkotott rend az úgynevezett *önkormányzati testet* hozza létre, amelynek típusa a község. Decentrális (lokális) szervei a községi tanács, amelyet a községtagok választanak s a tanács választotta községi előljáró (polgármester, helyettese stb.) A decentralizáció itt csak bizonyos tárgyakra vonatkozik, a községi hatáskör korlátozott, s elvileg csupán az individuális normák fokozatára terjed ki. Mindazonáltal — a központi törvények keretein belül — decentralizált generális normákkal ú. n. *autonom statutumokkal* is találkozhatunk. A decentralizáció itt eszméje szerint tökéletes. Legalább is az *autokratikusan* szervezett központi államszervekkel szemben. Utóbbiakat azonban többnyire megilleti a *felügyelet joga*, legalább is annyiban, amennyiben az önkormányzati test törvényellenes aktusait megsemmisíthetik, bárha nem is pótolhatják saját normáik által. Ha az önkormányzati testet másokkal együtt egy további (magasabb) autonom közületté foglalják össze, vagy más szóval: ha a közigazgatás nemcsak első, hanem magasabb fokon is demokratikus önkormányzat, akkor lehet, hogy csökkenteni fog a decentralizáció foka az alsóbb önkormányzati testnek a magasabbhoz való viszonyában. Sőt annak sincsen itten semmi akadálya, hogy a szűkebb közülettől a tágabb közület felé megnyíssák a jogorvoslatok útját és hogy a magasabb fokot az alsóbbfokú határozatokkal szemben a megsemmisítés és a megváltoztatás jogával ruházzák fel. Mert hiszen a decentralizációnak az a magas foka, amelyet az önkormányzati testek a modern államon belül jelentenek, lényegileg arra vezethető vissza, hogy az államnak különösen *központi szerveiben* elvileg *autokratikus* szervezete volt, a helyi szerveknek ellenben — különösen a községeknek — kezdetől fogva demokratikus alkotmányuk volt. Ezeknek a demokratikus államszerveknek a decentralizációja az autokratikus központi szervek befolyásának a kikapcsolását jelentette. Az önkormányzatért való harcot csupán mint a *demokráciáért való harcot* foghatjuk fel. Az önkormányzati testeknek „saját” joga az állammal szemben — a

melynek a létezését az elmélet gyakran bizonyítani próbálta — nem egyéb, mint egy politikai követelménynek természetjogi konstrukciója. Az állam általános demokratizálódása esetén el-esik ez a politikai ok is, amelynek alapján az állami közigazgatás és az önkormányzat elméleti ellentétét bizonyítgatni szokták. *Az önkormányzat az állami közigazgatásnak csupán egyik sajátos alakja.*

46. §. Ha azt a decentralizációt, amely az önkormányzati testekben nyilvánul meg, abban az irányban fokozzuk, hogy a decentralizációt nemcsak az individuális, hanem elvileg a generális normákra is kiterjesztjük, — ami rendszerint a helyi normáknak relative nagyobb *térbeli* érvényességi körzetével jár együtt — akkor „országok” szerinti decentralizációval van dolgunk. Ebben az esetben tehát mind a végrehajtás, mind a törvényhozás megoszlik a központi és a helyi szervek között. Azokat a részleges közületeket pedig, amelyeket ezek a helyi törvényhozó és végrehajtó szervek képviselnek, s amelyeket az általános és individuális helyi normákból álló részleges rendek konstituálnak: „országoknak” nevezzük. Nehéz őket a nagyobb önkormányzati testektől, főleg az ú. n. autonóm tartományoktól megkülönböztetni; különösen ha utóbbiakat bizonyos korlátozott mértékben a generális normák alkotásának a joga is megilleti, amelyeket autonóm statutumoknak, sőt esetleg „tartományi törvényeknek” neveznek, és hogy ha másrészt az ú. n. „országok” törvényhozó és esetleg végrehajtó szervei is demokratikus jellegűek (amennyiben választott funkcionáriusokról van szó). A különbséget ekkor csupán a törvényhozó hatáskör jelentékenyebb voltában találhatjuk meg.

47. §. Az utóbbi tipustól aránylag igen rövid úton jutunk el azokhoz az alakulatokhoz, amelyeket valamely *szövetséges állam „tagállamai”* gyanánt szoktak megjelölni. S ez a rövid út is a *decentralizáció mérvének a fokozását* jelenti. A „tagállam”-hoz jutunk: ha a decentralizáció nem szorítkozik csupán az individuális és a generális normákra, vagyis ha nemcsak a végrehajtás és a törvényhozás oszlik meg egy központi szerv és több helyi szerv között, hanem ha a helyi törvényhozó szervek saját körzetükben egyúttal az alkotmány törvények alkotásának a hatáskörével is felruháztatnak, vagy egészen vagy részben, azaz a központi alkotmány által a helyi alkotmányra vonatkozó-

lag megállapított normák keretein belül. Itt tulajdonképpen szűkebb vagy tágabb körű *alkotmányautonómia*ról beszélhetünk. Ez előfordulhat — legalább bizonyos fokban — az ú. n. „országoknál“ is. Hogy azonban a tagokat „államok“-nak nevezhesük, ehhez hozzá kell még járulnia annak is, hogy részesüljenek *a központi törvényhozásban vagy még a központi végrehajtásban is*. A decentralizációnak ezt az öregbítését szervezéstechnikailag akként szokták keresztülvinni, hogy a központi törvényhozás szervét *két testületből* alkotják meg, az egyiket, *a népkamarát*, a nép összessége választja meg, a másiknak, *az országok kamarájának*, az államok házának, a tagjait pedig vagy a helyi parlamentek vagy a helyi kormányok küldik ki. A központi törvényhozásnak ez a szervezete jellemző a *szövetséges államra*. Az „országok kamarájának“ része lehet azonkívül a központi végrehajtásban is. A szövetséges állam normális típusának az felel meg, hogy minden tagnak *egyenlő befolyása* legyen az „országok kamarájában“ a központi államakarat megalkotására, s ezért itt minden tagállamnak tekintet nélkül nagyságára egyenlő számú szavazata, illetőleg képviselője van. Ezen szabály alól azonban kivételek is lehetségesek. Ugyanez áll a népkamara és az országok kamarájának egymáshoz viszonyára is. A normális típusnak a *paritásos* viszony felel meg; mindazonáltal lehetséges, hogy a népkamaránál van a túlsúly, úgy, hogy pl. az országok kamaráját csupán a szuszpenziv vétő joga illeti meg az előbbi testület törvényhozó határozataival szemben.

Ha ekként az ú. n. szövetséges állam lényegét a *decentralizációnak* egy bizonyos fokában és egy bizonyos fajában találjuk meg, akkor és csakis akkor válik lehetségessé az, hogy valamely konkrét tételes jogi alkotmányról *pusztán tartalma alapján* megállapíthassuk, hogy szövetséges állammal van-e dolgunk. *Keletkezésének* a módja: hogy t. i. addig „szuverén“, vagyis csupán a nemzetközi jognak alárendelt államoknak az új alkotmányt megállapító *szerződése*, avagy hogy valamely szövetséges állammá átalakuló addig egységes államnak *törvénye* alkotta-e meg, mellékes kérdés. Hasonlóképpen a *szuverénitás* problémája is, vagyis az a kérdés, hogy vajjon a tagállamok vagy a szövetség — azaz a helyi szabályrendszerek vagy a központi rend — avagy egyszerre mind a ketten szuveré-

nek-e; ez olyan *álprobléma*, amely az eddigi irodalomnak nagy nehézségeket okozott.

48. §. Ha a szövetséges államot a decentralizációnak egyik tipusa gyanánt fogjuk fel, akkor eltűnik az *elvi* különbség közte és az ú. n. *államszövetség* között. Itt is csupán *fokozati* különbséggel van dolgunk, mert itt is csupán a decentralizációnak egy még magasabb fokáról van szó. Miként a szövetséges állam, úgy az államszövetség is a törvényhozó és végrehajtó hatáskörnek megosztását jelenti egy központi és több helyi tekintély között. Amíg azonban a szövetséges államban a központi rend tartalmazza a legfontosabb hatásköröket vagy legalább is bizonyos mértékben egyensúlyban van egymással a központi és a helyi kompetencia, amellet, hogy különösen a *küliügyek* lehetőleg *kizárólag* a szövetségnek, vagyis a központi rendnek a hatáskörébe tartoznak, addig másrészt az államszövetségben a központi hatáskör mind tartalmára, mind jelentőségére nézve csak kivételt jelent: elvileg az egész hatáskör a tagokat illeti meg, egyes ügyek azonban a szövetség hatáskörébe vannak utalva; még pedig főleg a küliügyek, azonban ezek sem *kizárólag*, úgy hogy a szövetség mellett a tagoknak is megmarad bizonyos hatáskörüik a küliügyek terén. Ehhez járul, hogy a központi törvényhozás olyan szerve van bízva, amelyet nem közvetlenül a nép választ, hanem amely a szövetkezett államok kormányainak a kiküldötteiből alakul. Minden tag, legalább elvileg, egyenlő képvisellel bír, a határozathozatalhoz pedig bizonyos fontos esetekben, így különösen az alkotmányváltoztatás esetében, rendszerint *egyhangúság*, különben pedig szavazattöbbség szükséges. Különösen fontos az, hogy a központi szervtől alkotott generális normák csupán *közvetve* érvényesek az alattvalókra, a szövetségi törvényeket ugyanis az egyes államoknak előbb ki kell hirdetniök, hogy kötelezőkké váljanak azon emberek számára, akiknek magatartását szabályozzák. A generális központi normákat illetőleg tehát csupán *részben* van központositva a törvényhozási processus, egyik fontos szakasza: a kihirdetés aktusa, amely a törvény kötelező erejét közvetlenül megalapítja, a helyi szervek hatáskörébe esik. A *végrehajtás* szervezete, — ellentétben a szövetséges állammal, — az államszövetségben kevésbé fejlett. Amíg a szövetséges államban a törvényhozó szerv mellett *külön kormányzati szervet* s

mint az egységes államban rendszeresen *külön államfőt* is találunk, addig az államszövetségben a központi törvényhozó szerv látja el — még pedig vagy közvetlenül önmaga, vagy egy erre rendelt bizottsága útján — azokat a végrehajtási funkciókat is, a melyek a központi hatáskörbe esnek. Ezeknek a végrehajtási aktusoknak is rendszerint csak *közvetett* érvényességük van; azonban ez alól itt gyakoribbak a kivételek, mint a törvényhozás terén. Ki kell emelnünk az országok hatáskörébe rendelt *hadügyekre* vonatkozó végrehajtóhatalmi cselekményeket; az államszövetség típusának az felel meg, hogy háború esetére minden egyes állam meghatározott katonai *kontingenst* állít ki, az összes kontingensek a szövetségi hadvezér főparancsnoksága alá vannak rendelve, ez a hadvezért pedig vagy a szövetség központi testületi szerve választja, vagy közvetlenül a szövetségi alkotmány jelöli ki. A szövetség kiadásait a szövetségben álló egyes államok ú. n. *immatrikuláris járuléka*i fedezik. A szövetséges államban ezzel szemben rendszerint joga van a szövetségnek arra, hogy *közvetlenül* az alattvalókat kötelező adótörvényeket bocsásson ki és hajtson végre. Az államszövetségben álló egyes állam ellen, ha a szövetségi alkotmányból folyó kötelezettségeit a szövetség iránt nem teljesíti, a szövetségnek az ú. n. *szövetségi exekució* (egy háborúhoz hasonló katonai kényszeraktus) áll rendelkezésére. A szövetséges államban ellenben ezen *kollektív* és egyben *objektív* felelősség helyére az *individuális* és egyben *vétkeességi felelősség* léphet, vagyis a tagállamnak azt a szervét vonják esetleg felelősségre, amely a szövetségi alkotmány szerint a tagállam kötelezettségeinek a végrehajtására köteles, s ekként *objektív bíróság* állapíthatja meg a jogsértést és hozhat ítéletet.

49. §. Még az államszövetségnél észleltnél is kisebb fokú centralizációt találunk azoknál az államkapcsolatoknál, amelyeknél az egész kapcsolatra kiterjedő érvényességgel egyáltalában nem jöhetnek létre generális normák, vagyis törvényhozási aktusok, hanem csupán individuális normák, végrehajtási aktusok. Ide tartoznak mindenekelőtt az ú. n. *uniók*. Ezek *monarchikus* államoknak olyan kapcsolatai, amelyeket főleg az jellemez, hogy a fejedelmük közös. Ha alkotmányos államokról van szó, ahol az uralkodó tényeit valamely felelős miniszternek kell ellenjegyeznie, akkor ama ügyek élére, amelyekre nézve

mindkét államra érvényes végrehajtási aktusok lehetségesek, — rendszeren a *külgüyek* és a *hadügyek* ilyenek, — vagy *közös minisztereket* (közös külügy- és közös hadügyminiszter) kell állítani, vagy pedig az unióban álló államok illetékes reszortminisztereinek az ellenjegyzésével kell a közös uralkodónak ezeket az aktusokat végrehajtania. Ha az összes külgüyek, valamint a hadügyek is közösek a végrehajtó-hatalmi aktusok tekintetében, akkor ebből ezen végrehajtó hatalmi ágak többi szerveinek a közössége is következik: vagyis közös külügyi képviselő és közös hadsereg. A közös hadsereg mellett azonban az unióban álló mindkét államnak lehet önálló hadserege is. A közös végrehajtó hatalmi aktusok a két állam *nem* közös, de tartalmilag egyező törvényei alapján következnek be. Természetes, hogy amennyiben intézményes gondoskodás történik arról, hogy a törvények tartalmának e megegyezése biztosíttassék — közös vagy legalább határozataikat egymással kölcsönösen közlő parlamenti bizottságok útján — amnyiban már megvannak ama szervezetnek a csírái, amely az uniót közel hozza az államszövetség; sőt esetleg a szövetséges állam típusához is. Ha csupán az uralkodó közös, anélkül azonban, hogy az unióban álló mindkét államra egyaránt érvényes végrehajtó hatalmi cselekvések lehetősége megvolna, — ha például nem lehet mindkét államra érvényes közös szerződést kötni harmadik államokkal, hanem ebből a célból két szerződést kell az uralkodónak kötnie, azon két állam mindenike számára külön egyet, amelyeknek közös fejedelme, — ha tehát a kapcsolat abból áll, hogy az államfői szervei funkcionak csupán *hordozója* közös, de nem maga ez a funkció és ekként nem maga a *szerv* is, akkor az ú. n. *perszonális unióval* van dolgunk, míg az először ismertetett esetben *reális unióról* beszélhetünk.

Protektorátusnak azt az államkapcsolatot nevezzük, amely-nél az egyik, a protektor-állam, arra kötelezi magát, hogy a másikat nemzetközi jogi védelemben fogja részesíteni, különösen harmadik államok háborús támadásai ellen; ezzel szemben a protegált állam lemond bizonyos funkciók önálló gyakorlásáról, különösen a külpolitika terén; úgy, hogy vagy minden, vagy legalább is a legfontosabb nemzetközi jogi vonatkozásokban a protektor-állam képviseli; ami azt jelenti, hogy a protektor-állam külpolitikai szervei a protegált államra nézve is

érvényes végrehajtó-hatalmi aktusokat létesíthetnek. Ez okból ezt a kapcsolatot megkülönböztetésül a reális uniótól, amelyhez különben sok tekintetben hasonlít — *nem paritásos uniónak* szokás nevezni.

A szó tágabb értelmében vett államkapcsolatot létesít végül minden nemzetközi szerződés, amelyben két vagy több állam — valamely célra vonatkozó — kölcsönös magatartásra kötelezi magát. Ezen kapcsolatok osztályozására nézve az a döntő szempont, hogy vajon a kapcsolatot létesítő szerződés delegálja-e a szerződő államok egész területére érvényes — generális vagy individuális — jogszabályok alkotását vagy sem. Ama ügyeknek, amelyekre nézve ilyen jogalkotás lehetővé tétetik, a mennyisége és fontossága szerint előállhatnak olyan alakulatok, amelyek a szorosabb értelemben államkapcsolatoknak nevezett típusokhoz — a szövetséges államhoz, államszövetséghez, unióhoz stb. — többé vagy kevésbé hasonlítanak.

50. §. A *nemzetközi jogközösség mint ilyen* ugyancsak államkapcsolat. Az ú. n. *általános nemzetközi jognak* szokásjogi úton keletkezett normái azok a generális normák, amelyek ezen közösség egész területére érvényesek. *Alkotmánya*, azaz azon szabály, amely meghatározza, hogy hogyan alkotandók új *generális* normák, abban a jogszabályban foglaltatik, hogy: *pacta sunt servanda*. Ez azt jelenti, hogy két vagy több, sőt esetleg minden állam területére érvényes generális normákat az a szerv hozhat létre, — még pedig a szavazat egyhangúság elve alapján, — amelyet azon államok képviselői alkotnak, amelyeknek területére a megalkotandó generális normának érvényesnek kell lennie. Hogy pedig az egyes államokat kik képviseljék, annak meghatározását a nemzetközi jog az egyes államok alkotmányára bízta. Az egyes államoknak ama képviselői, akik valamely konkrét nemzetközi szerződést megkötnek — államfők, külügyminiszterek, parlamentek, — *együttvéve* a *nemzetközi jogközösség* oly *szervének* tekintendők, amely *parciális*, vagy amennyiben az *összes* államok kötik a szerződést, *általános* nemzetközi jogot alkot. Az általános nemzetközi jogközösség ekként a *részlegesen decentralizált* jogrend típusát mutatja. A nemzetközi jogközösség keretén belül nemzetközi szerződések útján szűkebb részleges közösségek keletkezhetnek. Olyan alakulatok, amelyek mintegy közbeékelődnek az

általános nemzetközi jogközösség és az egyes államok jogrendje közé.

A *centralizációnak*, illetőleg a *decentralizációnak* a gondolata tehát az az alapvető elv, amely szerint a jogközösségek különbözősége kialakul, az a szó valódi értelmében vett *principium individuationis*, amely a jogi alakulatok *különféleségét* megalapozza, szemben az egység gondolatával, a *principium unitatis-szal*: az *alpnormával*; ez az az elv, amely szerint *az összes jogi alakulatokat a fokozatos átmenetekkel egymásba átfolyó formák megszakítás nélküli folytonos sorozatába illesztjük*, abba a sorozatba, amely az egyszerű magánjogi szerződés jogközösségével kezdődik, hogy az egyesület, község, ország, tagállam, szövetséges állam, egységes állam, államkapcsolat, illetőleg nemzetközi szerződéses jogközösség útján át végül az általános nemzetközi jogközösségben lezáruljon.

III. Az állami rend megalkotása. (Dinamika.)

A) A jogalkotás fokozatai.

(Az állam három hatalma vagy funkciója.)

51. §. Hagyományos felfogás szerint az egységes államhatalom három — egymással szemben koordináltnak tekintett — hatalomra tagozódik: a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalomra. Ebben a három „hatalomban“ az állam három *alpfunkciója* nyilvánulna meg törvényhozás, bírászkodás és közigazgatás gyanánt. Minthogy minden állami funkció, *jogi funkció*, az állami funkcióról szóló tan az államot, vagyis a jogot funkcionálásában vizsgálja, azaz a jognak specifikus *saját mozgását*, a jogot *dinamikájának* a szempontjából akarja megérteni. Ezért az állami funkció a *jog-alkotás* funkciója: a norma alkotásnak fokozatokban tovább haladó processzusa. Mert hiszen a jognak sajátossága az, hogy saját magának a megalkotását szabályozza, úgy, hogy valamely jogi norma megalkotása olyan tényálladék, amelyet egy másik, éppen ezért „magasabb“, jogi norma szabályoz, amely tehát ezt a jogi normát „hordozza“, de amely maga ismét egy „alacsonyabb“ jogszabály megalkotását szabályozza. Minden *jogalkotás* tényálladék az öt szabályozó „magasabb“ normával szemben a norma-*alkalmazás* aktusa gyanánt tűnik fel, s másrészt az ezen tényálladékban megalkotott normát az „alacsonyabb“ norma megalkotásának általa szabályozott tényálladék alkalmazza. Ezen folytonosan megújuló jogalkotási processzus folyamán absztrakt alakjuk helyett mindig konkrétebb alakot véve fel, egyre individuálisabb tartalommal telnek meg a generális normák. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a hagyományos *három* funkció: törvényho-

zás, bírászkodás és végrehajtás, alapján *kettőre* csökkenthető, minthogy a bírászkodás és végrehajtás a tágabb értelemben vett végrehajtásnak, a törvények végrehajtásának a fogalmában összeesik, akkor reá kell jönnünk, hogy a *jogalkotásnak* és a *jogalkalmazásnak* az ellentéte, amely a törvényhozásnak és végrehajtásnak, a legis lationak és a legis executionak ebben az ellentétében kifejezésre akar jutni, nem mereven abszolút, hanem nagyon is *relativ*, s hogy csupán a jogalkotási processzus két egymásután következő fokozatának a viszonyát fejezi ki. Amennyiben pedig a hagyományos tanítással *három* és *csakis* három hatalomról beszélünk, úgy ezek csupán a tételes jog alakulása folytán különösen kiemelkedő vagy egyébként politikailag jelentős nyugvópontjai a jogalkotás processzusának. Semmiképpen sem lehet azonban szó többé-kevésbé összefüggés nélküli vagy egyenesen egymástól lényegbelileg különböző funkciók *mellérendeltségi* viszonyáról, hanem csupán az egymást meghatározó jogi fokozatok *alá- és fölérendeltségéről*.

52. §. *A fokozatoknak ez a lépcsőzete.* Ahhoz az *alapsnormához* vezet, amely a jogi rend dinamikája mellett is annak egységét biztosítja; még pedig aszerint, hogy a nemzetközi jog primátusát vagy a saját államunk jogrendjének a primátusát valljuk, a nemzetközi jogrend alapsnormájához vagy a saját államunk jogrendje alapsnormájához. Ez az alap- vagy eredetnorma *a joglogikai értelemben vett alkotmány*, minthogy legelsőként jelöli meg a jogalkotás szervét. S midőn az ekként megalkotott jogalkotó szerv olyan normákat tételez, amelyek magát a törvényhozást, vagyis a *generális normák* megalkotását szabályozzák, előáll — mint következő fokozat — a tételes jogi értelemben vett alkotmány, az alapsnormaként *feltételezett* alkotmánnyal szemben a *tételezett* alkotmány. „Alkotmányon“ a szó legtágabb és materiális értelmében olyan normát vagy normák összességét kell értenünk, amelyek más normák megalkotását szabályozzák. Szűkebb értelemben csak azokat a normákat jelenti, amelyek a magasabb fokozatú jogszabályoknak, különösen a generális normáknak az ú.n. „*törvényeknek*“ megalkotását szabályozzák. Ebben az értelemben az alkotmány csupán mintegy első pozitív kezdete a jogalkotásnak, olyan keret, amelynek materiális tartalmát majd csak az alkotmány szerint megalkotott törvények adnak. S ezért nagyon találó volt, ha

olykor a *törvényhozás* mellett mint különös funkciót az *alkotmányozást*, vagy a szokásos perszónifikációval a törvényhozó hatalom mellett az alkotmányozó hatalmat, a *pouvoir législatif* mellett a *pouvoir constituant*-t különböztették meg. A tételes jogi értelemben vett alkotmány elrendelheti, hogy az első és minden következő alkotmány megváltoztatásának vagy kiegészítésének, egyszóval az alkotmányra vonatkozó törvények alkotásának másként kelljen végbemennie, mint a más törvények (azaz generális normák) megalkotásának; lehet, hogy a közönséges törvényhozó szervtől különböző alkotmányozó szervet (*constituante*) bíz meg az alkotmányalkotással; lehet, hogy a közönséges törvényhozó szerv számára ír elő valamely minősített eljárást az alkotmánytörvények alkotásához. Ez az *alkotmány formája*, amelyet nem elég szabatosan a formai értelemben vett alkotmánynak neveznek. Ebben az alkotmányi formában azután nemcsak a szűkebb és materiális értelemben vett alkotmány (vagyis a „törvényeknek“ nevezett generális normák megalkotására vonatkozó eljárás), hanem más jogi tartalmak is szabályozhatók. Így különösen: a legfőbb végrehajtó hatalmi aktusok létrejövetele, tehát nem csupán a törvényhozó szervek jogállása és hatásköre, hanem a legfőbb végrehajtó szerveké is, továbbá az ú. n. alap- és szabadságjogok is, vagyis annak a lehetőségnek a korlátozása, hogy az egyén bizonyos szabadságszférába belenyúló állami aktusok létrejöhessenek; így a vallási és lelkiismereti szabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága stb. Minthogy minden állami aktushoz törvényes felhatalmazás szükséges, a formális alkotmánytörvény által biztosított szabadság azt jelenti, hogy az ezen szabadságot korlátozó állami aktushoz alkotmánymódosító törvény szükséges. Kivéve, ha az alkotmánytörvény a közönséges törvényhozást delegálja erre, például, ha a véleménynyilvánítás szabadságát — a törvényes korlátok között — biztosítja; az effajta biztosítás természetesen nem jelent semmit. (V. ö. 38. §.) Ekként nyerjük a tágabb értelemben vett alkotmány szokásos fogalmát, amelyet rendszerint akként határoznak meg, hogy a legfőbb államszervek jogállására s az alattvalóknak az államhatalomhoz való viszonyára vonatkozó szabályok foglalata.

53. §. A szó szűkebb és materiális értelmében vett alkot-

mánynak — mint a generális jogszabályok alkotására vonatkozó szabályozásnak — a fokozata után a *törvényhozás* fokozata következik. Utóbbi a szó ezen specifikus értelmében: *generális* jogszabályoknak mindenféle meghozatalát jelenti, tekintet nélkül arra, hogy az demokratikus vagy autokratikus szerv által, parlament által vagy a parlament közreműködését igénybevévő uralkodó által vagy csupán az uralkodó által történik. Kétségtelen azonban, hogy a törvényhozás fogalma csupán akkor lép világosan az elméleti tudatba; ha a generális normák alkotása az individuális normák alkotásától — a végrehajtástól — világosan elválik azáltal, hogy a generális normák megalkotásában a nép vagy a népképviselő is részesedik, ha az az elv hatol be az alkotmányba, hogy *minden generális jogalkotás — mint „törvényhozás“ — a néptől vagy legalább is a parlamenttől indul ki*, esetleg az egykor korlátlan uralkodó közreműködésével, míg az individuális normák alkotása (a végrehajtás) esetleg felelős miniszterek közreműködésével az uralkodó vagy egyéb államfő joga marad. A parlamentnek (vagy a népgyűlésnek) határozata, amelyhez esetleg az uralkodó szentesítése járul, lesz ekkor a törvénynek történeti és tételesjogi feltételektől függő formája, amelyet „alaki értelemben vett törvénynek“ szoktak nevezni; ennek természetesen nemcsak valamely generális norma lehet a tartalma, hanem más is, feltéve, hogy az alkotmány ilyen más tartalomnak — individuális normáknak, jogilag nem kötelező tartalomnak — a lehetőségét megengedi; ilyenkor *alaki* értelemben vett törvényekről szokás beszélni, a melyekkel az *anyag*i értelemben vett törvényeket, vagyis a generális normákat, állítják szembe. A modern államok alkotmánya rendszerint azt is meg szokta engedni, hogy kivételesen ne csak a generális normák alkotására *elvileg* hivatott szerv, az ú. n. törvényhozó (pl. a parlament vagy parlament és államfő együtt), hanem bizonyos körülmények között más szerv is bocsáthasson ki bizonyos generális normákat is. Ezek a generális normák a *rendeletek*. Többnyire az összes közigazgatási hatóságok jogosultak arra, hogy hatáskörüikön belül, a törvények *alapján*, azaz a „törvényhozótól“ megalkotott törvények közelebbi keresztülvitele céljából ú. n. *végrehajtási rendeleteket* bocsássonak ki. Ez a rendelet a törvényhez viszonyítva alacsonyabb fokozatot jelent, a törvénynek bizonyos konkretizáló-

dását, benne már a törvényen túl folytatódik a jogalkotás processzusa. Másként áll a dolog a *törvényt pótló* s a *törvényt megváltoztató* rendeletekkel, amelyeket kivételes vagy szükségrendeleteknek is neveznek. A modern alkotmányok gyakran felhatalmazzák az államfőt (fejedelmet, elnököt) vagy a kormányt arra, hogy bizonyos rendkívüli körülmények között, ha a normális törvényhozó szerv, a parlament, nem működhetik, (pl. háború, belső zavarok stb. esetén) a „törvényhozó“ „törvényei“ helyébe ideiglenesen rendeleteket bocsáthassanak ki, amelyeket az ideiglenes törvény vagy ideiglenesen törvényerővel bíró rendelet vagy hasonló elnevezéssel is szokás megjelölni. Jóváhagyás végett rendszerint be kell őket utólag mutatni a „törvényhozónak“, s a „törvényhozó“ hatályon kívül helyezheti őket. A jogi rend lépcsőzetes tagozódásában a „törvény“ *mellett*, közvetlenül az alkotmány alatt állanak, a mely utóbbi két törvényhozó szervet létesít, egy normálisat és egyet, amely csak kivételes esetekben működik.

54. §. Annak a generális normának, amely valamely absztrakt tényálladékhoz egy épp oly absztrakt következményt fűz hozzá, hogy egyáltalában a maga értelmét elnyerhesse, szüksége van az individualizálódásra. Meg kell állapítani, hogy vajjon in concreto az a tényálladék forog-e fenn, amelyet a generális norma in abstracto körülír, s ha igen, úgy ebben az esetben a generális normában ugyancsak in abstracto előírt kényszeraktust, mint konkrét kényszeraktust kell alkalmazni, azaz először elrendelni s azután megvalósítani. Ezt végzi el a *birói ítélet*, az ú. n. igazságszolgáltatásnak vagy birói hatalomnak a funkciója. Ennek a funkciónak egyáltalában nincsen csupán az a deklaratív jellege, mint hogyha a törvényben, vagy is a generális normában, már készen álló jogot csupán kiszolgáltatnia vagy alkalmaznia kellene, amint azt a „jogszolgáltatás“, a „jogalkalmazás“ terminológiája sejteti és amint azt nem egyszer az elmélet is állítani szokta. Az ú. n. jogszolgáltatás funkciója épp ellenkezőleg egészen konstitutív, a szó valódi értelmében vett jogalkotás. Mert hiszen, *hogy* egyáltalában fennforog valamely oly konkrét tényálladék, amelyhez egy bizonyos specifikus jogi következményt kell hozzákapcsolni, és *hogy* ezt a konkrét jogi következményt hozzája is kapcsolják, ezt az egész vonatkozást egyáltalában csak a birói ítélet

teremti meg. Amint a két tényálladéket az általánosságnak a régiójában a *törvény* köti össze, akként az individuálisnak a régiójában éppen a bírói ítéletnek kell összekötnie őket. Ezért a bírói ítélet maga is individuális *jogszabály*, a generális vagy absztrakt, jogszabály individualizálása, vagy konkretizálása, a jogalkotási processzus továbbfolytatása a generálisból az individuálisba. Ezt a belátást csupán a *jognak* és a *törvénynek* hibás azonosítása, csupán az az előítélet homályosíthatta el, a mely szerint minden jog a generális normákban van.

55. §. De a bírói ítélet nem az egyedüli útja annak, hogy a jog az absztrakt (generális) állapotból a konkrétba (individuálisba) lépjen át. A bíróságok által alkalmazandó magánjogi normák esetében törvény és ítélet közé beékelődik a *jogügylet*, amely a jogi következmény feltételét alkotó tényálladék szempontjából individualizáló funkciót végez. A felek a törvény delegációja alapján kölcsönös magatartásukra vonatkozólag konkrét normákat alkotnak, olyan normákat, amelyek bizonyos konkrét kölcsönös magatartást írnak elő és csupán ezeknek a megsértése az a bírói ítéletben megállapítandó tényálladék, a melyhez ez az ítélet az exekválás jogkövetkezményét fűzi.

56. §. De a „*közigazgatásnak*“ nevezett funkció sem egyéb, mint törvényeknek, vagyis generális normáknak individualizálása vagy konkretizálása. A közigazgatásnak „végrehajtásként“ való szokásos megjelölésében ez közvetlenül kifejezésre is jut. Itt azonban az eseteknek két csoportját különböztethetjük meg. A *közvetett* állami közigazgatást, amely egyenesen jogszolgáltatás gyanánt jelentkezik s amely funkcionálisan nem különbözik a bírói jogszolgáltatástól. Az állami közigazgatás először ugyanazon módokon igyekszik specifikus céljait elérni, mint az igazságszolgáltatás a maga céljait. A szociális szempontból kívánatos állapotot akként törekszik előidézni, hogy a jogi rend az emberek óhajtandó magatartásának a kontradiktórius ellentétéhez specifikus kényszeraktusokat fűz hozzá: a közigazgatási büntetést és az adminisztratív exekuciót. Ezt mindenekelőtt generálisan a közigazgatásra vonatkozó törvények, illetőleg rendeletek állapítják meg, azután pedig individuálisan a közigazgatási hatóságok *határozatai*, amelyek a bírói ítéletektől csupán az individuális normát létrehozó szervek jogállásának a sajátossága folytán különböznek. Ez a saját-

hatalom a bíróságok *függetlensége*. (V. ö. 44. §.) Miként a magánjog területén a jogügylet, akként a közigazgatási *intézkedés*, t. i. a közigazgatási *parancs* sem egyéb — szemben a közigazgatási *határozattal* (a specifikus közigazgatási aktusok ugyanis vagy határozatok vagy intézkedések) — mint a generális közigazgatási norma konkretizálása a feltételt alkotó tényálladék tekintetében. A közigazgatási törvény felhatalmazása alapján a közigazgatási hatóság meghatározott emberek konkrét magatartására vonatkozó individuális normákat alkot meg (még pedig a magánjogi jogügylet esetétől eltérően mindig *egyoldalúan*); ennek a normának a megsértése, amit ugyancsak a közigazgatási hatóságnak kell megállapítania, lesz az a feltételt alkotó tényálladék, amelyhez a közigazgatási határozat a jogsértésnek közigazgatási jogi következményét fűzi. Hogy miért szabályoznak bizonyos ügyeket büntető és magánjogi törvények, vagyis olyan generális normák, amelyeket *független* (büntető és polgári) bíróságok hajtanak végre, más ügyeket pedig *közigazgatási* törvények, vagyis olyan generális normák, amelyeket függő közigazgatási hatóságok hajtanak végre, erre a kérdésre csupán a történelem alapján lehet feleletet adni. Az a nézet, hogy a közigazgatási hatóságoktól gyakorolt végrehajtás az itt meglévő „szabad mérlegelés” által *elvileg* különböznék a bíróságok végrehajtásától, tarthatatlan, minthogy többé-kevésbé *minden* végrehajtási aktus a végrehajtó szerv szabad mérlegelésétől függ; a generális norma ugyanis sohasem határozhatja meg *teljesen* az őt individualizáló jogi aktust; az ilyen jogi aktus viszont csupán valamely őt valamiképpen meghatározó generális norma alapján lehetséges. Annak, hogy az az előkészítő eljárás, amely a birói ítélethez vezet, rendszerint másként alakul, mint az, amelyik a közigazgatási aktushoz vezet, csak alárendelt jelentősége van. Különben is az újabb jogfejlődésben világosan felismerhető az ezen különbség elmosására irányuló törekvés.

57. §. A közigazgatásban azonban az *állam* — amint mondani szokták — nem szorítkozik pusztán arra, hogy az alattvalókat egy bizonyos, a közigazgatási célt szolgáló magatartásra kötelezze azáltal, hogy az ellenkező magatartás esetén büntetéssel és exekúcióval fenyegeti meg őket, hanem *közvet-*

lenül maga is létrehozhatja a közigazgatási célt megvalósító tényálladékokat. Például: az egészség célját szolgáló *közvetett* közigazgatás akként jár el, hogy egészségügyi törvények alapján kötelezi az alattvalókat, hogy járványok idején különbeni büntetés terhe mellett bizonyos meghatározott magatartást tanúsítsanak; esetleg, hogy a betegek ruháit elégessék, hogy saját költséjükön kórházakat építsenek és tartsanak fenn stb. A *közvetlen* közigazgatás esetén *maga az állam* épít kórházakat, alkalmaz orvosokat, gyógyít betegeket stb. Mi ennek a jogi értelme? Az, hogy bizonyos „*állami szervekként*” minősülő embereknek kötelességévé tétetik az a magatartás, amely a közigazgatási célt realizálja s amely közvetett állami közigazgatás mellett az *állampolgárok* jogi kötelességeinek a tartalmát teszi: A szónak ezen szűkebb értelmében — amely szerint különbség van államszerv és egyszerű „alattvaló” között — államszervek csupán azok az emberek, akik jogtechnikailag egészen határozott módon minősítve vannak: mint *tisztviselők*. Ennek a fogalomnak közelebbi meghatározása az államszervekről szóló tanba tartozik. Itt csak annyit, hogy ezek kötelességszerűen, főhivatásukban tevékenykedő, fegyelmi jog alatt álló olyan funkcionáriusok, akik fix jutalmat kapnak abból a központi alapból, amelyet *fiskusnak* vagy állampénztárnak neveznek. Ebből az alapból fedezik a közigazgatás egyéb kiadásait is; ezt az alapot elvileg az alattvalók adóiból hozzák össze.

58. §. Az „*államhatalmak elválásáról*” szóló tan azt a politikai követelményt jelenti, hogy az állam három alapfunkcióját, a törvényhozást, bíraskodást és közigazgatást, három egymástól független, egymástól technikailag izolált szerv vagy szervcsoport között osszák fel. Bár elvileg a legtöbb modern alkotmány elismeri ezt a követelményt, mégis sohasem viszi teljesen keresztül. Már az alkotmányos monarchia is, amelynek a megalapításánál pedig ezt a követelményt elsősorban felállították, igen jelentékeny eltéréseket mutat tőle; az uralkodó ugyanis itt éppúgy szerve a törvényhozásnak, mint a végrehajtásnak, a miniszterek, vagyis a közigazgatás legfelső szervei pedig a törvényhozás szervének felelősek, a bírákat a kormány nevezi ki stb. Demokrátikus államokban az a törekvés, hogy az állam minden funkciója a nép vagy a népképviselő kezében, autokra-

tikus államokban pedig az, hogy az uralkodó kezében összpontosuljon. Az államhatalmak elválásának dogmája tehát nem indokolható meg sem az autokrácia, sem a demokrácia eszméjéből. Csupán abból a történeti és politikai helyzetből magyarázható meg, amelyben keletkezett: a nagy demokratikus forradalom előestéjén, amidőn a nép már határozottan szembefordul az uralkodó korlátlan hatalmával, amidőn a normának alávetettek tömege mind erélyesebben követeli a normaalkotásban való részesedést, akkor ez a konzervatív politikusoktól vallott dogma átengedi a törvényhozást, vagyis a generális normák alkotását a nép képviselőinek — biztosítván azonban itt is az uralkodó közreműködését — de a végrehajtást megtartja az uralkodó számára. Amidőn ezt a végrehajtást — *fogalmával és lényegével ellentétben* — a törvényhozástól független funkciónak nyilvánítja, akkor tulajdonképpen a parlamenttől független állást akar biztosítani a végrehajtással megbízott szervnek, menedéket a védekezésbe szorult monarchikus elvnek. A lényege szerint egységes államhatalmat megosztják azért, hogy az uralkodó legalább egy részét lehetőleg korlátlanul megtarthassa s ezzel a másik részt lehetőleg ellensúlyozni tudja. Amennyiben azonban az államhatalmak elválásának a gondolatában benne rejlik az a gondolat, hogy *a politikai hatalom felosztásuk*, hogy az államban *a hatalom túlságos koncentrációja* mellőztessék, amnyiben ez az elv demokratikus szervezetek keretében is hasznosítható. Ebben az értelemben azonban nemcsak a három alapfunkciónak három különböző szerv közötti felosztásában érvényesül, sőt elsősorban nem is itt válik be, hanem akkor, ha ugyanazt a funkciót több, még pedig lehetőleg ellentétes politikai érdekekkel bíró hordozójára a szervi minőségnek bízzák, úgy hogy a funkciót egy ilyen módon összetett szerv végezze.

A törvényhozás és a végrehajtás elválasztásánál határozottabban viszik keresztül a modern alkotmányok a bíráskodás és a közigazgatás szétválasztását. Csakhogy a szétválasztás mindinkább veszít jelentőségéből, amint a közigazgatási eljárás mindnagyobb mértékben hasonlóvá válik a bírói eljáráshoz, a mint kiszélesül a közigazgatási bíráskodás köre stb.

B) A jogalkotás szervei.

(Az államszervek.)

59. §. Az állami rendet minden fokozatán emberek alkotják meg, akiknek normát alkotó funkcióját maga a rend határozza meg, amidőn a magasabb fokú norma megállapítja azokat a feltételeket, amelyek mellett az alacsonyabb fokú normát megalkotják. Az állami rend „szerve“ tehát az, aki az állami rendet bármily mértékben megalkotja vagy végrehajtja. A megelőző fejtegetések szerint a tételes jogi normaalkotásnak minden aktusa egyúttal a normavégrehajtás aktusa is; csupán az a logikailag első aktus, amellyel az alapszerv *feltételezzük*, nem egyúttal végrehajtás is, s csupán a végrehajtás utolsó aktusa, a kényszeraktus alkalmazása, nem egyúttal *norma*-alkotás is. Szem előtt kell tartanunk emellett azt is, hogy az államant tulajdonképpen nem a szerv, mint *alany*, hanem csupán az *objektív szervi funkció*, mint a normaalkotás, illetőleg normavégrehajtás tényálladéka, érdekli. A szervi funkciót végző ember, vagyis *a szervi minőségnek ú. n. hordozója*, mint ilyen csupán annyiban jön tekintetbe, amennyiben a normatív rend által szabályozott tényálladékot létesíti. A szónak ebben a legtágabb értelmében, — amely *a szervnek elsődleges alapfogalmát*, a jog lényegével adott fogalmát vagy formális jogi fogalmát jelenti, — valamely jogilag szabályozott tényálladéknak minden létesítése szervi funkció, s a szerv fogalma nem jelent egyebet, mint valamely tényálladéknak a minden tényálladékot szabályozó rend egységébe való beszámítását azon az alapon, hogy ez a tényálladék a normarendszerben fellelhető.

60. §. A szervi funkciónak ezen legtágabb fogalmán belül mindenekelőtt annak egy szűkebb — a tételes jog *tartalmától* minősített — fogalmát találjuk, amely a *kényszeraktus létesítését s ennek eljárászerű előkészítését* jelenti. Vagyis *az állami aktust mint a jog reakcióját*. A munkamegosztás előrehaladásával — amint azt már az első fejezetben jeleztük — a jogrend ezeknek az aktusoknak a létesítését *meghatározott minősítéssel bíró emberekre bizza*, akik a szűkebb értelemben vett *állami apparátust* alkotják. Később azután ezekre az ekként minősített emberekre a jog *más funkciókat is* bízhat, még pedig az előbb említett közvetlen közigazgatást. Az ezen jogtartalmi értelem-

ben vett államszervektől létesített s ekként minősített tényállások összessége adja a *jogtartalmi értelemben vett államfogalmat*. Az ezen szűkebb államfogalmat hordozó jogtartalmi értelemben vett államszervek személyes minősítésének jellemző vonásai a következők: először is, hogy funkciójukat *kötelesszerűen* kell végezniök; az állami funkciót tartalmazó jogi kötelesség sajátossága pedig az, hogy *fegyelmi* következményekkel szankcionált kötelesség. Másodszor, hogy funkciójuk *hivatásszerű*; azt a funkciót, amelyre a szerv fegyelmi felelősség mellett kötelezve van, *élethivatás* gyanánt kell gyakorolnia. Ezzel függ össze, hogy a funkció *nem ingyenes*. Díjazása a *fiskusból* történik, vagy — amint mondani szokták — az állam mint *fiskus* fizeti őket, ami azt jelenti, hogy ugyanabból a vagyomból fizetik őket, a melyből az állami funkcióknak a magángazdálkodás rendszere mellett elkerülhetetlen egyéb költségeit is fedezi. Egy ilyen *központi alapnak*, amelynek létrejöttét állami jogszabályok határozzák meg, a létezése a legnagyobb jelentőséggel bír az ezen jogtartalmi értelemben vett államszerv s ennek folytán a jogtartalmi értelemben vett állam fogalmára nézve. Az mintegy a gerince, a tartó oszlopa annak a váznak, amelyet „állami apparatusnak“ neveztünk. A jogtartalmi értelemben vett államszerv, vagy ahogy szintén nevezhetjük, az állami *tisztviselő*, jellemző vonása továbbá az is, hogy specifikus *jogállása* van. Ez a modern államokban rendszerint nem a magánjogi törvénykönyv szabálya szerint igazodó szolgálati szerződésen, hanem speciális előírások szerint megítélendő *alkalmaztatási aktuson* nyugszik, amelynél a tisztviselő *akarata is figyelembe jön*, de csak annyiban, hogy megállapíthatja, hogy akar-e egyáltalában szolgálati viszonyba lépni, de a szolgálati viszony mikéntjének a megállapításához már nincsen semmiféle hozzászólása. Az állami tisztviselők közjoginak nevezett szolgálati viszonyának a tartalmát — mint törvény vagy rendelet — a *szolgálati rend* (szolgálati pragmatika) állapítja meg. Ez állapítja meg a rangosztályok és fizetési osztályok szerinti *hierarchikus tagozódást* is. Az állami tisztviselőt nem lehet — a kötelességsértés miatti fegyelmi büntetés esetét kivéve — *egyoldalúlag elbocsátani*; igénye van *nyugdíjra*, valamint özvegyének és ellátatlan gyermekeinek is megfelelő ellátási díjakra.

61. §. Ezek az ilyen módon személyileg minősített szervek, vagyis az ilyen módon minősített tényálladékok, illetőleg az őket meghatározó normatív rend alkotja az államnak azt a relative szilárdabb vázát, amelyet „*állami apparátusnak*” neveztünk. Ezzel azonban még egyáltalában nem húztunk meg egy olyan szilárd és minden félreértést kizáró határvonalat, amely a szűkebb *jogtartalmi* értelemben vett „*állam*” fogalmát az állami rend általános körétől elhatárolná. És pedig mindenekelőtt azért nem, mivel a jogtartalmi értelemben vett államszervnek előbb felsorolt ismertető jelei nincsenek mindig kivétel nélkül mindnyájan adva. Továbbá azért sem, mivel az egész általánosságban olyan funkciókat is, amelyeknek hordozói pedig semmiesetre sem tekinthetők „*tisztviselőknak*”, ehhez a szűkebb értelemben vett „*állam*”-nak nevezett tényálladékkomplexumhoz szoktak számítani. Így például a *választóknak*, a *képviselőknak*; az *uralkodónak* mindazon aktsait, amelyek a magasabb fokú generális normák megalkotásának célját szolgálják, bár az említetteknel a tisztviselői minőség ismertető jelei közül vagy egyáltalában egyik sincsen meg, vagy közülök csak egyik vagy másik van meg. A tágabb, formális, a jog *lényegéből* folyó államfogalomnak — amely az általános államtan legtöbb problémájánál egyedül jön tekintetbe — és a szűkebb, jogtartalmi államfogalomnak, — amelynek körvonalait megvonni az elmélet eddig mégcsak meg se kísérelte — egymáshoz való viszonya hasonlít a szerves sejthez, amelynek plazmája a központ felé észrevétlenül szilárdul azon sejtmaggá, amely sehol sem határolódik el élesen a sejt többi anyagától.

62. §. A jögi rend nemcsak valamely meghatározott szervi funkciót szabályoz, hanem azt is meg kell határoznia; hogy melyik embernek kell ezt a funkciót elvégeznie. Ez a meghatározás történhetik *általánosan*, úgy hogy az embereknek egy sokasága megfelel azoknak a személyi feltételeknek, amelyek a funkció előfeltételei. Ekkor a kiválasztásnak individualizáló aktsa szükséges még ahhoz, hogy egy határozott embert megnyerjünk valamely határozott funkció végzésére: s ez a szerv *kreálása*. Ez *kinevezés*, *választás* vagy *sorshúzás* útján történhetik. Lehet azonban, hogy már maga a törvény annyira meghatározza a szervi minőség hordozójának személyi minősítését,

hogy mindig csupán egyetlen egy ember bírhat a megkívánt tulajdonságokkal. Ekkor a kreáció aktusa feleslegesnek látszik. Például: az elhalt uralkodót legidősebb fia követi a trónon. Azonban itt is szükség van a kreáció aktusára, amely által a szervi minőség hordozója mint ilyen konstituálatik; vagyis egy olyan aktusra, amely jogilag kötelezően megállapítja, hogy *melyik* ember bír ezzel az egyedüli minőséggel (hogy pl. az elhalt uralkodó legidősebb fia). A hagyományos elmélet itt nem kreált, hanem *közvetlenül a törvénytől kijelölt* szervekről beszél. Valójában azonban itt is megvan a kreáció aktusa, legalább is annak határesetete, az *önkreáció* aktusa.

63. §. Aszerint, amint a szervi működés tényálladékát egyetlen egy embernek a cselekvése avagy több ember összeműködése létesíti, *egyszerű* (egyed) szerveket és *összetett* szerveket különböztethetünk meg. Valamely szervi funkciónak részfunkciókból való összetétele kétféle módon történhetik: az összfunckióban összeműködő rész-szervek vagy *ugyanolyan tartalmú* aktusokat visznek véghez, vagy pedig *különböző tartalmú* aktusokból tevődik össze az összfunckió. Az első esetben megint különbséget tehetünk aszerint, hogy vajjon csak két vagy több rész-szerv egyenlő irányú akaratkijelentéséből áll-e elő a szervi aktus. Például szolgálhat az az eset, amidőn a szervi aktust két konzulnak vagy a parlament két kamarájának az összeműködése hozza létre. Vagy pedig — mint a több mint két egyenlő irányú részaktusból való összetevődés példája — az az eset, midőn az államfő valamennyi miniszter ellenjegyzésével bocsát ki rendeletet. Abban a speciális esetben, amidőn az a több rész-szerv, amelynek egyenlő irányú akaratnyilvánítása az egész aktust létrehozza, *sajátos módon szervezve van* — elnök, tanácskozási rend, határozathozatal a többségi elv alapján, — *kollegiális szervről* beszélünk. A több *különböző tartalmú* részfunkcióból való összetevődésre pedig például szolgálhat a modern állam törvényhozási aktusa. Ez alapján véve a következő aktusokból áll: 1. a kormánynak vagy a parlament valamely tagjának stb. kezdeményező javaslata, amelynek tartalma, hogy foglalkozzék a parlament valamely törvényjavaslattal; 2. a parlament, illetőleg a parlament két házának a határozata, amelynek értelme az, hogy egy bizonyos tartalom törvényé váljon. Ugyanez az értelme 3. az államfő esetleges

szentesítésének; de nem 4. a promulgációnak, amely csupán az alkotmányszerű létrejövetelek a bizonyítása. Végül 5. a kihirdetés, amelynek szubjektív értelme ugyancsak egészen más, mint a parlament törvényhozó elhatározásáé. A törvényhozás szerve sem nem a parlament egymagában, sem nem az uralkodó, hanem mindazok összessége, akiknek azokat a tényállásokat létrehozniok kell, amelyek csupán együttvéve teszik a törvényhozás aktusát. Ha valamely szervei funkció ekként több részből tevődik össze, előáll annak a szükségessége, hogy az a folyamat, amelyben a részaktusok az egészé összetevődnek, szabályoztassék. Ilyenkor „*eljárásról*” vagy „*processzusról*” szokás beszélni. Ennek csupán speciális esete az is, amit a szó szűkebb értelmében „büntető eljárásnak” vagy „polgári peres eljárásnak” neveznek. Mert hiszen az ú. n. igazságszolgáltatás szervei működése is összetett szervei aktusnak, olyan részaktusok meghatározott egymásutánjának tekintendő, amelyeknek összességéből áll elő a funkció.

Az eddig elmondottakból kitűnik, hogy nagyon is relatív az a különbség, amelyet az önálló és önállótlan szervek szokásos megkülönböztetése jelent, és hogy alapjában véve a szervei funkciók egymással mindnyájan valamiképpen összefüggnek, hogy csupán *relative* önálló szervei aktusok vannak, hogy „*önállónak*” csupán minden szervei aktus összessége, a jog processzusának az egésze vagy az államnak, mint a magát újból és újból újraalkotó rend processzusának, a teljessége, az állam mint összefunkció, tekinthető.

64. §. Az államszerv működésének legfőbb irányelve, hogy *a normáknak megfeleljen*. A „végrehajtás törvényszerűségének” a követelménye nem egyéb, mint a minden állami tevékenység számára irányadó *normaszerűség* elvének, amit a *jogszerűség* elvének is nevezhetünk, egyik különös esete. Hogy ennek elérése hogyan biztosíttassék, az a különös *jogi technikának* a kérdése. Szóba jöhet: a normával ellenkező aktus semmisége vagy megtámadhatósága, az ilyen aktust végrehajtó szerv fegyelmi felelőssége, a szerv vagyoni felelőssége a normával ellenkező aktus által okozott károkért. Ide tartozik az a probléma is, hogy a végrehajtásra kötelezett, legyen ez valamely szűkebb értelemben vett államszerv vagy akár csak valamely „alattvaló,” jogosítva van-e a végrehajtandó norma *jog-*

szerűségét megvizsgálni. Joglogikai irányelv gyanánt itt azt kell tekintenünk, hogy a végrehajtásra kötelezett (vagy jogosított) hivatott arra is, hogy a tőle végrehajtandó normát megvizsgálja a jogszerűségének kérdésében állást foglaljon, azaz, hogy jogszerűtlensége esetében *ne* hajtsa végre, *feltéve, hogy a tételes jog előírása nem korlátozza számára vagy nem vonja meg tőle egészen ennek a lehetőségét.* Az idevonatkozó korlátozás különböző fokú lehet. A végrehajtandó norma megvizsgálására vonatkozó jogosultság *teljes* megvonása a tételes jogi lehetőségek határán kívül esik. Az a rendelkezés, hogy mindent végre kell hajtani, ami azzal a *szubjektív igénnyel* lép fel, hogy jogi normának tekintsek, a jogrendet értelmétől fosztaná meg. É szerint ugyanis *objektíve* is normának kell, hogy tekinthessük azt, aminek a végrehajtására kötelezve vagyunk. Az *abszolút semmisség* határesetét nem küszöbölhetjük ki, bármilyen megszemény legyen is a tételes jognak az a törekvése, hogy a normával ellenkező jogi aktust csupán *meztámadhatónak* tekintse.

65. §. Az államszervnek a tőle végrehajtandó normához való viszonyától különbözik *az államszervek egymáshoz való viszonyának* a kérdése. Itt az *alárendeltség* és a *mellérendeltség* viszonya jön tekintetbe. Utóbbit csupán negative határozhatjuk meg, mint az alárendeltségi viszony hiányát. A szó legtagabb értelmében az alárendeltség viszonyában van a normát alkotó és a norma végrehajtására kötelezett. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy jelentős vonatkozás csupán a végrehajtó és a végrehajtandó norma, nem pedig ennek alkotója között áll fenn. Alávetve, engedelmisségre kötelezve a *normával* szemben vagyunk, nem pedig azzal az *emberrel* szemben, aki — maga is más normáknak alávetve — a normát megalkotja. Csak ebben az értelemben lehet azért az állam rendszerében fölé- és alárendeltségről beszélni. A szónak egy szűkebb értelmében nem szokás minden olyan esetben alárendeltségről beszélni, amidőn valakinek a más valakitől alkotott normát végre kell hajtania. A *generális* normáknál a normaalkotó személye háttérbe szorul; úgy hogy az alárendeltség specifikus viszonyát ezért csupán *individuais* normák, parancsok esetében szokták megállapítani a normát alkotó és a normát végrehajtó szerv között. Ezt a viszonyt élesen meg kell különböztetni attól a vonatkozástól, amely valamely másik szerv *megalkotására*

hivatott szerv és ezen tőle megalkotandó szerv között fennáll. Hasonlóképpen különbözik az alárendeltség viszonya a fegyelmi hatósághoz vagyis azon szervhez való viszonytól is, amely a normával ellenkezően cselekvőt *felelősségre vonja*. Fegyelmi hatóság és felettes hatóság ugyanaz lehet, de nem kell ugyanannak lenniök.

66. §. Ha valamely szerv semmi más szervvel szemben sem áll alárendeltségi viszonyban, ha az előbb kifejtett értelemben nincsen „felettes hatósága“, azaz ha hatáskörén belül csupán *generális* normákat kell végrehajtania s nem ezeken kívül *individuatísakat* is, akkor „*legfőbb*“ szerv. Hogy az államnak csupán egyetlen *egy* legfőbb szerve lehet, az természetjogi előítélet. A modern államoknak többnyire több „legfőbb“ szerveik van. Az ú. n. „*államfő*“ rendszerint csupán egyike ezeknek. Őt kizárólag hatáskörének a tartalma jellemzi. Ehhez tipikus módon hozzá tartozik: az államnak kifelé való képvisellete, különösen nemzetközi szerződések megkötése, hadüzenet; állami funkcionáriusok kineveése, különösen a minisztereké, akik a mennyiben az államfő aktusait ellenjegyezniök kell, vele mint legfőbb közigazgatási szervek, mint a közigazgatási reszortok főnökei *mellérendeltségi* viszonyban vannak; címek és kiténtetések adományozása; a kegyelmezés és a pertörlés joga, a hadsereg feletti főparancsnokság. Mindazonáltal ahhoz, hogy hordozójukat „államfőnek“ tekinthessük, nem szükséges az, hogy ezek a funkciók *mind* egy kézben egyesüljenek. Egyikük vagy másikuk hiányozhat is.

67. §. Az a felfogás, amely ú. n. *másodlagos szervekről*, vagyis olyan szervekről beszél, amelyek nem közvetlenül az államot képviselik, hanem egy másik, az *elsődleges* szerv képviselői: *politikai fikció*, kivéve azt az esetet, hogy a másodlagos szervnek *kivételképpen* olyan funkciót kell teljesítenie, amely különben a tételes jog szerint *rendesen* az ú. n. elsődleges szervet illeti meg. vagy azt az esetet, hogy a tételes jog szerint az elsődleges szerv *tartalmilag meghatározhatja* a másodlagos szerv tevékenységét. Ezért az ú. n. *népképviseleti teória*, vagyis az a felfogás, hogy az állam elsődleges szerve maga a nép, amelynek a modern *parlament másodlagos* szerve, hogy a parlamentben a *nép akarata* jut kifejezésre, nem egyéb, mint a *nép szuverénitás látszatát* megőrizni hivatott *politikai fikció*; ter-

mészetesen feltéve, — amint hogy az az ú. n. népképviselői államok alkotmánya szerint valóban úgy is van, — hogy a „népnek“ vagyis a választásra jogosultaknak a funkciója csupán a parlament megalkotására van korlátozva, s hogy a parlament, illetőleg annak egyes tagjai a tételes rendelkezések szerint tevékenységükben a „néptől“, vagyis választóiktól, *függetlenek*. Ugyanezt mondhatjuk el arról az elméletről is, amely szerint a — független — *biró annak az alkotmányos uralkodónak a képviselője*, akitől az alkotmány megvonja a bíraskodás hatalmát; ez az uralkodó tekintélyét növelő politikai fikció csupán, még akkor is, ha tételes rendelkezés szerint az ítéleteket „az uralkodó nevében“ kell kihirdetni.

C) A jogalkotás módszerei.

(Az államformák.)

68. §. Az államnak ú. n. „*formája*“, a szónak abban a sajátos értelmében, amely a köztársaságot és a monarchiát különböző államformákként szokta egymással szembe állítani, azt a különös *módszert* jelenti, amely szerint az *állami rendet* megalkotják. Az a megkülönböztető ismertető jel, amely szerint a különböző államformák egymástól elkülönülnek, az *a viszony, amelyben a rendnek alávetettek a rend megalkotásával szemben vannak*, aszerint t. i., hogy *részesülnek-e*, és ha igen milyen mértékben, *a norma megalkotásában a normának alávetettek*. Ekként az *önmeghatározásnak*, vagyis a szó politikai értelmében vett *szabadságnak* a gondolata, valamint ennek ellentéte az, ahonnan kiidulva — dialektikus módon — az államformák sorához eljutunk. A szabadság eszméje, mint minden állam negációja ekként mintegy a szociális spekulációnak az ellenpontja, a *contrapunctusa*. Az államnak az a formája, amely a szabadság eszméjének felel meg, a *demokrácia*, ahol maguk a normának alávetettek alkotják meg a rend normáit, ellentétben az *autokráciával*, ahol a normának alávetettek teljesen ki vannak zárva a rend megalkotásából, minthogy ez egyetlen embernek, az autokratának a dolga, aki a rendnek nincsen kötelességszerűen alárendelve, és aki mint parancsoló áll mindenkivel szemben. Ha belátjuk azt, hogy *minden szociális közösség* normatív rendén alapul, akkor

a normának alávetettek viszonya a normaalkotáshoz, az *autokrácia és a demokrácia ellentéte* nemcsak a szűkebb értelemben vett *államformák*, hanem egyáltalában az összes *társas* formák elkülönítésének irányító szempontjává válik. Sőt a mélyebb-reható vizsgálat azt is kimutatja, hogy ez a szempont a meghatározó ismertető jele minden *jogi* formának is, vagyis ez az az álláspont, amelynek alapján az összes jogalkotó tényálladékokat lényegüknek megfelelő módon csoportokba oszthatjuk. (V. ö. 36. §.)

69. §. Az autokrácia és a demokrácia olyan *ideális típusok*, amelyek a tétéles jog valóságában teljesen soha meg nem valósulhatnak. Egyetlen embernek sem lelki, sem testi erői nem elegendők arra, hogy képessé tegyék őt valamely állami rend *minden* normájának minden fokozaton való megalkotására, különösen, ha az állami rend érvényességének térbeli közege növekszik. Ezért kénytelen az autokrata arra, hogy helyetteseket, meghatalmazottakat, helytartókat, alvezéreket stb. delegáljon, hogy tanácsadókat, tájékoztatókat stb. alkalmazzon; ezzel azonban az állam formája már eltávolodik a tiszta autokrácia eszméjétől. De a demokrácia elvét sem lehet tökéletesen megvalósítani. Nem mindenki, aki az állami rendnek alá van vetve, alkalmas lelkileg vagy testileg erre a funkcióra: így a gyermekek, az elmebetegek, és — amennyiben a morális minősítésnek egy bizonyos minimumát összeegyeztethetőnek tartjuk a demokratikus követelménnyel — a büntetettek. Ehhez továbbá még egy momentum is járul, amely a demokráciának a megvalósítását elvileg még sokkal inkább eltávolítja a demokrácia eszméjétől. Ezen eszme szerint ugyanis az állami rend minden normája, és az állami rend egésze is, csupán mindenkinek egybehangzó határozata útján jöhetne létre. A *természetjogi teória* tehát következetes, amidőn az államot *szereződésből* keletkezteti. Sőt szigorúan véve az állami rend egészének, valamint minden egyes normájának az érvényességét is *minden egyes alávetettjének állandó hozzájárulásától* kellene függővé tennünk; s az *eredeti hozzájárulás visszavonása útján ezek ekként bármikor jogosultak volnának kivenni magukat* mind az egyes normák, mind a jogközösség mint ilyen alól is, mert hiszen az *önrendelkezés* eszméje csak így volna teljesen megvalósulva. Ez azonban az államnak, de

egyáltalában minden társas formának is teljes felborulását je-lentené. Éppen ezért van szükség arra a gondolatra, hogy egy-szer kinyilvánított akaratunkhoz kötve maradunk, amely gon-dolat a „pacta sunt servanda“ szabályában rejlik. És ezért van szükség továbbmenőleg a *többségi elvre*, amely szerint az egy-szer már valamiképpen létrejött állami rend keretén belül *új* normák alkotásához, illetőleg a *régi*ek megváltoztatásához nem szükséges a normák minden alárendeltjének megegyező elha-tározása, hanem csupán egy olyan határozat, amelyre *legalább a fele résznél többen szavaztak*. Ha az állami rend *továbbfej-lesztéséhez* vagyis megváltoztatásához alárendeltjeinek *egy-hangú* határozatát kívánmók meg, akkor egyetlen ember, aki hozzájárulását megtagadná, megakadályozhatná ezt a megvál-toztatást, még ha a többiek mindnyájan el is óhajtanák ejteni a rend eddigi tartalmát. A normák több alávetettjének az aka-ratával állana ekként a rend ellentétben, mint amennyiével össz-hangban volna. Ha tehát a szociális rendnek csupán továbbfej-lesztéséről és megváltoztatásáról van szó, és ha meg akarjuk akadályozni, hogy az egyes egyén egyoldalúlag kivonhassa magát a szociális rend érvényessége alól, akkor a *többségi elv* a lehetőség szerint leginkább megközelíti azt az állapotot, a melynél az objektív rend, vagyis a közösségnek ú. n. akarata, a közösséget alkotó egyesek akaratával összhangban van, vagyis leginkább megközelíti az önrendelkezés, a *szabadság* eszméjét.

70. §. Minthogy az autokrácia és a demokrácia csupán két egymással tökéletesen ellentétes ideális típus, a tételes jog minden történeti állama olyan közbeeső forma, amely majd az egyik, majd a másik típust közelíti meg inkább. Minden kon-krét állami rendben feltalálhatók mind az egyik, mind a másik típusnak az elemei, s ezért nem mondhatjuk ró-luk, hogy autokráciák, *vagy* hogy demokráciák, hanem csupán azt az arányt jelölhetjük meg, amelyben a normák alkotásának autokratikus és demokratikus elve az egyes esetben vegyül egymással. Csak ez lehetséges azért is, mert hiszen az állami rend éppen megalkotásának a szempontjából a — fentebb jel-lemzett — *lépcsőzetes tagozódást* mutatja s az állami rendnek nem mindenik fokát alkotják meg szükségképpen ugyanazon módszer szerint. *Demokratikus törvényhozás autokratikus*

végrehajtással járhat karöltve, egészen eltekintve attól, hogy minden egyes fokozatban magában is mindkét normaalkotási módszer kapcsolatba léphet egymással.

Ennek a belátása figyelmeztet arra, hogy milyen semmitmondó az államformáknak az a beosztása, amely monarchiát és köztársaságot különböztet meg. Csupán az ezen elnevezések alá foglalt *reális formáknak* az elemzése derítheti fel lényegileg azt az arányt, amely szerint az autokratikus és a demokratikus elv a különböző államtipusok felépítésénél érvényesül.

71. §. A korlátlan vagy „abszolút” monarchia iránt ma már nem érdeklődik az elmélet többé. Akkor sem, ha theokrácia, patriarchális állam vagy patrimonialis állam gyanánt lép is fel. Ezen utóbbi esetekben különben tulajdonképpen nem különböző reális államtipusokról, hanem különböző államelméletekről van szó, olyan elméletekről, amelyekből nem ezen államok tételesjogi tényálladékát ismerjük meg, hanem amelyek ennek a tényálladéknak csupán speciifikus értelmezését, az állam igazolását, kísérik meg, s rendjének kötelező erejét valamely abszoltnak tartott értékelvre (isten, tulajdon, atya,) akarják visszavezetni.

Nem jönnek ma tekintetbe a *korlátolt monarchiának* bizonyos régebbi alakjai sem, mint a *hűbéri állam* és a *rendi állam*. Az államtanra nézve tulajdonképpen már csak az u. n. *alkotmányos monarchiának* van jelentősége. Ennek azonban annál is inkább, mivel strukturája a modern *demokratikus köztársaságok* felépítésénél is — az *arisztokratikus* köztársaságok ma már ugyancsak nem jönnek tekintetbe — mintául szolgált. Még pedig mindenekelőtt annyiban, hogy ezek a demokratikus köztársaságok is a törvényhozás és végrehajtás terén relative jelentős hatáskörrel felruházott „államfőt” kaptak. Az alkotmányos monarchiában az államfői funkciók hordozóját — aki itt az autokratikus elemet képviseli, — állásának örökletes volta jellemzi. Ez az örökletesség semmiesetre sem tökéletes kifejezője az autokrácia eszméjének. Ennek inkább az felelne meg, hogy az uralkodó autokrata *jelölje ki utódját*. Ebben a kérdésben a *választó monarchia* típusa távolodik el leginkább az autokratikus gondolattól s közeledik leginkább a határozott időre választott államfővel bíró demokratikus köztársaság típusához.

72. §. Alkotmányos monarchiában az uralkodó funkciója elvileg csupán *önállótlan részfunkció*. Amennyiben bizonyos funkcióknak, mint a bíráskodásnak a gyakorlását az alkotmány nem vonja el tőle egészen, akkor is csupán *más szervekkel együtt* végezhet jogilag hatályos aktusokat. A *törvényhozás* területén a *parlament* az, amely az uralkodó jogi hatalmát abban az értelemben korlátozza, hogy az alkotmányos monarchiák alkotmánya szerint a törvények, vagyis a generális normák csupán az uralkodótól szentesített parlamenti határozat útján jöhetnek létre. Ilyen tételes jogi szabályozás mellett az *uralkodót* és a *parlamentet teljesen mellérendelt tényezőknek* kell tekintenünk. Még akkor is, ha — amint az az alkotmányos monarchiában szabály — az uralkodó annyiban befolyásolhatja a parlament tevékenységét, amennyiben a parlamentet összehívni, elnapolni és felosztatni jogosult. Az alkotmányos monarchia hivatalos doktrínájának minden arra irányuló kísérletét, hogy ezt a tényt bármiféle *az uralkodó kiváltságos helyzetét* bizonyítgató elmélettel elhomályosítsa, mint a tételes jog politikai meghamisítását el kell hárítanunk. Még akkor is, ha ezek az elméletek visszhangra találtak a *törvénykihirdetésnek* abban a formulájában, amelyet maga az alkotmány ír elő. Hogy ezeket a törvényeket mint *az uralkodónak olyan parancsait* hirdetik ki, amelyeket a parlament hozzájárulásával bocsát ki, az ebben az esetben kétségtelenül a *törvénytörvénynek* tételes jogon alapuló *kijelentése*, amely azonban az uralkodó és a parlament közötti viszony *jogelméleti* megítélésénél semmiesetre sem lehet irányadó.

A törvényhozás terén csupán *esetleges funkciója* van az uralkodónak akkor, hogyha nem szentesítési, hanem csak *vétőjoga* van, ami a parlament törvényalkotó határozataival szemben való abszolút vagy esetleg csupán *szuszpenzív* hatályú tiltakozást jelent. Ez a funkciója van meg rendszerint a demokratikus köztársaságok államfőinek, feltéve, hogy nincsenek csupán a törvények alkotmányszerű létrejöttének a tanusítására korlátozva.

73. §. Azt a szokásos felfogást, hogy az alkotmányos uralkodó *a végrehajtás feje*, ugyancsak politikai okokból állítja az alkotmányos állam jogi elmélete az alkotmány tételes rendelkezéseivel szembe.

A *biróságok* alkotmányosan biztosított *függetlensége* mindenekelőtt elvonja tőle a végrehajtás egyik ágát, az igazságszolgáltatást. A bírák kinevezésének, a kegyelmezésnek és a pertörlésnek a joga pedig, miként a közigazgatás minden aktusa, csupán valamely felelős miniszterrel kapcsolatban illeti meg az uralkodót. Mert hiszen az „alkotmányos“ alkotmányok rendelkezései szerint *az uralkodó minden aktusához* — a törvényszentesítéshez s a parlament összehívásához és felosztatásához is — szükséges *valamely* — és pedig elvileg a reszortja szerint illetékes — *miniszter ellenjegyzése*. Ez azt jelenti, hogy azokat az aktusokat, amelyeket — mint például a nemzetközi szerződések megkötését, állami funkcionáriusok kinevezését, bizonyos rendeletek kibocsátását stb. — az alkotmány szavai az uralkodóra ruháznak, tulajdonképpen *nem is ő jogosult végrehajtani*, hanem az az *összetett szerv*, amelynek az uralkodó éppúgy csupán részszerve, mint a miniszter. Az uralkodó és a miniszter eszerint *mellérendeltségi* viszonyban vannak, az uralkodó nincsen a miniszter fölé rendelve, amint azt állítani szokták. Az a tény, hogy a minisztert az uralkodó *nevezi ki*, független az alá- és fölérendeltség kérdésétől; egészen eltekintve attól, hogy a miniszter kinevezése is csak miniszteri ellenjegyzés mellett történhetik meg. Ezen tényállás dacára, még *demokratikus köztársaságok alkotmányai* is olyan kifejezőmódot használnak, amely azt a látszatot kelti, *minthogyha az államfőnek egyedül*, sőt minthogyha egyáltalában az „államfő“ személyének mint ilyennek kellene bizonyos aktusokat végrehajtania. Azt mondják, hogy *az elnök* nemzetközi szerződéseket köt, *az elnök* tisztviselőket nevez ki stb., bárha mindezt jogilag érvényesen *nem* az elnök, hanem csak *elnök és miniszter együttesen* teheti meg. Az uralkodó aktusainak miniszteri ellenjegyzéshez kötését rendesen az uralkodó felelőtlenségével szokták indokolni, azaz az alkotmány ama szabályával, hogy az uralkodó ellen semmiféle kényszeraktust alkalmazni, vagy az ilyen kényszeraktust előkészítő eljárást indítani nem szabad (kivételet képezhet esetleg a polgári peres eljárás, azonban ez ilyenkor többnyire speciális bíróság előtt folyik le). Ezzel szemben a *miniszteri felelősség* annyiban fokozott, hogy tényeinek vétkes törvényellenessége miatt, tehát a tőle ellenjegyzett aktusoké miatt is, a parlament vád alá helyezheti és esetleg a

parlament vagy egy külön állambíróság meg is büntetheti. Az ellenjegyzés tehát mindenekelőtt azt jelenti, hogy az ellenjegyző tények a parlament ellenőrzése alá helyeztetnek. Az uralkodó „felelőtlenségével” mindig együttjáró u. n. „sérthetlenség” az uralkodó életének, egészségének és becsületének fokozott, azaz súlyosabb büntetésekkel biztosított jogi védelmét jelenti. Bár a demokratikus köztársaságok államfője többnyire felelős — igaz, hogy csak csekélyebb terjedelemben, ami már a monarchikus mintához való közeledést jelent, — mégis *az ő aktusait is felelős miniszterek ellenjegyzéséhez* szokták kötni. Az alkotmányos monarchia államjogának ez az utánzása az ellenjegyzés intézménye értelmének a megváltozását idézi ekként elő: *kettős felelősséget* teremt meg.

74. §. Az *államfőnek* és a miniszterekből, vagyis a közigazgatási reszortok főnökeiből álló *kabinettnak* ezen az alkotmányos monarchiára nézve jellemző egymásmellérendeltségét a demokratikus köztársaság átlagos berendezkedése is átvette. Mindazonáltal két olyan típust is ismerünk, amely ezt a *dualizmust* kiküszöbölni óhajtja. Egyrészt az u. n. *prezidenciális köztársaságot*, amelyben olyan nagy hatalom van a lehetőleg közvetlenül a néptől választott köztársasági elnök kezében, hogy ennek folytán a kabinet jelentősége csökken; az államfő itt esetleg kormányfő is, akinek a kabinet tagjai mint az állam- és kormányfőtől kinevezett és a parlamentnek nem felelős egyszerű államtitkárok alá vannak rendelve. Az *államhatalmak elválásának* bizonyára kissé doktrinér módon felfogott alapelve kedvez ennek az irányzatnak. Másrészt viszont a külön államfő nélküli radikális *parlament uralom* típusát említhetjük, amelyben a parlament választja meg a miniszteriális vagy kollegiális rendszer szerint szervezett kormányt, amely a parlamentnek felelős, de amelynek a parlament tevékenységére semmiféle befolyása sincsen. E két véglet között természetesen változatos átmeneti formákat találunk.

75. §. Mind az alkotmányos monarchiában, mind a demokratikus köztársaságban a demokratikus elemet a néptől, azaz a választásra jogosultaktól választott *parlament* képviseli. Itt természetesen csak a parlamenti köztársaság u. n. *közvetett* demokráciájára vagyunk tekintettel, minthogy a *tiszta közvetlen* demokrácia, vagyis az az állam, amelynek akaratát,

vagy legalább is *generális normáit* népgyűlésben összegyűlt szavazásra jogosult polgárainak a határozata alkotja meg, ma már nem jöhet komolyan szóba. Az *alkotmányos monarchiában* a parlament tipikusan *két kamarából* áll, amelyek közül csak az egyik tekinthető, az egész néptől választatván, a nép képviselőtének, a másik rész pedig, részben örökös jogú, részben az uralkodótól kinevezett tagokból alakulván, bizonyos különösen kedvezményezett csoportok érdekeinek a képviselőtét szolgálja. *Demokratikus köztársaságokban* is nem egyszer úgy vélik, hogy utánozni kell az alkotmányos monarchiának — a demokratikus elvet gyengítő — *kétkamarás rendszerét*; de itt már a második kamara megalkotása is — amennyiben nem akarjuk, hogy az első kamara felesleges ismétlése legyen — kielégítő módon alig megoldható nehézségeket okoz. A centralizált egységes állam kétkamarás rendszerével nem szabad összetévesztenünk a szövetséges állam *népkamarájának* és *államkamarájának* egymásmellettségét, itt a decentralizációnak az elve, amelynek szolgál, adja meg a második kamara jelentőségét.

76. §. Hogy milyen mértékben szolgál a *parlament a demokratikus eszmének*, az attól a *választói rendszertől* függ, amelynek alapján tagjait megválasztják. Ebből a szempontból elsősorban a választói jog *általánossága* jön tekintetbe, vagyis az az elv, hogy a normának alávetettek közül lehetőleg sokan vegyenek részt a kreációnak abban az aktusában, amely a parlamentet megalkotja. Másodsorban a választói jog *egyenlősége* jön tekintetbe, vagyis az a követelmény, hogy minden választónak egyenlő befolyása legyen a választás eredményére. Végül pedig kérdés tárgya lehet az is, hogy milyen alapelv szerint tekintsük a parlamenti tagot megválasztottnak, a *többségi* vagy az *arányos választási* rendszer alapján-e? Vagy azt tekinthetjük ugyanis megválasztottnak, akire több mint az érvényes szavazatok fele esett, vagy pedig *minden politikai csoport annyi képviselőt kaphat, amennyire számszerű erejének arányában igénye lehet*. A demokrácia eszméjének, mint az *önrendelkezés* eszméjének, az arányos választási rendszer inkább megfelel, mint a többségi választási rendszer. Mert hiszen az arányos rendszer szerint elvileg mindenkit csupán saját képviselője képvisel, azaz az a képviselő, akire szavazott, míg a

többségi rendszerben csupán a többségnek van a saját politikai irányához tartozó képviselője, de nem a leszavazott kisebbségnek. Az *arányos* rendszer ekként — bizonyos értelemben — az egyhangúság elvén nyugszik, amely a szabadságnak tulajdonképpen alapelve. Ha ez az alapelv a parlamenti határozathozatalnál átadja is helyét a többségi elvnek, úgy ez, amint előbb kimutattuk, a szabadság eszméjétől való, bár kétségtelenül szükségyszerű, eltávolodást jelent. Figyelembe kell vennünk emellett azonban azt is, hogy az arányos választás eszméje is csak *megközelítőleg* valósítható meg. Már csak azért is, mert valamely meghatározott számú mandátumnak különböző nagyságú politikai csoportok közötti szétosztása csak *egész számokban* történhetik meg, bár az arálynak matematikailag pontos kiszámítása rendszerint törtszámokhoz vezet. Minthogy lehetetlen valamely politikai csoport számára például $10\frac{7}{8}$ mandátumot adni, az arányos módszernek — különböző módokon kiszámítandó — eredménye is csupán *az arányosság ideáljának lehető megközelítése lehet*. Ekkor azonban a *szavazatoknak egy minimumát* kell megkövetelnünk ahhoz, hogy valamely csoport egyáltalában mandátumot kaphasson. Ha a legkisebb csoportnak is még igénye volna egy mandátumra, akkor abban a matematikai háttérben, amidőn a csoport csupán *egy* választóból áll, a képviselők számának egyenlőnek kellene lennie a választók számával. Ez azonban a népképviselési rendszer megszűnését, az u. n. *közvetlen demokráciát* jelentené.

77. §. Hogy a proporcionalis választási rendszerben ez a közvetlen demokráciára törekvő irányzat rejlik, ezt bizonyítja az a szabadság eszméjéből kiinduló igazolása is, amelyet fentebb megkíséreltünk. A közvetlen demokrácia ugyanis természetesen sokkal magasabb foka a demokráciának, mint a *munkamegosztás* társadalomtechnikai elvének megfelelő közvetett vagy parlamentáris demokrácia. Érthető ezért, ha egyesek egyáltalában nem akarták már demokráciának, vagyis a szabadság államformájának elismerni a parlamentáris államformát, az u. n. népképviselési államot. S ezért érthető, hogy újabban a népképviselési állammak ma már nélkülözhetetlenné vált formáját a demokratikus eszme érdekében olyan intézményekkel igyekeznek összekötni, amelyek közelebb hozzák a közvetlen demokráciához, valamint az is, hogy nem elégsznek meg azzal,

hogy a politikai jogokkal bírók nagy tömege, az u. n. „nép“, amely a demokratikus ideológia alapját tevő népszuverénitási fikció szerint az államhatalom tulajdonképpeni birtokosa, pusztán a parlament kreálásának az áktusára szorítkozzék, hanem hogy magában a törvényhozásban is részesedést akarnak számára biztosítani. Erre a célra szolgálnak a *nép általi törvénykezdeményezésnek* és a *referendumnak* a modern alkotmányokban mindsűrűbben felfalálható intézményei. Az előbbi szerint a polgárok egy kisebb csoportjának megvan az a joga, hogy törvényjavaslattal álljon elő, amely felett a parlamentnek tanácskoznia és határoznia kell. Az utóbbi szerint viszont bizonyos körülmények között a parlamentnek törvényalkotásra irányuló határozatát népszavazásnak kell alávetni.

78. §. A parlamentáris demokrácia ellen, — amely különböző változatokban napjaink politikai formájának, a modern kulturállam formájának tekinthető — újabb időben egyre több panaszt hangoztatnak. Kétségtelenül nem váltotta be azokat a nagy várakozásokat, amelyeket látszólag jogosan felkeltett abban az időben, amidőn az abszolút monarchiában még küzdeni kellett érte. S így most megint az autokrácia eszméjét állítják vele szembe a *diktatura* formájában, vagy pedig keresik azt a harmadik politikai formát, amely az autokrácia és a demokrácia ellentétén túl van. S ezt az *élethivatások szerinti organizációban* vélik megtalálni. Ebben tévednek. Mert hiszen az ezen organizáció keretében fellépő érdekellentéteket nem lehet magából az élethivatal szerinti rendszerből levezetendő elv alapján megoldani, ezeket is végső sorban csakis *autokratikusan* vagy *demokratikusan* lehet eldönteni. Ez elől az ellentét elől, amelyet már az antik államtan felismert, nem térhet ki a politikában sem az élet, sem az elmélet. Mert hiszen ez az ellentét végső gyökerében összenőtt azzal az örök ellentéttel, amelytől az emberi megismerés s így az emberi akarat sem szabadulhat: a metafizikai-abszolutisztikus és a pozitivistá-(empirisztikus)-relativista világ- és értékfelfogás ellentétével.

A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem **Szegedre** költözésével a magyarság legnagyobb centrumában, tiszta magyar talajon, minden káros befolyástól menten új lehetőségek nyíltak a tudományos élet fölvirágzására. A máris látható fejlődés készítetett bennünket arra, hogy önálló tudományos monografiák sorozatának kiadását vegyük tervbe. A most megjelent kötettel már a második ilyen munkát veszi kézhez az olvasó

A Szegedi Tudományos Könyvtár már megjelent kötetei:

1. Dr. Mészöly Gedeon: A halotti beszéd hangtörténeti és alaktani sajátosságai.

2. Dr. Bibó István: A primitív ember világa.

Előkészület alatt állanak a következő kötetek:

Gombocz Endre: A magyar alföld nyírfái.

Tóth Károly: A perbeli beismerés jogi természete.

Szandtner Pál: Bevezetés az államtudományokba.

Husztai József: Epikuros.

Kolozsváry Bálint: Házassági vagyongyűjtésünk fejlődése.

Kogutowicz Károly: A Dunántul.

A SZERKESZTŐK.